

**XIINXALA AKAakuwwan madaallii barsiisonni
kutaa 9^{ffaa} barnoota afaan oromoo barsiisan
daree barnootaa keessatti itti fayyadaman**

abdurrahiim abubakar waaqayyoo

**WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA (MA)
GUUTTACHUUF MUUMMEE AFAAN OROMOO,
OGBARRUUF FOOKLOORIIF DHIYAATE**

**YUUNIVARSITII ADDIS ABABAA (FINFINNEE)
KOLLEEJJII NAMOOMAA, QO'ANNOO
AFAANII, JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTIITTII
MUUMMEE AFAAN OROMOO, OG-BARRUUF
FOOKLOORII**

**HAGAYYA, 2008/2016
FINFINNEE**

YUUNIVARSITHI ADDIS ABABAA

DHAABBATA QORANNOO DIGIRII DURAATIIN BOODDEE

Waraqaa qorannoo ulaagaa digirii lammaffaa(MA) Afaan Oromoo, Og-barruufi Fookloorii guuttachuuf Abdurrahiim Abubakar, mataduree: *Xiinxala Akaakuwwan Madaallii Barsiisonni Kutaa 9ffaa barnoota Afaan Oromoo Barsiisan Daree Barnootaa Keessatti itti Fayyadaman* jedhu irratti qophaa'ee sadarkaa ulaagaa yunivarsiitiin kaa'e guuteera.

Koree Qormaataa

Qoraa Alaa-----Mallattoo_____Guyyaa_____

Qoraa Keessaa-----Mallattoo_____Guyyaa_____

Gorsaa-----Mallattoo_____Guyyaa_____

Gabaabsa

Kayyoon gooroo qorannoo kanaa gosa madaallii barsiisonni manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xiijootti kutaa 9ffaa barnoota Afaan Oromoo barasiisan daree barnootaa keessatti barattoota isaanii madaaluuf itti fayyadaman adda baasuudha. Kaayyoo qorannoo kanaa galmaan ga'achuuf, qorataan ragaawwan qorannichaa funaanuuf mala qorannoo makoo gargaaramee jira. Qorataan manneen barnoota Aanaa Digaluufi xiijootti argaman keessaa : Mana Baruumisa Saaguree Sadarkaa 2^{ffaa}, Mana Baruumisa Xiijoo Sadarkaa 2^{ffaa} fi Mana Baruumisa Digaluu Sadarkaa 2^{ffaa} mala carraa kaayyeffataan filatee jira. Odeeffannoo kennitoonni barsiisota 12, barattoota 36, Koree Deeggarsa Muummee Afaanii 9fi Supparvayzara 1 mala iddatteessuu hammargeefi mala iddatteessuu kaayyeffatan hirmaatanii jiru. Gama meeshaa funaansa ragaatiin bargaaffii barsiisota qofaaf dhiyeesuufi afgaaffii barsiisotaa, barattoota, Koree Deeggarsa Muummee Afaaniifi Supparvayzaraaf dhiyeessuun akkasumas, karoora guyyaa sakatta'uun ragaan funaaname hammamtaafi akkamtaan ragaan walitti qabame addan qoodamuun xiinxalamee jira. Argannoon qorannoo kanaas: barsiisonnii Aanaa Digaluufi Xiijootti manneen barnoota Saguree, Xiijoofi Digaluutti kutaa 9ffaa Barnoota Afaan Oromoo barasiisan barattoota isaanii madaaluuf tooftaa muraasa kanneen akka: hojii manaa kennuu, gaafii afaaniifi qormaata battalleefi xumura semisteera qofa kan fayyadaniifi kaayyoo madaallii barachuu barattootaa hubachuuf (assessment of learning) qofa ta'u isaafi barsiisonnii madaalii booda duubdeebii barattoota isaanitiif kan hin kennine waanta'eef ogummaa ofii isaanii kan hin fooyyeffanne ta'uun isaanii argannoo qorannoo kanaatiin bira ga'amee jira. Kanumarraa ka'uun qorattichi yaada furmaata armaan gadii yoo kaa'uu, barsiisonni, tooftaa madaallii adda addattii osoo dhimma bahanii gaarii ta'uu, akkasumas barsiisonni madaalli irratti hubannoo ga'aa qabachuuf osoo leenjii addaa addaa argatanii gaarii ta'uufi madaalii kaayyoosadiinifuu (assessment of, for, as learning) osoo fayyadamanii bayeessa ta'uufi duubdeebii kenuun ogummaa isaanii akka gabbifatan qaamni dhimmi ilaalu osa hordoffii taasissee gaariidha kan jedhu kaa'eera.

Galata

Duraan dursee gorsaa koo yeroo mataduree qorannoo kanaa filadhuu kaasee hanga dhumatti gorsaafi deeggarsa addaa naaf godhaa ture, barsiisaa Gabbaroo Tulluu galatoomaan jedha. Osoo hin nuffin nagargaaruu, najajjabeessuu, duub-deebii naafkennuufi nahubachuu isaaniitiin qorannoon koo galma waan ga'eef ammas irra deeb'ee baay'ee haagalatooman jedha.

Itti aansuun hojiin kun akka fiixaan naa ba'uuf kompiitara tola naakennuun kan nacinaa dhaabbatan Injinar Muhaammad Qaasoo galanni keessan guddaadha. Akkasumas hojii qorannoo kanaatif deeggarsa karaa hundaan naagootaniif dura taa'aa Mana Baruumisa Saaguree sad.2^{ffaa} kan ta'an barsiisaa Galataa Urgaayaa galatoomaa jedhaan.

Dhumarrattis, maatii koofi hiriyyoota koo kanneen dalagaa kana irratti nacinaa dhaabbatan hundaan galatoomaa jedha. Akkasumas, barattoota, barsiisota, dura bu'ootaafi suppervaayzara odeeffannoo dhugaa ta'e naaf kennuudhaan nagargaaran hunda baay'een galatooffadha.

Gabaajewwan

B	Barsiisaa
CRC	Claster Resource center
L	Laakkofsa
M	madaallii
MB	Mana Baruumsa
NOE	National Organization For Examination
MOE	Minstry of education
SAD.	Sadarkaa

GABATEE QABIYYEEWWANII

Qabiyyee	Fuula
Gabaabsa	ii
Galata	iii
Gabaajewwan	iv
GABATEE QABIYYEEWWANII	v
Gabateewwan	vii
BOQONNAA TOKKO: SEENSA	1
1.1. Seenduubee	1
1.2. Ka’uumsa Qorannichaa	3
1.3. Kaayyoo Qorannichaa	5
1.3.1. Kaayyoo Gooroo	5
1.3.2. Kaayyoo Gooree	5
1.4. Barbaachisummaa Qorannoo Kanaa	6
1.5. Daangaa Qorannoo Kanaa	6
1.6. Hanqinoota Qorannichaa	7
1.7. Jibsoo	7
BOQONNAA LAMA: SAKATTA’A OG-BARRUU FIROOMANII	8
2.1. Maalummaa Madaallii Daree	8
2.2. Kaayyoo Madaallii (Purpose of Assessment)	10
2.2.1. Madaalliin Barsiisuuf (Assessment for Learning)	11
2.2.1.1. Barbaachisummaa Madaallin Barsiisuuf	13
2.2.1.2. Amala Madaalliin Barsiisu	15
2.2.1.3. Tarsimoo Madaallin Barsiisuuf Kennamu	17
2.2.1.4. Ga’ee Barsiisaan Madaalliin Barachuu Keessatti Qabu	21
2.2.2. Madaallin Ofdandeesisuu (Assessment as learning)	22
2.2.2.1. Barbaachisummaa Madaalliin Of Dandeesisuun Barsiisuu	23
2.2.2.2. Amala Madaalliin OfDandeessiiisuun Barsiisuu	23
2.2.2.3. Tarsimoo Madaalliin Of Dandeessisuuf Barsiisuu	24
2.2.2.4. Ga’ee Barsiisaan Madaalliin Of DandeessisuufBarsiisuu Keessatti Qabu	24

2.2.3.	Madaalliin Barachuu Hubachuuf (Assessment of Learning)	25
2.2.3.1.	Barbaachisummaa Madaalliin Barachuu Hubachuuf	26
2.2.3.3.	Amala Madaalliin Barachuu Hubachuuf	26
2.2.3.2.	Tarsiimoo Madaalliin Barachuu Hubachuuf	27
2.2.3.4.	Ga'ee Barsiisaa Madaalliin Barachuu Hubachuuf	27
2.3.	Ga'ee Duubdeebii Madaallii Keessatti (The Role of Feedback in Assessment)	28
2.4.	Sakatta'a Qorannoowwan Qorannoo Kanaan Walfakkaatanii	29
BOQONNAA SADII: MALA QORANNOO		31
3.1.	Saxaxa Qorannoo	31
3.3.	Madda Ragaa	32
3.4.	Meeshaalee Odeeffannoon ittin Funaaname	32
3.4.1.	Bar-gaaffii	33
3.4.2.	Af-gaaffii	33
3.4.3.	Daawwii Daree	34
3.4.5.	Iddattoofi mala Iddatteessuu	34
3.5.	Mala Xiinxala Ragaa	35
4.1.	Xiinxala Ragaalee Hammamtaa	36
4.2.	Xiinxala Ragaalee Akkamtaa	50
4.2.1.	Ragaa Karaa Gaafannoo Banaatiin Funaaname	50
4.2.2.	Xiinxala Raga Karaa Daawwannaa Dareetiin Funaanamee	51
4.4.	Xiinxala Ragaa Karoora Torbee Irraa Argame	76
BOQONNAA SHAN: GUDUUNFAAFI YABOO		79
5.1.	Guduunfaa (Conclusion)	79
5.2.	Yaboo	81
WABIILEE		82
DABALEE A		86
Yunivarsiitii Addis Ababaattii		86
DABALEE C		91
DABALEE D		92
DABALEE E		93
DABALEE F		94

Gabateewwan

Maqaa gabatee	fuula
Gabatee 1: Tooftaa madaallii daawwannaa barsiisaatiin adeemsifamuu.....	36
Gabatee 2: Tooftaa Madaallii Barreeffamaan Gaggeeffamuu.....	38
Gabatee 3: Tooftaa Madaalli Dandeetti Bartootaa Hojitti Hiikuun Raawwatamu.....	39
Gabatee 4 : Tooftaa Madaallii Gaafiifi Deebiin Raawwatamuu.....	40
Gabatee 5 : Tooftaa Duubdeebiitiin Madaaluu.....	41
Gabatee 6 : Madaallii Bifa Battalleetin Dhiyaatu.....	43
Gabatee 7: Barachuu Madaalliin Hubachuu.....	44
Gabatee 8 : Madaalliin Barsiisuuf.....	46
Gabatee 9: Madaallin Adeemsaan Barsiisuuf.....	48

BOQONNAA TOKKO: SEENSA

Kutaa kana jalatti, seenduubni qorannichaa, ka'uumsi, gaaffileen ka'umsa qorannoo kanaa, kaayyoogooroofi gooreen, barabaachisummaa, daangaafigufuuwwan qorannoo kana mudatan kan ibsaniidha.

1.1.Seenduubee

Barnoota idileen kennamu tokkoof, idilee ta'uun isaa kan mirkanaa'u yoo haala saayinsawaan barsiifameefi saayinsawa ta'uu isaatiif ammoo, madaallii saayinsaawaatiin deeggarama, kaayyoo barsiifamuuf sana galmaan ga'uu danda'a (Kellaghan, 2001). Kaayyoon kamuu kan galma ga'u madaallii kaayyoosaniin walqabateefi tooftaa isaaf bocameen yoo walsimatee kenname qofa. Kun kan ta'uu danda'u ogeessi dhimma kana irratti dalagu kanneen akka barsiisaa,ogeessa deeggarsa barnootaa, akkasumas bulchiinsi sektara barnootaa irratti argamu hundi madaalliifi kenniinsa madaallii irratti hubannoo ga'aa yoo qabaatedha. Madaallin adeemsaafi kaayyoo isaa irratti hundaa'uun gosa garagaraa qabaachuu danda'a.Gosoonni madaalli kun caasaadhaanis, kaayyoodhaanis, akkasuma tooftaa itti fayyadamiinsa isaanitiin garaa garummaa guda akka qabaatan yaaxxinni barnootaa garaagarummaa qabaachuun isaa kan mirkaneessuudha (cooper,M., 1989). Akka qabata biyya keenyaatis, barnoonni kan kennamu yaaxxina jiru kana irraa ka'uudhaan yaaxxinoota,akkaammaleessuu,yaaxxinaa xinsammuufi yaaxxinaa ijaarsaa keessaa, xiyyeeffannon yaaxxinaa ijaarsaa irratti fuulleeffachuun kan qophaa'e waanta'eef akkaataan kenniinsi madaalii barnoota sirnaa kanaan qophaa'ees, kanuma yaaxxini kundeeggaru ta'uutu irraa eeggama. Sirni barnoota biyya keenyaa yaaxxina ijaarsaa irratti kan hundaa'e ta'uu isaa yaanni dhaabbannii qorannoobiyyattii "National organization for examination (NOE)" jedhamu kaa'e tokkoo akkanatti ibsa.

Ethiopia is one of the leading horn African countries to frequently consider adapting international innovations to its own education context. In particular, the Ministry of Education in Ethiopia has been launching radical changes in the curriculum of school education for more than two decades. In the curriculum of elementary school education in Ethiopia, the shift away from traditional (behaviorism-based) education towards

constructivism-based education began to be implemented in the 1995 academic year (NOE,2014: 5).

Akka yaada kana irraa hubatamuun danda'amutti biyyi keenya kan yaaxxina ijarsaa hordofuun, sirna barnoota ishee qopheffattu waan tateef , madaallin barnoota biyya kanaas, yaaxxina kana waliin walsimatuu qaba.Qorannoon kunis, yaaxxinna kana irratti bu'uureffachuun akaakuu madaallii barsiisonni Barnoota Afaan Oromoo barsiisan dareekeessatti itti fayyadaman kan xiintalu ta'a.Sababni guddaan qorannoon kun Afaan Oromoo irratti xiyyeeffateef, qulqullinni barnoota afaanichaa argamuu kan danda'u haalli madaallii barnootichaa sirna barnoota biyyattii waliin deemuu yoo danda'e qofa waan ta'eef. Kanaaf, qulqullinni barnoota afaanichaa sadarkaa kaneeggateefi ammayyoomaa yoo ta'ee,barataa dandeettii afaanichaatin ga'uumsa qabu oomishuun guddina afaanichaa mirkaneessuun nidanda'ama. Kun ammoo mirkanaa'uu kan danda'u yoo haallifi akaakuun madaallii barsiisaan daree keessatti fayyadamu akkaataa qabatama kenniinsa barnootichaa waliin walsimeedha.

Haata'umalee, barsiisonni manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xijoo akka gurmaa'ina manneen barnootaa (CRC) tokkootti yeroo muuxannoo waljijjiiraniifi qormaata waliin qopheessan haala madaallii daree irratti hanqina mul'aturraa kan ka'e, qabxiin barattootaa kan gadibu'u waan ta'uufi kitaabni akkuma imaammata barnootaa waliin fooyya'aa dhufu, garu adeemsi madaallin barattootaa itti gaggeeffamu isuma kitaaba moofaa irratti ittiin gargaaramaniin, haaluma walfakkaatuun kan adeemsifamuudha.Rakkoon kun battalatti akka furamu waan barbaadameef,qorannoon kun akka geggeeffamu qorattichi xiinxala akaakuu madaallii daree kutaa 9ffaa manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xijoo irrattii xiyyeeffate kan gaggeessedha.

1.2. Ka'uumsa Qorannichaa

Qorannoo kanaaf ka'uumsa kan ta'e, Aanaa Digaluufi Xiijootti tooftaan barsiisonni barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan daree keessatti madaallii ittiin geggeessaniifi akkaataa isaan tooftaa madaallii daree gargaaramuun ogummaa isaanii ittiin fooyyeffatan adda baasuun kan barbaachisuudha. Qorataan waggoota hedduuf Aanaa kanarra yoo barsiisu, tooftaa dandeettii barattootaas ta'e, ogummaa barsiisotaa fooyyessuu keessatti ga'ee hin qabnetti barsiisonni yoo dhimma bahan waan mul'atuuf, akaakuu madaallii barsiisonni daree keessatti dhimmaa itti ba'an xiinxaluun adda baasuufi tooftaa barsiisonni ogummaa isaanii ittiin fooyyeffatan xiinxaluu qaba, kan jedhu murteessee gara qorannootti seene.

Akaakun madaallii daree yaaxxina adda addaan kan kaa'aman yoota'u, jechi madaallii jedhu hiika garagaraa qaba. Kunis karaa barnootaan jechuu dha, (Burke, et al, 2009). Jechichi adeemsa barsiisonni barnoota barsiisan irratti barattootaf sadarkaa kennuuf, taasisaniin walqabata. Akka Harleen (2008) fi Airasian, P & Russell, M. (2007) jedhanitti immoo sochiin odeeffannoo funaanuun duubdeebii kennuun haala qabatamaa baruufi barsiisuu fooyyessuuf taasifamu madaallii jedhama. Madaalliin adeemsa barsiisuufi gochaalee barattootaa fooyyessuuti (Blank & William, 1998 fi Cohen & Hiil, 2000). Madaallin waa'ee barattootaa irratti odeeffannoon sirrii ta'eefi dhugooma qabu yoofunaaname, milkaa'inni hojii barattootaa akka hubatamu taasisa. Kunis, barsiisonni xiyyeeffannoon akka barsiisan kan gargaaruufi odeeffannoo funaanamerratti duubdeebii sirrii ta'e barattootaaf kennuun barsiisonni ogummaa isaanii adeemsa baruufi barsiisuu keessatti akka fooyyeffataniif tajaajila, (Bork, et al., 2009). Hiikuma madaallii kana irratti beektonni yaaxxina konvekshinaalii (conventional theories) warrii akk yaaxxina amaleessuu (behaviorist learning theory) madaalliin battallee kayyoofi sadarkaa isaa eeggate jedhu (Sheppard, 2000). Akkasumas battalleen barsiisuu irraa waan adda ta'e jedhanii amanu. Haata'u malee, waggoota muraasaan booda yaanni madaallii jedhu warra yaaxxina ijaarsaan (constructivist learning theory) madaallin naannoo barnootaa hundaan kan walqabate yaada jedhu kaa'an (Brown, 2007 fi Dochy et al., 2008). Kunis, madaalliin malabaruufi barsiisuu kan bu'uureffateefi adeemsa baruufi barsiisuu kan jijjiiru akkasumas fooyyessuu kan danda'u ta'uu akka qabutti yaadama. Kanumarraa ka'uun

madaallii yeroo ammaa kana kaayyoo sadiif itti gargaaramna. Garuu, tokko tokko waliin walitti dhufeenya niqabaata. Madaalliin barachuu hubachuuf /assessment of learning (Bennet and Gitamor, 2009). Madaalliin barachuuf/assessment for learning (stiggins, 2008). Madaalliin of dandeessisuuf/assessment as learning/(Biggs,1995)fi (Earl &Katz,2006). Madaallin gosa kana sadeen yoo ta'u, qorannoon kunis,tarsiimoofi kaayyoo isaan qaban irratti hundaa'uun gocha barsiisota kutaa 9^{ffaa} manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi xijjootti Barnoota Afaan Oromoo barsiisan irratti xiyyeeffatuun kan dalagameefi gaafilee bu'uura qorannoo kanaa kanneen armaan gadii kan deebisu ta'a.

1. Tooftaan madaallii barsiisonni manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xijjootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan daree keessatti barattoota madaaluuf itti fayyadaman kami?
2. Madaallin barsiisonni manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xijjootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan itti dhimma ba'an gosa madaallii kami?
3. Kaayyoon akaakuu (gosa) madaallii barsiisonni manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xijjootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan, daree keessatti itti fayyadamanii maali?
4. Barsiisonni manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xijjootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan, erga barattoota isaanii madaalanii booda, duubdeebii barattootaaf kennu moo hinkennan?
5. Barsiisonni manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xijjootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan, gosa madaallii barattootaaf kennaniifi duubdeebii barattootaaf kennanirraa, ogummaa ofii isaanii nifooyyeffatan moo hin fooyyeffatan?

1.3.Kaayyoo Qorannichaa

1.3.1. Kaayyoo Gooroo

Kaayyon gooroon qorannoo kanaa gosa madaallii barsiisonni manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xiijootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan, daree barnootaa keessatti barattoota isaanii madaaluuf itti fayyadaman adda baasuun xiinxaluudha.

1.3.2. Kaayyoo Gooree

Qorannoo kana kaayyon isaa guddaan gosa madaallii barsiisonni daree keessatti itti gargaaraman addabaasuu ta'us, kaayyoo xixiqqoo hedduuf kanadeemsifamuudha. Kayyoowwan kunis akka armaan gadii kanattiqindaa'anii kan taa'aniidha.

1. Tooftaa madaallii barsiisonni manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xiijootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan daree keessatti barattoota madaaluuf itti fayyadaman kam akka ta'e xiinxaluu.
2. Gosa madaallii barsiisonni manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xiijootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan daree keessatti barattoota madaaluuf itti fayyadaman adda baasuun adeemsa raawwii isaa xiinxalu.
3. Kaayyoo gosa madaallii barsiisonni manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xiijootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan, daree keessatti itti fayyadamanii maaliif akka ta'e xiinxaluu.
4. Barsiisonni manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xiijootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan, erga barattoota isaanii madaalanii booda, duubdeebii barattootaaf kennuufi kennuu dhabuu sakattaa'uu.
5. Barsiisonni manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xiijootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan, gosa madaallii barattootaaf kennaniifi duubdeebii barattootaaf laatan irraa ogummaa ofii isaanii fooyyeffatuufi fooyyeffachuu baachuu isaanii addaan baasuu.

1.4. Barbaachisummaa Qorannoo Kanaa

Bu'aa qorannoo kanaatti namoonni adda addaa dhimma ba'uu danda'u. Barsiisonni manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xijoo kutaa 9ffaa barnoota Afaan Oromoo barsiisan adda durummaan itti nifayyadamuu. Muummeen afaanii manneen barnootaa aanaa Digaluufi xijoo bu'aa qorannoo kanaatti nigargaaramu. Supparvaayzaroonniifi qaamni qulqullina barnootaa irratti dalagu itti ni fayyadama. Namoonni qorannoo walfakkaataa geggeessan, qorannoo kana akka bu'uuraatti dhimma itti ba'uu nidanda'a. Qulqullina barnootaa mirkaanessuu keessatti qaamni dhimmi ilaalu akka eddoo rakkoo bu'aan qorannoo kanaa eeru irratti xiyyeeffatanii furmaata inni laatutti fayyadamuun dalagan nigargaara. Manneen barnootaafi qaamni dhimmi ilaalu adeemsi baruufi barsiisuu manneen barnootaa qorannoon kun irraatti gaggeeffamee maalirra akka jiru addaan baafachuuf akka ragaatti itti nigargaaramu. Akkasumas qorattoonni biroos qorannoo kana akka wabiittii itti garagaaramuu nidanda'u.

1.5. Daangaa Qorannoo Kanaa

Qorannoon kun kan geggeeffame Godina Arsii Aanaa Digaluufi Xijootikutaa 9^{ffaa}, manneenbarnoota sadarkaa lammaffaa Saaguree, Xijjoofi Digaluutti barsiisonni barnoota Afaan Oromoo barsiisan gosa madaalli kam daree keessatti barattoota madaaluuf itti fayyadamaniinifi ogummaa ofii isaani fooyyeffachuufi fooyyeffachuu dhabuu irratti kan daanga'eedha. Daangaan qorannoo kanaa haala kanaan daanga'uu kan danda'eef qorattichi eddoon qorannoo kanaa haala qabatama hojii isaatiif naannoo kana yeroo dheeraaf yoo turu rakkoon waan itti mul'ataa tureefi kutaan barnootaa qorannoo kanaaf filataman qormaata guutuu biyyoolessaa fudhachuuf sadarkaan isaan itti ofqopheessuu jalqaban inni bu'uura kutaa kana waan ta'eef.

1.6. Hanqinoota Qorannichaa

Qorannoo kana gaggeessuu keessattii gufuun akka rakkootti qoratticha mudataa ture, mata dureen qorannoo kanaan walfakkaatu kanaan dura Afaan Oromootiin dalagaman dhiheenyaan qoratiichaaf argamuu dhabuun, akka mata duree haaraatti bu'aa ba'ii guddaan madda odeeffannoo argachuun dirqama ta'uufi eddoon hojii qorannoon kun ittii gaggeeffamaa tures fageenya walirraa qabaachuun adeemsa qorannoo kanaaf gufuu guddaa ture. Kana malees, rakkoo baajataafi yeroo ta'e, malee akka guutuu oromiyaattii osoo dalagamee bu'aa kanaa olii qaba ture. Karaa biroon qorannoon kun osoo barsiisota aanaa kanaa mara irratti dalagamee bu'aa guddaa karaa qulqullina barnoota afaaniin fiduu danda'a garuu sababa haala hojii qorattichaatiin kan walqabate akka barbaadametti qorattichi yeroo ofii guutummaan guututti hojii kanaaf oolchuun rakkisaa ture. Haatta'u malee, tattaaffii dhuunfaan qorattichi rakkoo odeeffannoo funaanuufi qindeessuu keessatti isa mudatan waliin qabsoo taasiseen hojiin qorannoo kanaa milkaa'inaan raawwatamee jira. kunis, qorattichi qorannoo afaan biroon dalagaman akka wabiitti itti gargaaramuufi adeemsa isaanii ilaaluun adeemsa qorannoo kanaaf haala mijeessuuf rakkoo karaa baajataa haala adeemsa baasii xiqqaafixuun fayyadamuun baasii mataa ofiitiin raga funaannachuufi gorsaan walqunnaamuun rakkoon kun kan furame ta'uu isaati.

1.7. Jibsoo

Madaallii daree (class room assessment): Daree barnootaa keessattii madaallii adeemsifamuudha (Brown, 2007).

Tooftaa barsiisuu (teaching technique): Haalaafi adeemsa barsiisaan daree keessatti barattootaaf barnoota kennuuf itti fayyadamu (Brown, 2007).

Duubdeebii (feedback): Dalagaalee barattoonnii daree keessattii dalagan irrattii yaada ijaarsaa kennuufi marii taasisuu (Black & Harrison 2001).

Madaalliin barachuu hubachuuf (assessment of learning): Madaallii dhuma sagantaa irratti gaggeeffamu (Bennet and Gitamor, 2009).

Madaalliin barsiisuuf (assessment for learning): Yeroo barnoonni kennamaa jirutti madaallii gaaggeessuu (stiggins, 2008).

Madaalliin of dandeesisuuf (assessment as learning): barattoonnii ofii isaanitiif barachuu akka danda'an shaakalsiisuun ofitti amanamummaa horachiisuuf madaalluu (Biggs, 1995).

BOQONNAA LAMA: SAKATTA'A OG-BARRUU FIROOMANII

Boqonnaan kun, sakatta'a barruu qorannoo kana cimsan of keessatti hammata. Kanaaf boqonnaa kana jalatti maalummaa madaallii, akaakuu madaallii, kaayyoo isaanii irratti hundaa'an kan dhiyeessu ta'a. Kana malees, amala, tooftaa/tarsiima'aaf barbaachisummaa madaallii. Akkasumas, ga'ee barsiisaa, muummeefi koree deeggarsaa, faayidaa duubdeebiifi sakatta'a qorannoowwan qorannoo kanaan walitti dhufanii duraa duubaan kan ibsu ta'a.

2.1. Maalummaa Madaallii Daree

Madaalliin akka barruun ministeera barnoota Itiyoophiyaa ibsutti adeemsa kaayyoo murtaa'aa tokkoof odeeffannoo funaanuu jechuudha (MOE,2011). Nuti barataa keenya dhuma barnootaa yookin dhuma boqonnaa irratti madaalla,akkasumas xumura sagantaa mana barnootaas ni madaalla, sagantaan isaa gabaabbattus, dheeratus,madaalliin gaggeeffamu tokko kaayyoo qophaa'ee kennamuuf san galmaan ga'uuf madaalliin kamuu dandeettii yookin ogummaa barumsaan gonfatamu tokko jiraachuufi dhabamuu isaa kan qoruudha. Kana malees hubannoo sadarkaa murtaa'aa tokko irratti kan adda baasuu yoo ta'uu, garuu akka dandeettiifi ogummaa karaa salphan madaaluun dhibuu danda'a. Madaalliin akkaatuma kaayyoofi sadarkaa isaatti garaa garummaa qabaata.Madaalliin sadarkaa biyyoolessaa, sadarkaa naannootti, sadarkaa mana baruumsaattiifi sadarkaa dareetti geggeeffamuu danda'a (MoE, 1996).

Labsiin Ministeera Barnootaa ItiyoophiyaaMoE(2010)akka ibsutti maddaalliin walitti fufaan qulqullina barnootaa fiduufis ta'ee, adeemsa baruufibarsiisuu fooyyeessuu keessatti ga'ee guddaa qaba.Barsiisaaniddoo rakkoon jiru adda baasuun barattootaaf akka gargaarsa barbaachisaa godhu gargaara. Barnoonni sadarkaa kamittuu madaallii fufaan akka kennamu murtaataa'ee, madaalliin kun fooyya'iinsa sirna barnootaafis gummaacha guddaa kangodhuta'uunis ibsame. Akka Kapambwe, (2006)jedhutti,madaalliin oddeeffannoo waa'ee barattootaa funaanuus ta'ee, kan cimsu, beekkumsa barattotaa

fooyyeessuufi barattoonni kaayyoo barnootichaa galmaan ga'uufi dhiisuu isaanii addaan baafachuuf gargaaruudha.

Madaalliin akkuma sadarka adda addaatti kennamuufi barbaachisu; akaakuu garagaraas qaba. Akaakuun madallii kunis, gaaffilee garagaraa deebisuuf kan oolan ta'u:

Maaliif madaallaa? Maal madaalla? Yoom madaalla? madaalla? Eenyuunmadaalla? Sadarkaa kamiif, madaalliinkun barbaachisa? Maaaltu barbaachisa? Qulqullinni madaallii kanaa kaayyoo barbaadameef, galma barbaadameen walsimataa? Gaaffilee kanneen deebisuuf haala ga'uumsa qabuun kan qophaa'uudha. Kaayyoon madaallii inni bu'uura duubdeebii hiika qabeessaafi qabatama ta'e gumaachuun haala barattootaasta'ee, akkaataa kenniinsa barnootaa fooyyessuuf carraa laata. Kana jechuun madaallin xumura barnootaa kan ibsu osoo hin ta'in, xumura barnootaa kan mirkaneessudha (Njabili et al., 2005).

Akkasumas madaalliin dhimma baruufi barsiisuu keessatti tooftaa barnootaas ta'ee ga'uumsa barattootaa irrattii murtii mataa ofii dabarsuuf, odeeffannoo funaanuu ilaallata. Qorannoon kunis, dhimma kana irratti waan xiyyeeffatuuf jechoota hayyoonni tokko tokko yaada kana deeggaruun kaa'an yoo ilaalle: Madaalliin dhimmoota barattootaa sirna barnootaa, sagantaafi imaammata barnootaa irratti murtee kennuuf odeeffannoo funaanamuudha (Nitko, 1996). Madaalliin sakatta'a ga'uumsaafi sadarkaa daree keessatti adeemsa baruufi barsiisuun irra jiruuti (Capper, 1996). Madaalliin adeemsa odeeffannoo funaanuu, xiinxaluufi ibsuu kan murtii kennuuf nama gargaaruudha. Airasian (1997) Akka jedhutti barattoota dhugaan barataniifi hinbarannee addaan baasuuf yeroo walitti fufaaf madalamuu qabu. Kana yoo jennu yeroo hedduuf qoruu miti jedha. Akka namni kun lafa kaa'etti qoruufi madaaluun yaada tokko haaqabatan malee, madaaluun karaa hedduun qoruu irraa adda ta'a. Qoruun gaaffii waraqaa irraa hangam akka argatan galmeessuun kaa'uu qofa kan ilaallatu yoota'u, madaaluun garuu adeemsa odeeffannoo amala barattootaa, ilaalcha, tooftaafi ga'uumsa baruumsa irratti qaban, akkasumas haala qabatama dareen barnootaa keessa jiru hunda ilaaluuf adeemsa odeeffannoo funaanuuti.

2.2. Kaayyoo Madaallii (Purpose of Assessment)

Madaalliin daree barattoonni barnoota isaanii haala qulqullina qabuun akka barataniif, humna guddaa kan qabuudha. Kanaaf, madaalliin akkaataa kaayyoo isaatiin yoo qindaa'ee qophaaye haalli baruufi barsiisuu daree keessatti argamuu cufti, ni fooyya'a. *"Classroom-based assessment has tremendous potential to enhance student learning. When assessment is designed with purpose, learning for all students can improve"* (Kellaghan, 2001). Kaayyoon madaalliidaree itti fayyadama isaa keessatti baay'ee murtaa'aadha. Akka qorannoo kanaatti kaayyoon madaallii daree sadi, isanis: madaalliin barchuuf (assessment for learning), madaallii akka of dandeesisuutti ittiin barsiisuu (assessment as learning) fi madaalliin barachuu hubachuu (assessment of learning) ta'u. Qorannoon kun kana irratti xiyyeeffate qophaa'ees akkuma waliigalaatti yaaxxinna ijaarsaa (constructivist learning theory) bu'uura godhachuun kan kaayyoo madaallii daree xiinxalu waanta'eefidha. Haata'u malee akka Earl & Katz, (2006) jedhanitti namoonni hedduun akaakuu madaallii gosa lamatti qooduun ilaalan. Akka ilaalcha jara kanaatti madaallin, madaallii barnoota irraafi madaallii barnoota booda adeemsifamu (formative and summative) qofa jechuun kaa'u. Kana jechuun madaallii barnoota irraafi madaallii barnootaan boodaa (assessment for learning and assessment of learning) qofatu daree keessatti barbaachisa jechuudhu. Namoonni kun madaallii akka barnootaattii kennamu (assessment as learning) akka qaama madaalliitti xiyyeeffannoo keessa osoo hingalchin akkuma gosa madaallii walitti fufaatti fudhachuun kan bira taraniidha. Garuu madaalliin kun madaallii jiran keessaa isa barataas ta'ee barsiisaa fooyyessuu keessatti ga'ee ol'aanaa qabuudha. Innii kun barattoota of dandeesisuuf jecha kan qophaa'uudha. Akka yaada kanaatti kaayyoon madaallii daree gurguddoon isaan sadiin eeraman kana waanta'eef sadiin isaanituu irraanfatamuu hinqabuudha. Kana malees, akka biyya keenyaatis, barreefamni waa'ee kaayyoo madaallii irratti barra'an barsiisaan kaayyoo hedduuf daree keessatti madaallii adeemsisuu nidanda'a. Isaan keessaas, muraasni akka MoE, (1996) kaa'etti: tooftaa barsiisuufi meeshaa barnootaa fooyyessuuf, haala barataan itti baratu fooyyessuuf, qabiyyee barnootaa too'achuuf, gosa barnoota barsiisaniitiin maal dalaguun akka irra jiru addaan baarachuuf, adeemsi baruufi barsiisuu sirrii ta'uufi dhiisuu immaammata barnootaa waliin walbira qabuun sakatta'uuf, barattoota kutaa gara kutaatti

dabbarsuuf, barattoota sadarkaan kaa'uuf, tooftaafi ogummaa ofii fooyyeffachuufi sagantaa mana barnootaa irrattii murtee kennuuf kan adeemsifamuudha.

Walumaa galatti qorannoo kana xiyyeeffannoon isaa guddaan madaallii gosa sadiin kana irratti waan ta'eef, yaada barsiisonni kaayyoo madaallii ilaalchisee qabaniifi tooftaa itti fayyadama isaanii kan xiinxalu waan ta'eef, kaayyoon madalliifi haalli raawwii isaanii qoqqoodamee akka armaan gadii kanatti dhiyaatee jira.

2.2.1. Madaalliin Barsiisuuf (Assessment for Learning)

Akkaa Falayalo (1986) jedhutti, Madaalliin kun tooftaa barattoonni yeroo turtii mana barnootaa keessattii sadarkaa hubannoo isanii, dandeettii waayaadatuufi waaxiinxaluu jalqabaa hanga dhumaa jijjiirama jiru addaan baasuuf ittiin hordoffiin godhamuufi barsiisonni ogummaa ofii ittiin fooyyeffataniidha. Madaalliin barsiisuuf karaa biroon qindaa'ina odeeffannoo barattoota irraa guuramuufi mala barsiisaan daree keessatti barsiisuuf ittigargaaramuuf odeeffannoo barattootaa xiinxaluu, ibsuufi hiikuun tooftaa barsiisuu isaaf hubannoo argatetti fayyadamuun offooyyessuufi barattoota ofii hubachuun karoora ofiis akkaataa qabiyyeen dandeettii barattootaatiin itti walsimuun qopheessuufi daree barnootas seeraan hoogganuun barsiisuu, akkasumas daree keessatti aadaa baruufi barsiisuu gaarii ta'e hundeessuun ogummaa ofii barsiisaan ittiin dagaagsuudha (Airasian, 1991). Hayyuun Onuka (2007: 29) jedhamu immoo, *"Continuous assessment techniques have been impression that all the matter in the school is to obtain a certificate at the end of a course."* Akkaa yaada kanaatti tooftaan madaallii barnootaaf sochii mana barnootaa keessattii taasifamu kam irrattuu dhiibbaa fiduun bu'aa dhumarraatti argamu murteessa jechuun ibsa. Aakkasumas Essien (2010: 140) waa'ee madaallii akkana jechuun kaa'e:

Where as, Continuous seeks to verify learners' performance and uses feedback, identify inadequacies in the measuring instrument, student attitudes including lecture attendance and other similar factors, such findings then used to improve the situation and enhance better learning

outcomes and serves the purpose of education better than assessment of learning.

Akkaa yaada kanaatti madaalliin barnootaaf kennamu sochiin barattoonni barnootaaf taasisaniifi duubdeebiin barattootaaf kennamu fooyyee agarsiisuufi bu'a qabeessa ta'uu ilaalcha barataa haala hordoffii dareefi wantoota baruufi barsiisuu fooyyeessaan hunda taasisuun haalaa barnootaa fooyyessuu keessatti madaallii dhuma barnootaa caalaa bu'a qabeessaa ta'a. Kanaaf, madaalliin barsiisuuni madaallii barachuu hubachuu caalaa bu'a qabeessaafi barbaachisaadha. Kunis damee dandeettii adda addaa madaluuf gargaara: dandeettii xiinxaluu (cognitive skills), Amalaafi sansaka fooyyessuu (Affective characteristics) fi abshaalummaafi saffisa hojii qaamaafi sammuun walqabatan irratti qaban (psychomotor domain) ta'a (Richards and Rogers, 1999). Akka yaada kanaatti, madaalliin barnootaaf kennamu madaallii mana barnootaa irratti hundaa'u ta'ee, dame dandeettii armaan olitti eeramee kana hammatee madaallii gosa garagaraa fayyaadamuun hubannoo barattoonni qaban kan gabbiisuudha (Nwana, 2007). Madaalliin barnootaaf kennamutooftaa hubannoo, dandettii waan baratan yaadachuufi ogummaa isaan turtii mana baruumsaa keessatti taasisan irraa argatan gara qabatamaattii fiduudha (Falayalo, 1986). Madaalliin barnootaaf kennamugosa madallii kan yeroo dheeraa barbaaduudha. Sababni isaas madaliin kun gosa madaallii walittifufaa waan ta'eef jalqaba barnootaa irraa hanga xumura barnootaatti kan dheratuudha. Kun immoo haala barataa guutuu isaa kallattii maraan madaaluun barataa ga'uumsa qabu adeemsa uumuuti. Inniis, barsiisaan guyyaa barsiisuuf daree lixe irraa eegalee hanga guyyaa xumura sagantaa barnootichaatti yookaan sagantaamana baruumsichaatti barattoota daree gara daree yookaan sadarkaan kaa'uunkan osoo addaan hincitin adeemsifamuudha. Qorannoon kun xiyyeeffannoon isaa madaalliin haala kanaan osoo addaan hin citin barattoonni barnoota isaanii akka barataniif, kennamu jiraatuufi dhabamuu irrattiidha.

2.2.1.1. Barbaachisummaa Madaallin Barsiisuuf

Madaallii barachuukan barbaachisuuf barataan turtii mana barnootaa keessatti taasise irraa waan barate haala qulqulliina qabuun hubachuu,ogummaafi ga'umsa irraa eeggamu akka gonfatu karaa kaayyoo dhuunfaasta'ee, mootummaan qopheeffate akka galmaan ga'uuf,ogummaafi ga'umsa ykn dandeettii barataa fooyyessaa hanga dhumaasagantaa barnootichaatti adeemuudha.Haalli saxaxa madaallii barnootaaf kennamu karoora madaalawaafi ga'uumsa qabuun tooftaa bal'aa yeroo dheeraaf karoorfamuu ta'uu qaba. Madaalliin barsiisuuf kennamuhaala gaariin qophaa'uu baannaanbu'aagaarii argamsiisuun ulfataadha. Adeemsa baruumsaafi kaayyoo baruumsaa walsimsiisuuf tarsimoon barumsaa lafa kaa'amuutu irra jiraata. Karoorrii of eeggannoofi xiyyeeffannoon qophaa'ee wiirtuu madaalliin ittiin barsiisuuf kennamuuti(MoE,1996).

Karoora madaalawaa yoo hin qopheeffannuu ta'e,madaallii barnootaaf kennamu hojirraa oolchuun gonkuma kan hin yaadamneedha. Kanaaf, meeshaalee madaallii dhuga qabeessaafi bu'a qabeessa qopheessuun:maal madaalla? Yoom madaalla? Akkamitti madaalla? Haala kamiin qabxii barattootaa galameessinaafi wantoonni barbaachisan marri haala guutameen kan qophaa'e ta'utu irra jiraata. Gabateen murteessituu gaafii qopheessuun qaama karoora keessaa isa tokkoo. Kun ammoo bu'aan baruumsa irraa argamu maal akka fakkaatu murteessuuf wanta akka fakkeenyaatti fudhatamu keessaa isa tokko.Garuu dogoggorri barsiisoota irratti mul'atu tokko karoora madaallii barnootaaf kennamuuta'u,qopheeffatanii ittiin hojjachuu dhabuudha.

Yeroo ammaa kana akka gochaaleen tokko tokko agrsiisutti madaalliin barnootaaf kennamuakka Itoophiyaatti haala bilchinaafi tooftaa irraa eeggamuun hojiirra kan oolaa jiruu miti(MoE,1996). Yeroo tokko qofa qormaata dhuma sagantaayookaan dhuma waggaatti barataa qoruun,sansakafi ga'uumsa barataa hunda madaaluun hin danda'amu.Karaa birootiin battallee yookaan qormaata altokkootiin hubannoofi rakkoo barataan baruumasaa irratti qabu addaan baasuun fooyyessuun hindanda'amu.Battalleen tokkichi odeeffannoo barataa hunda nuuf kennuu hin danda'u.Kanaaf barataan maal akka fakkaatu odeeffannoo argachuuf madaallii tooftaa qabu karoorfachuun

murteessaadha.Kunis, madaalliinbarsiisuuf kennamufimadaallii haala barataa ofdandeessisuu danda'uun qophaa'uudha. Karaa biroon qormaanni barreeffama qofaan kennamu: beekkumsa, dandeettii hubannoo barattootaa yeroo dheeraaf kan agarsiisuu miti. Dandeettii dubbii,dubbisuu,waliin hojjachuu,fedhiifi kaka'uumsa dalagaaf qaban,murtii mataa ofii fudhachuu irrattiifi hubannoo hawaasummaa yookaan saayinsawaa madaaluuf rakkisaa ta'uu danda'a. Kun kan madaalamuu danda'u madaallii qabatamaan gochoota barataan mul'isu irratti adeemsifamuun ta'a. Kunis, safaramee qabxiin isaa qoftii kangalmaa'ee taa'u osoo hinta'iin,tooftaan barumsaa fooyya'uuf ilaalchiifi sochiin barataa akka jijjiiramuuf barsiisaan tattaaffii taasisuun kan barbaachisu ta'a.Kanaaf, qorumsi barreeffamaa,dandeettii sochiifilaalchaan walqabate kan madaaluu hindandeenye waanta'eef,barsiisaan tooftaa ittiin barattoota ofii madaalu haala qabatama daree waliin mijeessee qindeessuun hojjitti hiikutu isarraa eeggama(Gronlund& Linn,1990,Nitk1996,Copper,1996 & Airasian1997).

Walumaagalatti barbaachisummaan itti fayyadama madalliinbarsiisuuf kennamuumala gamaaggama madaallii yeroo barnootaa daree keessatti taasifamuun galma ga'iinsi kaayyoo barattootaa guyyaa, guyyatti sochii barattootaa haala dhugummaafi ifummaa qabuun madaalamuu danda'a. Harka caalaa barbaachisummaan madaallii barnootaaf kennamuusadarkaa manneen barnoota sad.2^{ffaa}tti karoorfamu odeeffannoo waa'ee: barataan hundi sadarkaa maalii irra akka jiru. Hirmaannaa barattoonnii sirna baruufi barsiisuu si'ataa irratti qabanii,fooyya'iinsa barattoonni barumsa isaanii irratti qaban,rakkoo barattoonni barnoota irratti qaban qoruun tarkaanfii barbaachisaa fudhachuuf,qabiyyee barnootaa irratti duubdeebiifi onnachiiftuu barattootaa kennuu.Sochii barattootaa,fedhiifi ilaalcha akkasumas mala barsiisuu bu'a qabeessaa,tooftawaafi meeshaa deeggarsa barnootaan gargaaramuun barsiisuu irratti oddeeffannoo funaanuun sirreeffama barbaachisu kennuu ta'a(Afangideh, 2001).Haaluma walfakkaatuun madaalliin barnootaaf kennamuhaalaan yoo kan karoorfamu ta'e, bu'aa armaan gadii kana qabaachuu danda'a.Iddoo barattoonnii rakkoo qaban qoruun addaan baasee haala walitti fufaa ta'een barataa bocuun,qajeelchee bu'a qabeessa taasisuufi yaada ijaarsaa kennuu irrattii akka meeshaa bu'a qabeessaa tokkotti tajaajiluu danda'a.Kana malees, barsiisaan barataa ofii haaala walfakkaataadhaan akka barsiisuuf

ga'ee taphata. Walitti dhufeenya barsiisaafi barataa akkasumas, barataafi barataa fooyyessuuyookaan cimsuu danda'a. Barattoonni qormaata qofaaf akka hinqo'anne gargaara. Barataan akka si'aayinaan baratu taasisuun irra deebiifi harcaatii barattootaa hir'isa. Dandeetti waa uumuu barattootaa ni gabbiisa. Tokkoo tokkoo qabiyyeefi sirna barnootichaa uwwisuuf gargaara. Barsiisaan doomeenii sadiinuu madaaluuf yeroo ga'aa qabaata, Sochii barattootaa madaaluu irratti bu'aa guddaa buusa. Barsiisaan ogummaa isaa akka fooyyeffatuufi tooftaa ittiin barsiisuu akkajijjiiruuf tuntuna kennaaf. Bu'a qabeessummaa barsiisuufi barachuu nifooyyessa. Barsiisaan daree yooseenu akka gaaffilee adda addaa qopheeffatuuf isa gargaara (Angelo, 1995 fi Alausa, 2004).

Akka yaada kanaatii madaallii gosa kanaa seeraan karoorsuu baannaan bu'aan madaallii kana irraa argamu osoo hin argamin kan hafuwaan ta'eef, yeroo madallii karoorsan barsiisonni xiyyeeffannoo guddaan dalaguutu isaan irraa eeggama. Akkasumas, haala gaariidhaan karoorfamuun qofti bu'aa kana nifida jechuun kan hindanda'amne waanta'eef, haala karoorfameen hojitti hiikamuun tarkaanfii filannoo hinqabne ta'a. Madaalliin kun uumama isaatiin madaallii walitti fufaa waan ta'eef, madaalliin kaayyoo barachuutiif kennamu amala kanaa gadii qabaata.

2.2.1.2. Amala Madaalliin Barsiisu

Madaalliin barsiisuuf kennamu akkuma madaallii biroo amala mataa ofii niqabaata. Akka hayyoonnii Earl & katz (2006). kaa'anitti amaloota madallii kanaa keessaa inni tokko huunda hammattummaa (comprehensiveness) qabachuudha. Sababni isaas, madaalliin barnootaaf kennamu madaallii hubannoofi mit-hubannoo ta'an (cognitive and non-cognitive) lamanuu kan of keessatti hammattuudha. Innis, maalummaa barattootaa kan fooyyessuufi ga'ee barattoonni daree keessatti qaban madaaluun haala barattoonni dagaagina beekkuumsaa itti argatan gumaachuufi uumuu barsiisuu kan dandeessisuudha. Haaluma walfakkaatun Ojerinde (1985) yoo kaa'u, tooftaa madaallii barnootaaf kennamu karaa adda addaan kan dhiyaatuufi doomeenoota sadiin kan of keessatti hammaatu waan ta'eef, madaallii barattoota barsiisuufis, ta'ee barattoonni irraa barachuuf, mijataa ta'eedha. Akkasumas, madaalliin kun amala calaaluus, qabaataa (diagnositic), cimina

barattootaafi rakkoo barattoota bira jiru adda baasuuf gargaara. Kana malees gorsaafi duubdeebii barbaachisuffurmaata tolcha. Dabalataan hir'ina barattootaa irraatti xiyyeeffatuun barsiisaafi maatiin akkasumas qaamni dhimmi ilaalu qajeelchaafi qarqaarsa madaalawaa akka taasisugargaara.

Amalli madaallii kanaa inni biroo tooftawaa(systematic) ta'uu isaati. Barsiisaan tooftaa addaatiin, doowwachuu, safaruu, gamaagamuufi galmeessuu bu'aa barnooticha irraa argame haala yeroo karoorfameen akka galmeessu kan gargaaruudha. Amala madaallii barnootaaf kennamukana namoonn iOjerinde and Falayajo(1984) jedhaman akkanatti kaayu: madaalliin barsiisuuf kennamutooftaa yeroo dheeraa keessatti ga'uumsa barattoonni barnootaa isaanii yeroo baratan agarsiisaan gara qabxii jijjiiruun galmeessuuti. Kun kan nutti agarsiisu karoora barsiisaa fi baraatani kitaaba xumuruuf baafatan kan sakatta'uun hojiittii hiikuudha. Kana keessatti barsiisaa qofa osoo hintaane barattoonnis odeeffaannoo funaananii xiinxaluu irraatti ga'ee guddaatu irraa eeggama. Yaaduma kana deeggaruun, Ezewu & Okoye(1981) hayyoonni jedhaman, madaalliin barsiisuuf kennamu haala qabata barnootatiin kaayyoo qabatamaa ta'e galmaan ga'uuf tooftaa addaatti fayyadamuun jijjiirama gama amalaafi ga'uumsa barataa irratti mul'atu adeemsa baruu-barsiiuu keessatti guyyaa hundaa hanga xumura sagantichaatti sakatta'uun haala barnoota barattootaa irratti murtee kennuudha.

Kana malees amalli garbiroo madaalliin kun qabu, kuufamaata'uu isaati. Madaallin kun gosa madaalli walitti fufaan dhiyaatu waan ta'eef barattoonni haalaa barachuu danda'aniin tooftaafi akaakuu madaallii garagaraan yeroo dheeraa keessatti walitti qabuun bu'aa barattootaa walitti qabee galmeessa. Kanaafuu wanti barsiisaa irraa eeggamu amaloota qajeelchaafi seera akkasumas haala madaallii barsiisuuf kennamuu kana hubachuun akkaataa irraa eeggamuun haala bu'a qabeessa ta'een hojiitti hiikuudha. Kana malees madaalliinkun kuufamaadha yoo jennu barsiisaan adeemsa baruufi barsiisuu yeroo dheeraa keessattii tooftaafi dandeettii ofii kan ittiin fooyyeffatuu danda'u gosa madaallii kana ta'a jechuudha. Kanuma ilaalchisuun hayyuun Ward jedhamu akkanatti ibsa:

The assessment should provide constructive information for both the teacher and the students. Assessments should not be used to threaten students with grades. And assessments should not be used to threaten teachers with scores. On the contrary, assessments should be used to inspire students to perform better. Assessments should be used to identify learning difficulties so that these difficulties can be addressed and overcome. And assessments should be used to help the teacher in improving his/her teaching techniques. Therefore, Continuous assessment is cumulative since any decision to be made at any point in time on the pupil takes into account of all previous decisions about him. This requires the keeping of up-to-date or cumulative records of each pupil. (Ward, 1980:251).

Akka yaada kanaatti madaallin barsiisaafi barataafis odeeffannoo ijaarsaa kan gumaachuudha. Madaallin kan barataa sadarkaan sodaachisuufi kan barsiisaa bu'aa galmaa'een sodaachisu ta'uu hin qabu. Madaallin kan ga'uumsa barataa fooyyesuufi hanqina barattootaa ifatti mul'isuufi furu ta'uu qaba. Akkasumas barsiisaan tooftaa barnoota ittiin kennuu kan irraa fooyyeffatuufi ogummaa ofii kan ittiin gabbiifatuudha. Kanaafuu madaallin barsiisuuf kennamuu kuufama murtii fooyya'iinsa sochii barataafi barsiisaati jechuudha.

2.2.1.3. Tarsimoo Madaallin Barsiisuuf Kennamu

Tarsimoomadaallii kanaa keessaa inni tokko tooftaa battallee kennuutini madaaluudha. Tarsiimoo kana keessatti gaaffileen battallee qophaa'an, kaayyoo boqonnaa battalleen sun irraa qohaa'uuguutumatti uwwisuunbarbaachisaadha. Barattoonni yeroo kennameef qofa keessatti deebii kennutuu irraa eeggama. Akkasumas dhuunfaaisaanitti dhuma boqonnaa hundaattikan fudhatan ta'a. Battallee haala kanaan kennamu qabxiifi deebiisaa dursee kan barsiisaan murtaa'ufi dhumarratti galmaa'ee kan gabaafamuudha. Yaaduma kana ilaalchisuun hayyoonni tokko tokko akkana jedhu, Faayidaan battallee inni guddaan madaallii barsiisuuf kennamuu keessatti

barattoota waan baratan yaadachiisuufi xinsammuu barattootaa cimsuun,karaa rakkoo furuufi wantoota akka xiinxallan taasisuu keessatti ga'ee guddaa qaba.

Akka Ministeerri Barnoota Itiyoophiyaa MoE (1996)qajeelcha madaallii walitti fufaa keessatti ibsetti battalleen,karaa adda addaan qophaa'uu danda'a. Karaa gaaffii cufaa ta'een filannoofi dhugaa-sobaafi firoomsin akkasumas karaa gaaffii banaata'eetiin immoo deebii gabaabaa,deebii dheeraafi yaada hafe xumuruu kan jedhuun dhiyaachuu danda'a.Tarsimoon biroo ammoo madaallii raawwii qaban(performance assessment) kennuu dha.Madaallii kana keessatti barataan haala garees ta'ee, dhuunfaan raawwii agarsiisuudhaan kan madaalamuudha. Kunis, karaalee adda addaan adeemsifamuu danda'a. Fakkeenyaaf, falmii gabaasa waliin dhiyeessuu(debate with reports), daree keessatti yeroo murtaa'aaf qofa kan adeemsifamuufi dareen bakka lamatti qoodamuunyaada walii falmuu,walqeequufi waldeeggaruu dabaree dabareen adeemsisuu.Dhumarrattii barataan martuu bu'aa falmiisan gama ofii isaatii, deeggaru goruun barreeffamaan gabaasa dhiyeessuudha.Falmiin haala kanaan yeroo maraa dhiyaachuun galma ga'iinsa kaayyoo falmichaatiif murteessaadha. Kun barataan akka yaada mataa ofii ibsachuu danda'uufi barreeffamaan gabaasuu irratti dandeettii gabbifatee ofitti amanamtummaa horatu kan taasisuudha. Falmii afaanii keessatti qabxiin ijoon madaalamu: ofitti amanamtummaa, dhugummaa yaada dhiyaatee,walqabannaa yaadaa,akkaataa dhiyeenya falmichaafi yaada nama biroo fudhachuu irrattii qophii qabachuun barattichaa kan madalamuta'a.Akkasumas gabaasa barreeffamaan dhiyaatu keessattii kan madalamu: qiindoomina gabaasichaa(seensa, qaamaafi goolaba), dandeettii afaanii(caasluga,filannoo jechaafi yaa'a yaada),barreeffama harkaa (qulqullummaafi dubbifamummaa)ta'uu danda'a. Barsiisaan yeroo falmiin gaggeefamus ta'ee gabaafni dhiyaatu dubbachuu yookaan yaada kennuu hin qabu.Garuu erga raawwiin xumuramee booda yaada cuunfaafi ijaarsaa barattootaaf kennuutu irrajiraata.Barattoonnis, osoo gara mata duree biroo hince'in sirrummaa ofii isaanii mirkaneeffachuu qabu(MOE,1996).

Tooftaan birookan daree barnootaa keessatti madaalliin ittiin kennamu,Gilgaala shaakalaati (practical exerces).Gosti madaallii kun dalagaalee akka shubbisaa, diraamaa, geerarsaa, haasawa waltajjii taasisuufi kan biroo barattoonni qabatamaan yoo dalagan kan

madaalamuudha. Tooftaa kanaan kan walfakkaatu gahee taphachuu (role plays) ta'a. Barataan haala addaa yookaan rakkoo tasa uumamu keessattii ga'ee isa irraa eeggamu taphachuu danda'uu qaba. Akkasumas barataan ga'een hojii tokko yoo kennameef ga'ee ba'uu, danda'uu qaba. Kanaaf barsiisaan sirna barnootaa irratti hundaa'uun, barataaf gahee adda addaa kennee dandeettii gahee mataa ofii bahuu akka gabbifatan taasisuutu irrajiraata. Madaalliin barsiisuuf kennamu (assessment for learning) dareedhaan alattis barattoonni akka barachuuf jecha madaalaman haala dandeessisuu tarsiimoo mataa ofii qabaata. Tarsiimoon kunis bifa abbaltii (Assignments) fi Porojektiitin (project) kan dhiyaatuufi barattoota madaaludha. Abbaltiin gilgaala rakkoo furuuf gargaaru keessaa tokko ta'ee, ajaja ifata'e kan qabuufi sa'aatii kennameef keessatti kan raawwatamuudha.

Abbaltiin akkuma battallee gaaffii cufaa ykn banaa ta'een dhiyaachuu danda'a. Garuu kan battallee irraa adda isa taasisu, mataduree tokkicha qofa irrattii kan hinhundoofne, hammatokko rakkisaafi guutumaan guututti kitaaba qofa irratti kan hindaangofneedha. Hangas mara kan garee malee kophaa hindalagamne ta'uu hinqabu. Barataankophaa isaaf dalaguu danda'uutu irra jiraata. Abbaltiin yoo qophaa'uu kan barataan akka kitaaba irra deddeebi'ee dubbisuufi xiinxalluun hubatan taasisu ta'uu qaba. Kun ammaa porojektii irraa adda isa taasisa. Akka porojektii yeroo dheeraa kan hinfudhanneefi barataan afaan ofiitiin waan hubate kan barreessu waan ta'eef barataan dandeettii bay'ee yaduufi xiinxalluu akka gabbifatu taasisa. Kana malees barataan waan qabatama ta'e dalaguu akka danda'uufi addunyaa dhugaatiin (real life) walitti madaqsa (simsiisa). Sababa kana ta'eef barsiisaan abbaltii kennuun dura, ga'ee abbaltiin sun beekkumsa horachiisuu irratti qabu irra deddeebi'ee yaaduutu isarraa eegama.

Pirojeektiin (project) ammoo, dalagaa kaayyoo tokko qofaaf dhaabbate ta'ee, kan mataduree tokkicha irratti yeroo murtaa'e keessatti xumuramuufi abbaltii caalaa daangaan isaa kan bal'atuudha. Akkasumas abbaltii caalaa odeeffannoo bal'aa kan barbaaduufi gareen dalagamuun kan filatamuudha. Akka MoE (2004) kaa'utti pirojeektiin: hubannoon kan raawwatamuufi gaaffii banaata'ee itti dhiyeennaan hordofuu osoo hin taane qajeelchaafi qarqaarsa barsiisaatiin kan raawwatamuudha. Askeessatti madaalamuu kan qabu adeemsa barattoonni pirojeekticha raawatuuf keessaaturan ta'a

garu bu'aan argamus madaalamutu irra jiraata. Kanaaf daree barnootaa keessatti xiyyeeffannoon guddaan, adeemsa keessa dabruuqaban duraaduuba isaa eeguun raawwachuu irratti ta'uu qaba. Bu'aan isaa mana baruumsaa keessatti faayidaa kennuu dhiisuu waan danda'uuf, kaayyoon guddan madaallii kanaa barattoonni of danda'anii akka dalagaan dhugaa ta'ee waliin walbaran taasisuudha. Yaada kana NoE(1996: 23) yoo ibsu akkana jedha, *"Projects are used to measure a comprehensive range of skills and integration of activities."* Akka yaada kanatti pirojeektiin dandeetti walii galaafi sochii qindaawaa kan qabuudha.

Walumaa galatti tooftaan madaallii barnootaaf kennamu kaayyoo isaattu adda isa taasisa malee toofataa madaallii fufaan kan dhiyaatuudha. Madaalliin fufaan kaayyoo kennamuuf irratti hunda'uun eddoo gurguddoo lamatti qoodamee ilaalamuu danda'a. Madaalliin fufaan yoo kanbarattoonnii akkaataa barsiisaan ittibarsiisuu barbaaduun, akkataa manni barnootaa karoora isaa galmaan ga'uu barbaaduun yookaan akkaataa karoora sirnibarnootaa karoorfateen karoora sirna barnootichaa kan galmaan ga'uuf kennamuta'e madaallii barsiisuuf kennamu. Kana jechuun madallii akka barattoonnii waan itti himame qabattuuf geggeeffamu (assessment for learning) jedhama (Earl & Katz 2006).

Madaalliin yeroo hundaa kaayyoo sadi gurguddadhaaf dhaabbata. Garuu kaayyoon kun kan addaan ba'ee dhaabbachuu hindandeenye kanneen walii isaanii deeggaraniidha. Kaayyoon inni tokkoffaan kan barsiisaan akka adeemsa baruu barsiisuu keessatti sochii isaa addaan baafatee fooyeffachaa akka deemuuf karoorfamuudha. Kun kan qophaa'uuf akka barataan waliindalaguun qabxii ofii fooyeffatuufi karaa barattoonni irra deemuu qaban kan ittin agarsiisuuf qophaa'uudha. Kana malees barattoonii maalqoramanii qofa osaa hintaane akkamitti? Maaliif? Yoom? Gaafii jedhu barsiisan of gaafachuun, kanof fooyeessaademuta'a.

2.2.1.4. Ga'ee Barsiisaan Madaalliin Barachuu Keessatti Qabu

Barsiisaan madaallii gosa kanaa keessatti kallattimaan akka abba dhimmaata'a. Sababni isaas, madaaliin kun guyyaa guyyaan kan geggeeffamu waan ta'eef yeroo hundaa barsiisaan of qopheesuutu isa irraa eeggama. Kaayyoo galmaan ga'uuf, deemu irratti guutuu kararoorra isaa hojitti hiikuun barbaachisaa waan ta'uuf, barsiisan yeroo isaaf kenname osoo hin qisaasessin itti fayyadamuu qaba. Fedhii maamiloota isaa barattoota, mana baruumsaa yookaan maatii addaan baasee beekuutu irraa eeggama. Madda odeeffannoofi meeshaa barnootaa filatee, qindaassuun akkataa galma ga'iinsa kaayyoo barnootichaatiin barattootaaf dhiyeessuun ga'ee barsiisaa ta'a. Haala barattoonnii barnoota isaanii keessatti kaayyoo barbaadame galmaan ga'anii milkaa'ina itti argatan, uumuun dhimmaitti ba'ee, bu'aa barbadame argamsiisuun isarraa eeggama. Barattoota qajeelchuufi dalagaa isaanii hordofuun duubdeebii kennuufii qaba. Yaaduma Kana irratti) yoo ibsu akkana jedha.

Assessment for learning occurs throughout the learning process. It is interactive, with teachers aligning instruction with the targeted outcomes identifying particular learning needs of students or groups. Selecting and adapting materials and resources creating differentiated teaching strategies and learning opportunities for helping individual students move forward in their learning providing immediate feedback and direction to students (Earl&Katz 2006:41- 42).

Akkaa yaada kanaatti madaaliin adeemsa baruu barsiisuu keessatti kan taasifamu waan ta'eef, barsiisaan akkaataa ittiin barsiisuufi madaalu akkasumas, meeshaa ittiin barsiisuufi tooftaa ittiin barsiisu ofii isaatii qopheefachuun, barattoota isaa kallatii itti agarsiisuufi dubbdeebii kennuutu irraa eeggama. Akkasumas barsiisaan madaallii akka barattoonnii irraa barataniif itti fayyadamuutu isarraa eeggama. Hamilee barattootaa akka barataniif ittiin kakaasuuf yoo kan itti fayyadamu ta'e, barattuunni haala daree keessatti ittiin barataan fooyyeffachaa deemuu danda'u. Meeshaalee barsiisaan ogummaa isaa ittiin fooyyeffatu keessaa madaalliin kun isa tokko ta'uu beekke ogummaa isaa ittiin

fooyyeffachuu, adeemsa tooftaa barnootaa jijjiiraa deemuu, waan barattoonni dalagan daawwachuun madaaluu gabbifachuufi duubdeebii barattootaa kennuutu irra jiraata.

2.2.2. Madaallin Ofdandeesisuu (Assessment as learning)

Inni lammataa madaallii barattoonni akka hubannoo mataa ofii (Metacognition) qabaatan gabbisuuf yookaan uumuuf qophaa'uudha. Xiyyeeffannoon isaa guddaan barattoonni walitti dhufeenya madaallifi barnootaa hubachuun barnoota isaanii keessatti akka qaamaa qalbiin lixanii hojjataniif haala barnoota duriifi kan ammaa walqabsiisuun kan dhiyaatuudha. Madaalliin kun hojiirra ooluun kan hubatamu yoo barattoonni adeemsa barachuu ofuma isanitiif too'chuun waan haaraa itti madaquufi ofitti madaqsuun qarqaarsa tokko malee barachuu danda'an yookaan duubdeebii ofumaa ofii kennaa ofqindeessaa deemuun yoo jijjiirama hubannoo ofii irratti arguudanda'aniidha (Earl, 2003). Kunis argamuu kan danda'u yoo barsiisan akkataa fedhii barattootaafi dandeetti jaraa waliin of qindeessuun barattoota isaa gara dalagaatti seensisuu danda'e qofaadha. Maaliif yoo jenne qarqaarsi barsiisaan akka barattooni barumsa isaanitiin walitti madaqaniif gudhu barbaachisaa waan ta'eef.

Akkasumas, barattoonni hubannoo mataa ofii (metacognition) akka gabbifatan taasisa. Madaalliin kun yaanni isaa kan dhufe barachuu jechuun adeemsa beekkumsi nama beekaa ta'e irraa gara kan beekaa hin ta'iniitti ce'u osoo hin tane, barachuun adeemsa si'aayaa sammuun namaa waan haarawa barachuuf yaada haaraa ittin keessummeessuudha kan jedhu irraayyi. Akkaataa kanaan akka (Afflerbach, 2002) ibsutti, barataan hubachuun kan irra jiraatu madaalliifi barnoota jidduu walitti dhufeenyi cimaan kan jiraatu ta'uu beekuun si'aayinaan adeemsa baruufi barsiisuu keessatti hirmaachuun ofii isaanitiif ofdanda'anii odeeffannoo haaraa nafeeffachuufi beekkumsa duraan qabaniin wal madaalchisuu danda'uutu irraa eeggama. Dandeettiin waan tokko ofii isaanitii barbaadanii bira ga'uun barachuufi hubachuu, akkasumas ofitti madaqsuufi itti madaquuf too'achuun jijjiirama yaadqalbii isaanii irratti dhufuun ofitti amanamtummaa horachuutu irraa eeggama. Kanaaf madaallin kun gosuma madaallii fufaa ta'ee kan barattoota ofdandeesisuu irratti xiyyeeffatuun hojjatuudha.

2.2.2.1. Barbaachisummaa Madaalliin Of Dandeesisuun Barsiisuu

Madaalliin ofdandeessisuuf barsiisuu barataan turtii mana barnootaa keessatti taasise irraa waan barate haala qulqulliina qabuun hubatu qofa osoo hintaane ofitti ammanummaa horachuun,ogummaafi ga'umsa irraa eeggamu tattaaffii mataa isaatiin akka gonfatee karaa kaayyoo dhuunfaasta'e, mootummaan qopheeffatee galmaan ga'uu keessatti dammaqinaan hirmaatee ,ogummaa ofii isaa akka fooyyefatuuf madaallii qophaa'udha.Haalli saxaxa madaallii kanaaskaroora madaalawaafi ga'uumsa qabuun barataan ofii isaatii karoorfachuun hojitti kan hiiku ta'uu qaba.Madaalliin kun barbaachisummaan isaa kan madaalliin barsiisuu k irraa kan adda isa taasisu kaayyon isaa guddaan barataan akka ofbaruufi hojii baruuf kan qophaa'uudha. Madaallii kana keessatti barataan ofuma isaatii maal akka madaalamu?Yoom akka madaalamu?Akkammitti akka madaalamu? Dursee beekuun kan irratti hojjatu ta'a.madaalliin kun gosuma madaallii walitti fufaa keessatti hammatamuu xiyyeeffannoon isaa barataa ofdandeessisuuf kan raawwatamuuta'a.

Walumaa galatti barbaachisummaan madaallii akka barnootaatti kennamu barataan waan barsiisaan barsiise irratti akka hirkattummaan hinhafneef jecha akka barataan ofii isaas daree barnootaa keessatti itti gaafatamummaan sochoo'uuf madaalii qophaa'uudha(Earl & Katz 2006).

2.2.2.2. Amala Madaalliin OfDandeessiisuun Barsiisuu

Madaalliin kun amala madaallin of dandeessiisuun barsiisuu keessaa isaan muraasa kan hammatuudha.Akka hayyoonnii Earl & Katz (2006:47) kaa'anitti amala madaallii kanaa keessaa inni tokoo hunda hammattummaadha. Sababni isaas madaallii fufaa waan ta'uu qabuuf haallii itti kennamu madaallii hubannoo gabbisan (metacognitive) irratti hundaa'uun kan kennamuudha.Innis barattootaa ofbarsiisuufi ga'ee barattoonni daree keessatti qaban kan hubachiisu. Akkasumas,haala barattoonni dagaagina beekkuumsa itti argatan gumaachuufi uumuukan dandeessisuudha.Amalli madaallii kanaa inni biroo amala madaalliin barsiisuu kan walfakkatu waan ta'eef, kan madaallii barnootaaf

kennamuu ilaaluun ni danda'ama. Kanaaf madaallin kun madaalli kanneen biroo caalaa yeroo ammaa kana kan hojirra oolaa jiru waan ta'eef akka qorannoo kanaatti hojiirra oolmaan madaallii kanaa jiraachuufi dhiisuun kan addan baafamu ta'a.

2.2.2.3.Tarsimoo Madaalliin Of Dandeessisuuf Barsiisuu

Akkaa Gronlund,(1998) kaa'utti,tarsimoomadaallii kanaa keessatti barsiisaa ga'een isaa guddaan barattootaaf fakkeenya ta'uudha. Barattoonni gareen walmadaalluuf, dhuunfan ofmadaalluufi abbaltii kenname ofii isanii walii sirreesuu, pirojeektii kennanu dhamaatii mataa ofiitiin dalaguun aadaa hojii gabbifachuun abbaltiin yookenname barattoonni gareen yookaan dhuunfaan dalaganii waliif gabaasuufdalagaalee mara keessattuu si'aayinaan hirmaachuufi dangaa barnoota isaanii keessaa jiru eeggattummaa tokko malee dalaguutu irraa eeggama.Tarsimoo/toofataan madaallii kana tooftaa madaallii barnootaan haawalfakkatumalee madaallii kana keessatti dhamaatiin guddaan kan barataa ta'a. Hojiin barsiisaa akka barattoonni ofdanda'anii baratan qofa haala mijeessuu ta'a.

2.2.2.4. Ga'ee Barsiisaan Madaalliin Of DandeessiisuufBarsiisuu Keessatti Qabu

Madaallii dhuunfaan geggeeffamu keessatti barsiisaan fakkeenya barattootaaf ta'uutu irraa eeggama.Qajeelchaafi dursaa garee miseensa daree sankeessatti argamanii ta'uutu irraa eeggama.Dalagaalee muuxannoo barattootaa gabbisuu danda'an kalaquun barattoonni akka dalaganii muuxannoo argataniifi ofitti amanamummaa horatan gochuutu irraa eeggama.Akka barattoonni walitti dhufeenya mataa isaniifi naannoo isanii jidduu jiru hubachuun naannoo ofii waliin madaanii qarqaarsa tokko malee barnoota ofii hirkattumman ala waan haara baratan haala mijeessutu irraa eeggama. Barattoonnii aadaa hojii akka gabbifatan carraa aadaa hojii jajjaboota'an sadarkaa isaanitiin kan walgitu mijeessuu qaba. Kana malees madaallii akka barnootaati barataa ofdandeessisu kana keessatti barsiisaan hubachuu kan qabu: madaalliin kun duubdeebii waa'ee mala baruu barsiisuu si'ataata'eefi milkaa'ina fedhii barattootaa ta'uu isaati. Madaalliin adeemsa haala barachuu barattootaa too'achuu isaa, adeemsa walqunnamtiifi walitti dhufeenya barataan dalagaa isaa keessatti taasisu cimsuu, tooftaa addaa kan barattoonnii adeemsa

baruufi barsiisuu keessatti dalagaa isaanii ofitti amanamtummaan akka isaan dalagan taasisu uumuun barattoonnii akkaa ofdanda'anii ofii isaanitiif haala si'aayina qabuun hirmaachuun baratan taasisuutu irraa eeggama. Akkasumas barattoonni ofuma isaanitii adeemsa barnootaa hubachuun ofdanda'anii akka baratan taasisuutu irra jiraata(Earl& Katz 2006).

2.2.3. Madaalliin Barachuu Hubachuuf (Assessment of Learning)

Gosti madaallii kanaa barattoonni waan baratan hangam akka yaadatan yookaan dandeettii isaanitiin sadarkeessuufi dareedhaa dareettii dabarsuuf jecha madaaluuf kan qophaa'uudha. Kana jechuun yeroo kenname keessatti barattoonni waan irraa eeggamu argachuufi argachuu dhabuu isaanii qoruuf dhuma boqonnaa yookaan dhuma simisteeraa fi waggaa irratti barattoota akkaataa beekkumsa isaaniitiin sadarkeessuuf yookin daree tokko irraa gara sadarkaa itti aanuutti dabarsuuf haala qormaataatiin gosa madaallii dhiyaatuudha. Madaalliin kun barattoota sadarkeessuuf yookaan daree dareetti ceesisuuf malee jijjiirama hubannoo barattoota irrattii bu'aa buusuun adeemsa barnootaa kan fooyyessuumiti. Kaayyoon isaa inni guddaan galma ga'iinsa karoora barnoota gabaasuuf ragaa qaamota barbaachisuuf dhiyeessuudha. Yaada kana irratti haayyoonni yoo kaa'an akkana jedhu(Earl& Katz2006). Xumura sagantaa barnootaa irratti kaayyoon karoofatame akka galma ga'u dalaguufi dhuma irrattii kaayyoon galma ga'uufi dhiisuu addaan baafachuutu irra eeggama. Haalaisaafi ademsa kaayyoo kaayyeffateef qulqullina qabuufi iftoomina qabuun barsiisuufi madaluutu irraa jiraata. Miira waldorgaommii jidduu barattootatti uumuun irraa eeggama. Tooftaa haqa qabeessaafi filannoo qabutti fayyadanuu, sababa ga'aafi fudhatama qabuuf madaallii gaggeessuu qaba. Haala loogiihin qabneefii ifa ta'een barnoota waaltawaafi saayinsaawaa ta'e bartootaaf kennuu qaba. Adeemsa madaalii barattoota maraafuu ifaata'e uumuun dursee barattoota beeksisuun irraa eeggama. Madaalliin boodaa murtee haqa qabeessaafi dhaabbataa ta'e murteessuu danda'uutu irraa eeggama. Kana godhuuf dursee barsiisaan, madaalliin daree adeemsa too'annaa dareefi qabxii barattoota qabuufi gabaasuuf jedhee amanutu irraa eeggamaa. Akkasumas madaallii daree battallee barsiisaan dhuma barnootaa irraati kennuu mara dabalatu ta'uu isaa beekke waan madaale mara gara qabxii barataatti

dabaluu.Akkasumas madaalliin daree battallee yeroo barsiisaan daree keessatti kennu hundaa gabaasuun barattoota ittiin galmayaadameen niga'aan jedhee amanuun dalaguu.

2.2.3.1. Barbaachisummaa Madaalliin Barachuu Hubachuuf

Madaalliin kun sagantaa sirna barnootabiyya tokkoo lammii ga'uumsa qabu oomishuuf qophaa'uudha. Kaayyoon barbaadame galma ga'uufi dhiisuu isaa addaan baafachuuf yookaan mana baruumsaa yookaan kaayyoo dhaabbilee birootiif barattoota dorgomsiiisuuf yookaan sadarkeesuuf akkasumasa dareedhaa garadaree dabarsuuf kan barbaachisuudha.Akkasumas, sirrummaa,iftoominaa,qulqullinaafi sadarkaa baratatiin kan daanga'uudha. Xumara marsaa barnootaa irratti qormaata qulqullina qabu haala iftoomina qabuun qopheessuun kan dhiyaatu yoo ta'u haaluma kanaan akka biyyaatti yookaan akka bulchiinsa naannoofi godinanni akkasumas waajjira barnoota aanaa irraa kaayyoo madduu danda'uun kan xumura barnootaa irratti kennamu ykn yeroo dhimma addatiif barbaachisu kan kennamuufi mana baruumsaa keessatti immoo barattoota dareedha gara daree dabarsuuf xumuta seemisteeraati yookaan xumura waggatti haala qormaataafi battalleetin kan kennamuufi harcaatii barattootaa too'achuuf,dhuma sagaantaa barnootaa irratti kennamuudanda'a

2.2.3.3. Amala MadaalliinBarachuu Hubachuu

Kaayyoo murtaa'aa galmaan ga'uuf jecha yeroo murtaa'aa qofa keessattikan kennamuudha. Gosa battallee hunda kan ilaallatuufi xiyyeeffannoo kaayyoo sirna barnootaa guutuuf kanqophaa'udha. Kana malees ammalli madaallii kanaa: beekkumsa,dandeettifi ilaalcha barattootaa kan qorudha.Yaada kana ilaalchisee (Gonzales & Aliponga,2012). Akka armaangadiiti ibsa.Madaalliin barachuu hubachuuf kennamuuof eegganoon qiindaa'uu barbaada.Sababni isaas odeeffannoo madaallii kanaa irraa argamuun murteen kennamuuf deema waanta'eef.Madaalliin barachuu akka gabaafamuuf mijatutti bocamuufi dandeettii barattootaa kallatii sirrii ta'een kan ibsufi qabxii barattoota birootiin walmadaalchisuu danda'u qaba.Kanaaf, ragaan barattootaa kennamus dhuga qabeessaafi haqa qabeessa haala ta'een kandhiyaatudha. Akka madaalliin barachuuf kennamu of eeggannoo guddaan kan qophaa'e yoo ta'e

odeeffannoo bu'aa isaa irraa argame irraatti hundaa'uun kennamu qulqullina olanaa qabaata. Madaallin kun ga'uumsa barataa sirritti kan ibsuufi kaayyoofi bu'aa madaallii biro waliin kan walgitu ta'uu qaba. Akkasumas ragaan ga'uumsa barataa addeemsa madaallii,gamaaggama cimaa,ammanamaafi haqa qabeessafi madalawaa ta'e bu'uura gochachuu kan qabuudha.

2.2.3.2. Tarsiimoo MadaallinBarachuu Hubachuuf

Madaallii barachuu keessatti tooftaan madaalliin ittiin kennamu kaayyoo barbaadameen kan walsimu ta'uu qaba. Kunis madaalliin kun, kaayyoon isaa inni guddaan dhuma sagantaa barnootaa irrattii waan barattoonni mataduree tokko yookaan boqonnaa tokko jalatti baratan hangam akka addaan baafatan beekuuf kennamuufi dhuma sagantaa barnootaa semisteera tokkoffaa yookaan sagantaa waggatti barattoota sadarkeessuufi daree irraa gara dareetti dabarsuuf yookaan badhaasuuf kan geggeeffamu waan ta'eef wanta barattoonni duraan baratan irrattii xiyyeeffatuun haala battalee, bareeffama gaafii gabaabaa, bareeffama dheeraafi battallee gaafii filannootin qophaa'a. Kana malees, haala qormaata xumura seemisteeraa qormaata guutuu biyyoolessatiinkan kennamuudha (Brown, 1997).

2.2.3.4. Ga'ee Barsiisaa Madaalliin Barachuu Hubachuu

Xumura sagantaa barnootaa irratti kaayyoon karoorfame akka galma ga'u dalaguufi dhuma irratti kaayyoon galma ga'uufi dhiisuu addaan baafachuutu irraa eeggama.Haalafi ademsa kaayyoo kaayyeffatee qulqullinaafi iftoominaan qopheessuufi madalutu irra jiraata. Miira waldorgaommii jidduu barattootatti uumuun irraa eeggama. Tooftaa haqa qabeessaafi filannoo qabutti fayyadamuun,sababa ga'aafi fudhatama qabuuf madaallii gaggeessuu qaba.Haala loogii hinqabneefi ifa ta'een barnoota waaltawaafi saayinsaawaa ta'e barattootaaf kennuuqaba.Adeemsa madaallii barattoota maraaf ifaata'e uumuun dursee barattoota beeksisuun irraa eeggama. Madaallin booda murtee haqa qabeessafi dhaabbataa ta'e murteessuu danda'uutu irraa eeggama (Earl&katz 2006).

2.3. Ga'ee Duubdeebii Madaallii Keessatti (The Role of Feedback in Assessment)

Duubdeebiinakka Black&Harrison (2001) ibsanitti cuunfaammee yoodhiyaatu, madaallii kamuu boodaan duubdeebiin dhufuun baay'ee kanbarbaachisuudha. Sababni isaas barattoonni akka cimanii barataniifi barsiisaan ogummaa isaa keessattii offooyeessaa akka deemuuf gargaarsa guddaa kan tolchuudha. Duubdeebiin matama isaattuu akka madaallii barataafi barsiisaa jiddutti walitti dhufeenya uumuutti kan ilaalamu waan ta'eef adeemsi baruumsii itti kennamu kamuu duubdeebii of keessaa hin qabu taanaan, barnootichi akka waan kennama hin jirreetti ilaalamuu ni danda'a. Barsiisaan barattoonnii isaa barnoota inni kennaa ture keessatti maal akka barataniifi hinbaratin addaan baafachuuf akka madaalliitti itti fayyadamuu nidanda'a. Kanaaf erga rakkoo jiru addaan baasee booda sagantaa itti aanu keessatti haala rakkoon kun ittiin furamu irratti karoofachuun fedhii barattootaafi kaayyoo barnootichaa walsimsiisuun adeemsa duree jijjiiruun fooyya'iinsa dandeettii barataafi ogummaa ofii irratti fiduun kan isa dandeessisuudha. Adeemsa kana keessatti barsiisaan tokko maaliif akka barataa isaa madaalu, barataan barnoota baratu keessatti maal hubatuu akka qabuufi madaalliin matama isaatittuu qaama barnootaa akka ta'e duubdeebii keessatti hubachiisuun irraa eeggama.

Kana malees, malli barsiisaan ogummaa barsiisummaa ofii ittiin fooyyeffatu inni guddaan duubdeebii barattoota isaa irraa argatuun waan ta'eef, walitti dhufeenyi barsiisaafi bartaa cimuu kandanda'us, karama duubdeebii ta'uu isaa barsiisaan hubatuu qaba. Akkasumas Clarke, (2012) akka kaa'utti barsiisaan tokko karaa duubdeebitiin ilaalchaafi hubannoo barataan tokko qabu yeroo hundaa kan sakatta'uufi akka barattoonni marti isaanii hubannoo walfakkataa barnoota isaanii irratti qaban, hubannoobarataa bira jiruufi hubannoo isa bira jiru walmadaalchisaa kandeemu yoo ta'e barsiisaan kun ogummaa barsiisummaa gabbifataa kan jiru ta'uu isaati. Kuni barataan tokko qormaata fudhate irratti gaafii tokko osoo dhabe, maaliif akka dhabe barsiisaa isaa waliin irratti mari'achuun yoo sababa isaa hinbeekin barataan kun qoramaata san irraa waabarachuu hindandeenye jechuu ta'a.

Duubdeebin madaallii kamuu boodaan kennamu barattoota qofa osuu hin ta'in, barsiisaafis, baayee kan barbaachisuudha. Sababni isaas barsiisaan karoora isa barnoota itti aanu keessatii karoorfatuuf qabxii barataaf galeefi hin galle addan baafatee beekuun, eddo fedhiin barataa jiru irratti karoorfachuun adeemsa baruufi barsiisuu isaa kan ittin fooyyeffatuudha. Kanaafuu, duubdeebiin adeemsa baruufi barsiisuu keessati, barataafi barsiisaan barnoota isaanii keessatti maal akka isaan irra barbaachisu beekanii raawwii isaanirraa eeggamu raawwachuuf ofqopheessuu akka qaban kan gargaarudha. Kana malees, barnoota isaanii keessatii dabalataan saganataan biro yoo kan isaan barbaachisu ta'e, addaan baafachuun akka karoorfatan barataafi barsiisaafis, kan barbaachisuudha. Dhumarratti madaallii adeemsifamaa ture xiinxaluun bu'aan barattoonni galmeessan fooyya'iinsa kan argamsiisaa jiruufi hin jirre ta'u, addaan baafachuun barataafi barsiisan akka kaayyoo barnootichaa waliin madaqan kan haala mijeessuudha.

2.4. Sakatta'a Qorannoowwan Qorannoo Kanaan Walfakkaatanii

Mata duree kana jalattikan sakatta'aman qorannoo kana wajjiin warra walitti dhiyeenya qaban yoo tahan, tokkummaafi garaa garummaa isan jidduu jiru eddo itti agarsiifamuudha. Qorannoon kutaa kana jalatti sakatta'aman isaan haalaqorannoo kanaan walfakkatuun itti guuttannaa digirii lammafaaf qophaa'an qofata'u. Kanaafuu, walitti dhufeenyi kallattii, akkasumas, addaa addummaa qorannoo kana waliin qabanis, kan sakattamaniidha. Qorannoowwan kunniin isaan afaan Ingiliizifi Afaan Oromoo irratti dalagamantu sakatta'ame.

Qorannoon jalqaba irratti sakatta'ame qorannoo Mazgabuu (2015) yoota'u, qorannoon kun karaa alkallaattiitin malee karaa kallattiitin kan walfakkatuumiti. Sababni isaas qorannoon isaa mataduree rakkoo madaallii walitti fufaa hojirra oolchuu irrattii barsiisota Arsi Bahaa qunnaman irratti kan adeemsifame yoota'u innis, mala akkamtaafi hammamtaan kan gaggeefmeedha. Walfakiin isaanii waa'ee madaallii irratti dalagamuu qofaa yoota'u garaagarummaan isaanii ammoo qorannoon kun kaayyoofi akaakuu madaallii hojirra olanii irratti kanxiyyeeffatu waanta'eef, akka kan Mazgabuu rokkoo ittifayyadama madaalii fufaa hojirraa oolmaa dhoorkanii irratti kan xiyyeeffatuu miti.

Kanaaf, qorannoon kun kaayyoo madaaliin daree gaggeeffamu irrattii hundaa'uun tooftaafi gosa madaallii hojirra oolee waan qoratuuf kan Mazgabuu irraa adda.

Qorannoon lammaffaa kan sakatta'ame qorannoo Baqalechi (2012)ti. Qorannoo kana qorannoo Ishee irraa wanti adda isa taasisu kan Baqqalaechi raawwii madaalii walitti fufaa irratti kan geggeesite yoota'u, kun ammo xiinxala akaakuu madallii daree keessatti hojirra oolinni hunda waanta'uuf kun kan Ishee calaa bal'aafii gadi fageenyan kan qoratameedha. Kana malees qorannoo kana lamaan wanti adda taasisu. Malli isheen itti fayyadamte mala akkamta qofaadha. Kun garuu mala qorannoo makootiin kan gaggeeffameedha. Kanaaf qorannoon kun lamaan madaallii irratti waan dalagamaniif akkuma kan Mazgabuu walitti dhufeenya alkallattii malee kallattiidhaan kan walhinfaakkaanne ta'uu isaati. Qorannoon inni sadaffaan qorannoo Silashii (2007) yoo ta'uu, kaayyoon isaa haala barsiisonni koolleejjii barsiisan madaallii walitti fufaa hubataniifi hojirra oolchan sakatta'uudha. Qorannoon kunisa akkuuma kan jara kaanii madaallii walittii fufaa qofa irratti kan xiyyeeffatu yoota'uu qorannoon kun madaalli walittii fufaafi madaallii barnootaan boodaas kaayyoo isaan kennanamaniif irratti xiyyeeffatuun kayyoo madaalliindaree keessatti hojirra itti oolaajiru kan qoratu waan ta'eef kan Silashiitiinis alkallattiidhaan malee walittii dhufeenya hin qabu.

Walumaa galatti Afaan Oromootiin hanga qoratichi sakatta'etti kallattiin kan walfakkatu hin argamne. Kanaaf qorannoo kana warra kaanirraa wanti adda isa baasu madaallii daree kessatti barsiisaan fayyadamun gosa madalliin barachuu hubachuu (assessment of learning), madaalliin barsiisuu (assessment for learning) fi madaaliin of dandeessii suuf barsiisuu (assessment as learning) irratti xiyyeeffatuun kan dalagameedha. Kitaabileen qorannookana keessatii waabeeffataman madaallii ilalchisee kanuma waabeeffatamani jiraniidha.

BOQONNAA SADII: MALA QORANNOO

Kutaa kana keessatti qorannoon kun mala kamiin akka adeemsifameefi gosa qorannoo kamiin akka gaggeeffame ibsa. Qorannoon kun Godina Arsii Aanaa Digaluufi Xiijoo manneenbarnoota sadarka lammaffaa:Saaguree,Digaluufi Xiijoottii barsiisota barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan irratti kan gaggeeffameedha.Qorannichis, gosa qorannoo makootti fayyadamuun kan geggeeffameedha.

3.1. Saxaxa Qorannoo

Kutaa kana keessatti qorannoon kun haala akkamiin akka gaggeeffame bakka itti ibsamuudha. Akkasumas mala qorannoo kamiin akka gaggeeffame ni ilaalla. Akka galmaatti qorannoon kun,rakkoo itti fayyadama akaakuu madaallii daree fi tooftaa madaallii irraa barsiisonni ogummaa ofii isaaniinidagaagfatuumoo hindagaagfatan?Jedhu xiinxaluun furmaata barbaachiisaa kaa'uudha. Qorannichi gosa qorannoo mala akkamtaafi hammamtaatti(qualitative and quantitative) fayyadamuun kan geggeeffameedha.Qorannoon akkamta isaa ragaa karaa sakatta'iinsa barruu, marii garee, daawwannaafi kan kana fakkaatan irraa argaman ,ibsuuf gargaara.Sababni isaas ragaalee karaa sanadaa mala addeessattii yookaan mala ibsaattii fayyadamani gadi bu'anii odeeffannoo isaa qaaccessuuf malli qorannoo kana filatamaa waan ta'eef (Dastaa, 2002 fi Addunyaa, 2011). Akkasumas, qorannoon hammamtaa ragaalee karaa bargaaffiitiifi afgaaffiitiin mala laakkofsaa fayyadamuutiin kan xiinxalamudha(Huysamen, 1998). Kanaaf,qorannoon kun malaqorannoo lamaan kanraawwatame gosa qorannoo makooti.Qorannoon kunragaalee funaanaman irratti hundaa'uun,waan raawwatameef qorannoo ibsaa yookaan addeessaatti kan gargaarameedha.

3.2. Irraawwatama Qorannichaa

Godina Arsii Aanaa Digaluufi Xijjootti Manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Saaguree, Digaluufi Xijjootti barsiisota barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} irratti kan raawwatameedha. Kunis, ta'uu kan danda'eef qoratichi woggoota hedduuf aanaa kana keessaa dalagaa kan tureefi ammas dalagaa kan jiru yoota'u, rakkoo karaa madaalliin walqabatee, dandeettii barattootaafi ogummaa barsiisotaa irratti dhiibbaa fidan akka barsiisaa tokkootti adeemsa dalaggaa isaa keessattii waan itti mul'ateef, rakkoo kana furuuf sadarkaa lammaffaa irrattimarsaa barnootaatiin waarra bu'uura irra jiran, kutaa saglaaffaa filachuun barbaachisaafi murteessaa ta'ee argameera. Kanaaf qorannoo kana booda bu'aa qorannoo kanaatiin rakkoo jiru jalqabuma kutaa saglaaffaa irraa furuun barbaachisaa ta'uun isaa itti amanamee kutaa kana irratti gaggeeffamee jira.

3.3. Madda Ragaa

Kaayyoon qorannoo kanaa inni guddaan akaakuu madaallii barsisonni Aanaa Digaluufi Xijjootti barnoota Afaan Oromoo barsiisan kutaa keessatti itti fayyadaman xiinxaluu waan ta'eef, maddi ragaa qorannoo kanaa adda durummaadhaan barsiisota Aanaa Digaluufi Xijjootti manneen barnoota sad.2^{ffaa} Saaguree, Digaluufi Xijjootti barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan yoota'an, dabalataan ragaa karoora guyyaa irraa argamuudha. Akkasumas, barattoota kutaa 9^{ffaa} fi barsiisota itti gafatamtoota muummee Barnoota Afaan Oromoofi supparvaayezara manneen barnoota sad.2^{ffaa} ta'a.

3.4. Meeshaalee Odeeffannoon ittin Funaaname

Qorannoo kamiifuu odeeffannoon barbaachisaadha. Odeeffannoon hojiirra ooluuf funaanamuun dirqama. Kunis, ta'uu kandanda'u yoo meeshaan ittiin funaanamu jiraatedha. Kanaafuu odeeffannoon qorannoo kanaa Bar-gaafii, Af-gaafii, Daawwii dareetiifi sakatta'a dokumentiitin funaanamee xiinxalamee jira. Meeshaaleen kun qorannoo makoo keessatti barbaachisummaan isaanii ol'aanaadha (Dane, 1990).

3.4.1. Bar-gaaffii

Meeshaalee ittiin odeeffannoo funaanan ta'ee, qaama odeeffannoo irraa argannuuf kan dhiyaatudha. Bargaaffiin meeshaa funaansa ragaa kan qorannoo saayinsii hawaasaa keessatti hirmaattota hirmaachisiisuuf kan fayyadu yoo ta'u, bu'aa qorannichaas nimirkaneeffa (sarantakos, 2006). Gaaffileenisa haala kaayyoo qorannoo galmaan ga'uu danda'aniin ifaafi yeroo tokkotti haala qabxii tokko qofaf gaafatun qopha'an (Nunan, 1992). Innis, barreeffamaan gaaffii dhiyeessuudhaan, gaaffiin qorannoo kanaaf qophaa'ee, barsiisota iddattoo ta'an, 12 (kudha lama) f gaaffii barreeffamaa kan filannoo qaban 32 (soddonii lamaa) fi gaaffii barreeffamaan deebiin kennamu 2 (lama) qopheessuun barsiisota manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa Saaguree, Digaluufi Xijjootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisaniif raabsamee jira.

3.4.2. Af-gaaffii

Gaaffileen afaaniin gaafachuuf mijatoo ta'an kudhan haala banaa ta'eefi ifa ta'een qophaa'ee barsiisota Godina Arsii Bahaa Aanaa Digaluufi Xijjootti manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa Saaguree, Digaluufi Xijjootti barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisaniif dhiyaachuun gaafatamanii jiru. Gaaffileen ragaa argame kana jajjabeessan qophaa'uun barattoota manneen sadeeniitiifuu dhiyaatee gaafatamanii jiru. Akkasumas koree deeggarsa ogummaa muummee afaaniif gaaffiin shaniifi suupparvaayzara manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xijjoottiif gaaffiin afur dhiyaachuun gaafatamanii jiru.

3.4.3. Daawwii Daree

Daawwiin kan qorataan bakka daawwii sanatti argamuun (dhaquun) gaaffilee mirkaneessituu qopheeffachuun odeeffannoo ittiin funaanudha. Kun rakkoon jiraachuufi jiraachuu baachuu isaa kan qabatamaa taasisuudha. Kanaafuu, gaaffileen kudhan qophaa'ee qoratichi harkatti qabachuun daree lixee rakkinicha addaan baasee jira. Akkasumas gaaffilee mirkaneeffannaatiin alas adeemsa baruufi barsiisuu haala daawwateen kan xiinxaleedha. Kunis, barsiisaa tokko waqtii lamaaf daree seenuun kan ilaalameedha.

3.4.4. Sakatta'a Dokumentii

Sakatta'a dokumentii keessatti ragaan karoora torbee irraa argamu raga bu'uura waan ta'eef, karoora barsiisonni qopheeffatanii daree ittiin lixan daawwii daree booda kutaa odeeffannoo walii galaafi adeemsa madaallii hamate xiin xaluun akuukuufi kaayyoon madaallii barsiisiche itti fayyaadamuuf qopheeffatee xiinxalamanii jiru.

3.4.5. Iddattoofi mala Iddatteessuu

Mala kana keessatti akaakuu madaallii barsiisonni Aanaa Digaluufi Xijjootti manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Saaguree, Digaluufi Xijjoo gosa barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan daree kessatti itti fayyadaman xiinxaluu waanta'eef, Mana Baruumisa Sadarkaa Lammaffaa Saaguree barsiisota dhiiraa 6, Digalluu dhiira 2, Xijjoo dhiira 4, walii galaan barsiisota 12 barsiisota jiran 12 keessaa %100 mala carraa hammargeen fudhachuun, akkasumas koree deeggarsa muummee afaanii manneen barnootaa sadeenuu irraa barsiisota sagal, mala carraa kaayyeffataan, barattoota daree keessaa sadarkaa tokkoo hanga sadii ba'an sodomii jahafi supparvaayizara tokkoo carraa kaayyeffataa fudhachuun qorannoon kun gaggeeffamee jira.

3.5. Mala Xiinxala Ragaa

Ragaan malleen funaansa ragaa bargaaffii, daawwannaafi sakatta'a karoora torbeetiin walitti qabame mala xiinxala qorannoo hammamtaafi akkamtaatiin xiinxalamanii jiru. Haaluma kanaan, ragaan bargaaffii iddaattoo barsiisotaatiin walitti qabame mala qorannoo hammamtaatiin xiinxalamee jira. Kunis ragaan argaman hundi akkaataa walfakkeenya qabaniin iddoo adda addaatti qoodamuun gabateeffamanii deebiin odeeffannoo kennitootaan kennaman lakkoofsaafi dhibeentaan erga kaa'amanii booda odeeffannoo kana irratti hundaa'uun hiikaafi ibsi ga'aan kennamee jira. Gamabiraattiin, ragaan mala funaansa daawwannaafi afgaafiitiin argaman hundi mala xiinxala qorannoo akkamtaatiin ibsi bal'aafi gadi fageenya qabu irratti kannamuudhaan qaama xiinxala qoranichaa keessatti hamachiisuun dhihaatee jira.

BOQONNAA AFUR: XIINXALAAFI HIIKA RAGAALEE DHIYAATANII

Boqonnaa kana keessatti ragaan karaa adda addaatin funaaname kan xiintalamuufi hiikamu ta'a. Kunis karaa hammamtaafi akkamtaan, ragaan bargaa'ffii, afagaaffii, daawwannaa'fi xiinxala dokumentiitiin funaaname kan xiinxalamudha.

4.1. Xiinxala Ragaalee Hammamtaa

Kutaa 1ffaa: Kutaa kana jalatti ragaaleen mala hammamtaatiin funanaman akkaatuma walitti dhufeenya bar-gaaffii isaanitiin haala gabateen qindaa'anii kan dhiyaataniidha.

Gabatee 1: Tooftaa madaallii daawwannaa barsiisaatiin adeemsifamuu.

L	Gaafilee dhiyaatan	Bay'ina filannoofi deebi kennitootaa lakkoofsaafi dhibbeentaan													
		yeroo hunda		yeroo baayyee		yeroo tokko tokko		darbee darbee		Kanfayya daman		ida'amaan Gonkuma itti hin fayyadamu		Ida'ama walii gala	
		L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
1	Barattoonni gareen yoo walmadaalan daawwachuu.	-	0	1	8.3	8	66.7	3	25	12	100	-	0	12	100
2	Barattoonni dhuunfaan ofmadaaluu.	-	0	-	0	-	0	-	0	-	0	12	100	12	100
3	Barattoonni gahee kennameef taphachuu(Role play).	-	0	-	0	4	33.3	6	50	10	83.3	2	16.7	12	100
4	Af-dubbiin nitaasifama.	1	8.3	5	41.7	2	16.7	3	25	11	91.7	1	8.3	12	100
5	Barattoonni hojii garee yoo dalagan nidoo'atamu.	3	25	2	16.7	1	8.3	5	41.7	11	91.7	1	8.3	12	100
6	Hojiin dareefi hoj-maneen ni soroorfama	-	0	1	8.3	5	41.7	4	33.3	10	83.3	2	16.7	12	100
7	Abbaltiin daree keessatti waljala jijjiiramun barataan ni soroorfama.	-	0	-	0	1	8.3	5	41.7	6	50	6	50	12	100
Ida'ama		4	4.8	9	10.7	21	25	26	31	60	71.4	24	28.6	84	100

Gabateen 1 akka ibsutti tooftaa madaallii daawwannaa barsiisatiin adeemsifamu keessaa ,barattoonni gareen yoo walmadaalan barsiisonni yeroo hunda daawwatan % 0,yeroo baayyee %8.3 yeroo tokko tokko %66.7, darbeedarbee %25fi wallii galaan %100 kan raawwatan yommuu ta'uu, gonkumaa kan hin raawwanne %0 ta'uu kan garsiisu dha. Kun ammoo kan mul'isu tooftaa kana barsiisonni yeroo tokko tokkofi darbee darbee malee kan itti hin fayyadamne ta'uu isaati.Tooftaa barattoonni dhuunfaan ofmadaaluu jedhu kessatti akka gabateen kun mul'isutti barsiisonni gaafiin kun dhiyaateef hundi isanituu(%100) tooftaa kana gonkuma kan itti hinfayyadamne ta'uu isaati. Gaafii laakkofsa sadaffaa irratti barattoonni ga'ee kennameef taphachuu kan jedhuf, yeroo hunda %0 yeroo baayyee %0 yeroo tokko tokko %33.33 darbeedarbee %50fi walii galaan kan itti fayyadamuu isaanii ibsan % 83.3 yoo ta'uu gonkuma kannen itti hinfayyadamne %16.7 ta'an. Kanarra kan hubatamu tooftan kun yeroo tokko tokkoo darbee, darbee malee, haala barbaadamuun hojirra kan oolaa hin jirre ta'uu isaati. Af-dubbiin ni taasifama tooftaa jedhu immoo barsiisonni yeroo hunda itti fayyadamna jedhan %8.3, yeroo baayyee %41.7, yeroo tokko tokko %16.7, darbee ,darbee %25 ida'amni kanneen itti fayyadamanii %91.7fi gonkuma kanneen ittii hin fayyadamnu jedhan %8.3 ta'a. Innii kun immoo kan agarsiisu barsiisonni yeroo baayyee tooftaa kana gargaaramuun barattoota kan madaalan ta'uu isaati.

“Barattoonni hojii garee yoo dalagan nidaawwatamu,” kan jedhu, yeroo hunda %25 yeroo baayyee %16.7, yeroo tokko tokko % 8.3, darbee darbee % 41.7, walumaa galatti kan itti nifayyadamna jedhan, %91.7 ta'u.Kan gonkuma hinfayyadamne % 8.3 dha. Kana irraa kan hubatamu barsiisonni hedduun kan itti fayyadaman ta'uu isaati.“Hojiin dareefi hoj-maneeen nisoorofama”. Kan jedhu yeroo hunda % 0, yeroo baayyee %8.3, yeroo tokko tokko %41.7, darbee darbee %33.3 ,walii galaan kan raawwatan %83.3 yoo ta'uu, gonkuma kan hin raawwannee %16.7 ta'a. Kun kan agarsiisu tooftaan kun yeroo tokko tokkoo darbee darbee baay'inaan hojirra kan oolu ta'uu isaati. Abbaltiin daree keessatti waljala jijjiiramuun barataan ni soroofama.” kan jedhuuf yeroo hunda %0, yeroo baayyee %0,yeroo tokko tokko %8.3, darbee darbee %41.7 yoo ta'u, ida'ama raawwitiin %50 ta'a. Akkasumas gonkuma kan itti hinfayyadamne %50 ta'a. Kana irraa kan hubatamu tooftaa kana barsisonni walakkaa ta'an itti kan hin fayyadamne ta'uu isaati.

Walumaa galaan ida'amni raawwii tooftaa madaallii barreeffamaan gaggeeffamuu: yeroo huda %4.8, yeroo baayyee %10.7, yeroo tokko, tokko %25, darbee, darbee %31 yoo ta'u, ida'amaan kanneen tooftaa kana itti fayyadaman %71.4 ta'a. Gonkuma kanneen itti hin fayyadamne ammoo %28.4 ta'u. Kanarraa hubatamuun akkuma danda'amutti madaalliin barreeffamaa manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Saaguree, Xiijoofi Digaluu keessatti barsiisota daree saglaaffaa barsiisan biratti yeroo tokko, tokkoofi darbee, darbee hojiiirraa kan ooluudha.

Gabatee 2: Tooftaa Madaallii Barreeffamaan Gaggeeffamuu

L	Gaafilee dhiyaatan	Bay'ina filannoofi deebi kennitootaa lakkoofsaafi dhibbeentaan													
		yeroo huda		yeroo baayyee		yeroo tokko tokko		darbee darbee		Kanfayya daman ida'amaan		onkuma itti hin fayyadamu		Ida'ama	
		L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
8	Hoj-manefiabbaltiin nikennama.	-	0	6	50	3	25	3	25	12	100	-	0	12	100
9	Portifooliyaan nikennama.	-	0	-	0	1	8.3	8	66.7	9	75	3	25	12	100
10	Barreeffama barataa gulaaluu.	-	0	-	0	3	25	6	50	9	75	3	25	12	100
	Ida'ama	-	0	6	16.7	7	19.4	17	47.2	30	83.3	6	16.7	36	100

Akka Gabteen 2 ibsutti hoj-maneeffii abbaltiin nikennama kan jedhu irratti yeroo huda % 0 yeroo baayyee %50, yeroo tokko, tokko % 25, darbee, darbee % 25, walumaa galatti kan raawwatan yoo ida'aman %100 ta'u, gonkuma kan hin raawwanne%0 ta'a. Kun immoo tooftaan kun yeroo baay'ee hojirra kan oolu ta'uu isaati. Poortifooliyoon ni kennama kan jedhuuf immoo yeroo huda % 0, yeroo baayyee % 0, yeroo tokko, tokko %8.3, darbeedarbee % 66.7, kan raawwatan ida'amaan %75fi %25 immoo gonkuma kan hin fayyadamneedha. Akka gabatee kana irraa hubatamutti tooftan kun darbee, darbee qofa kan hojirra oolu ta'uu isaati. Barreeffama barataa gulaaluun akka gabateen kun mul'isutti yeroo hundaa %0, yeroo baayyee %0, yeroo tokko,tokko %25, darbee ,darbee %50 kan raawwataniifi kanneen raawwaatan ida'amaan %75 yoo ta'uu,%25 immo

gonkuma tooftaa kanatti kan hin fayyadamneedha. Kun kan agarsiisu barsiisonni gaafiin kun dhiyaateef tooftaa kana baayyee kan itti hin fayyadamne ta'uu saatifi barsiisonni kun madaallii ogummaa barattootaa karaa barreeffamaan gabbisuu danda'u, itti fayyadamaa kan hin jirre waan ta'eef barattoota irrattii akka ogummaa barreeffamaa hin fooyyeeffannee dhiibbaa kan fidaa jiru ta'uu isaati.

Haala waliigalaatiin tooftaa madaalli barreeffamaan gaggeeffamu barsiisonni manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xijjootti Barnoota Afaan Oromoo kutaa 9ffaa barsiisan yeroo hunda %0 yeroo baayyee %16.7 yeroo tokko tokko %19.4, darbee darbee % 47.2fi gonkuma kanneen hingargaaramne %16.7 ta'u. Kanneen gonkuma hin fayyadamneefi fayyadaman yoo addaan ba'anii ilaalaman %83 niraawwatu haata'u malee dhibbeentaan ol'aanaan kanneen darbanii, darbanii itti gargarananiidha. Kun kan agarsiisu haalli hojirra oolmaa tooftaa madaallii barreeffamaa daree keessatti gadi bu'aa ta'uu isaati.

Gabatee 3: Tooftaa Madaalli Dandeetti Barattootaa Hojitti Hiikuun Raawwatamu

L	Gaafilee dhiyaatan	Bay'ina filannoofi deebi kennitootaa lakkoofsaafi dhibbeentaan													
		yeroo hunda		yeroo baayyee		yeroo tokko tokko		darbee darbee		Kanfayya daman ida'amaan		Gonkuma itti hin		Ida'ama	
		L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
11	Amala barattootaa jijjiiruuf tooftaa addaa ni fayyadamu.	-	0	-	0	6	50	5	41.7	11	91.7	1	8.3	12	100
12	Aadaa hojii gabbiisuu.	-	0	5	41.7	5	41.7	2	16.7	12	100	-	0	12	100
Ida'ama				5	20.8	11	45.8	7	29.2	23	95.8	1	4.2	24	100

Gabatee 3 irraa akka hubatamutti tooftaa madaallii dandeettii barattootaa hojiitti hiikuun raawwatamu keessaa “Amala barataa jijjiiruuf tooftaa addaa nifayyadamu” kan jedhuuf yeroo hunda % 0 yeroo baayyee % 0 yeroo tokko, tokko % 50 % darbee, darbee % 41.7 kan filatan yoo ta'u, ida'amaan %91.7 ta'a, gonkuma itti hinfayyadamu kan jedhan %8.3

ta’u. Kun kan agarsiisu tooftaa kanatti barsiisonni dhimma ba’an darbee, darbee ta’uu isaa yoo ta’uu, “Aadaa hojii gabbisuu” kan jedhuuf ammoo yeroo hunda % 0,yeroo baayyee %41.7,yeroo tokko, tokko% 41.7 darbee, darbee %16.7 ,ida’amaan %100 raawwatuu kan filatan yoo ta’u gonkuma kan itti hin fayyadamne hin jiru.Kanaaf akka argannoo kanaatti barsiisonni tooftaa madaallii maratoota of dandeessisuuf adeemsisanii kan itti fayyadaman ta’uu isaa kan mul’isuudha. Garuu kun haala kanaan haa’agarsiisumalee ragaan kana deeggaru kan biro qorannoo kana keessattii hin mul’anne.

Walii galaan barsiisonni Aanaa Digaluufi Xijoo barnoota Afaan Oromoo kutaa 9ffaa barsiisan tooftaa madaallii dandeettii barattootaa hojiitti hiikuun raawwataman harki caalaan (%95.8) kan fayyadaman haa ta’u malee yeroo baayyee %20.8 yeroo tokko tokko %45.8 darbee darbee % 29.2fi % 4.2 kan gonkuma itti hingargaaramneedha.Gabatee kanarraa akka hubatamutti tooftaan madaallii kun yeroo tokko tokkoofi darbee darbee qofa kan hojirra ooludha.

Gabatee 4: TooftaaMadaallii Gaafiifi Deebiin Raawwatamuu

L	Gaafilee dhiyaatan	Bay’ina filannoofi deebi kennitootaa lakkoofsaafi dhibbeentaan													
		yeroo hunda		yeroo baayyee		yeroo tokko tokko		darbee darbee		Kanfayya daman		Gonkuma itti hin fayyadamu		Ida’ama	
		L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
13	Af-gaafii adeemsisu	-	0	3	25	5	41.7	3	25	11	91.7	1	8.3	12	100
14	Qabiyyee barataaf hingalleefi gale adda baasuu.	-	0	2	16.7	6	50	4	33.3	12	100	-	0	12	100
Ida’ama		-	0	5	20.8	11	45.8	7	29.2	23	95.8	1	4.2	24	100

Akka Gabateen 4 akka ibsutti,tooftaa madaallii gaafiifi deebiin raawwatamu barsisota manneen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xijoo Barnoota Afaan Oromoo

kutaa 9^{ffaa} barsiisan 12 keessaa barsiisonni %95.83 daree keessaatti kan itti fayyadamaniidha. Garuu gabatee kana irraa akka mul'atutti gaafii 13^{ffaa} yeroo hunda %0 yeroo baayyee % 25 yeroo tokko,tokko %41 darbee, darbee % 25 ida'amaan %91.7 itti gargaaramna jechuun kan guutan yoo ta'u, gonkumaa itti hin fayyadamnu kanneen jedhan immoo % 8.3 dha. Gaafii 14^{ffaa} yeroo hunda %0 yeroo baayyee % 16.7 yeroo tokko tokko % 50 darbee darbee % 33.3,gonkuma itti hinfayyadamnu %0 yoo ta'an ida'man %100 sadarkaan itti fayyadamaas waltaru, itti fayyadamna jechuun akka deebisan ni mul'ata. Haala ida'ama itti fayyadama tooftaa madaallii kana gabatee kanarraa akka mul'atutti:yeroo hunda kanneen itti fayyadamna jedhan hinjiran. yeroo baayyee %20.8, yeroo tokko tokko %45.8, darbee darbee %29.2 kan itti gargaraamaniifi %4.2 immoo, gonkuma itti kan hin fayyadamneedha.

Walumaa galatti gabateen kun kan agarsiisu tooftaa madaallii gaafiifi deebiin raawwatamu raawwiin %95.85 haata'umalee harki irra caalaan%45.8 darbee darbee kan raawtamuudha. Kanaaf, tooftaa kana barsiisonni darbee darbee qofa kan itti fayyadamaa waan jiraniif madaalliin barsiisuun hojirra oolaa kan hinjirree ta'uu isaati jechuudha.

Gabatee 5:Tooftaa Duubdeebiitiin Madaaluu

L	Gaafilee dhiyaatan	Bay'ina filannoofi deebi kennitootaa lakkoofsaafi dhibbeentaan													
		yeroo hunda		yeroo baayyee		yeroo tokko		darbee darbee		Kanfayya daman ida'amaan		Gonkuma itti hin fayyadamu		Ida'ama	
		L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
15	Duubdeebii battalumatti hoj-manee,abbaltiifi battalleef kennuu.	1	8.3	1	8.3	4	33.3	5	41.7	11	91.7	1	8.3	12	100
16	Duubdeebii barattoonni waliif kennuu.	-		-		6	50	5	41.7	11	91.7	1	8.3	12	100
Ida'ama		1	4.7	1	4.7	10	41.7	8	33.3	22	91.7	2	8.3	24	100

Gabatee 5 irraa akka mul'atutti "Tooftaa duubdeebitiin madaaluu" isa jedhu, duubdeebii battalumatti hoj-manee, abbaltiifi battalleef kennuu irratti yeroo hunda %8.3, yeroo baayyee % 8.3, yeroo tokko, tokko %33.3, darbee darbee %41.7 kan itti fayyadaman yoo ta'uu ida'amni raawwii %91.7, ta'a. Garu % 8.3 ammoo gonkuma itti hin fayyadamu kan jedhu filatanii jiru. Akkasumas duubdeebii barattoonni waliif kennuu gaafii jedhuuf, yeroo hunda % 0, yeroo baayyee %0 yeroo tokko tokko % 50 darbee, darbee %41.7 Kan fayyadaman ida'amaan % 91.7, gonkuma itti hin fayyadamu %8.3 kan filataniidhan.

Walumaa galaan deebii kennitoonnii gaafii kanaa ida'amaan yoo ilaalaman yeroo hunda kanneen filatan %4.7, kan yeroo baayyee filatan %4.7, yeroo tokko, tokko% 41.7, darbee, darbee %33.3, kan filatan yoo ta'u, %8.3 kan ta'an gonkuma itti hinfayyadamu kan jedhu filatanii jiru. Akkasumas raawwiin waliigalaa filannoo kana irraa mul'atu %91.7 barsiisota gaafannoo kana guutan keessaa madaallii kana daree keessaatti kan fayyadaman yemuu ta'u. Garuu hojirraa oolmaan isaa harki ol'aanaan yeroo tokko tokkoofi darbee, darbee kan raawwatameedha. Tooftaan kun yeroo tokko tokko qofa raawwatama jechuun ammo barsiisonnii tooftaa kana fayyadamuun ogummaa mataa ofii fooyyeffachaa kan hindeemne ta'uu isaati.

Gabatee 6: Madaallii Bifa Battalleetin Dhiyaatu

L	Gaafilee dhiyaatan	Bay'ina filannoofi deebi kennitootaa lakkoofsaafi dhibbeentaan													
		yeroo hunda		yeroo baayyee		yeroo tokko tokko		darbee darbee		Kan fayyadaman ida'amaan		Gonkuma itti hin fayyadamu		Ida'ama	
		L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
17	Battallee gaafii barreeffama gabaabaa fayyadamuu.	1	8.3	3	25	3	25	4	33	11	91.7	1	8.3	12	100
18	Battallee gaafii barreeffama dheeraa fayyaadamuu.	1	8.3	1	8.3	4	33.3	4	33	10	83.3	2	16.7	12	100
19	Battallee gaafii filannoo qabu fayyaa damuu.	5	41.7	3	25	3	25	1	8.3	12	100	-	0	12	100
20	Battallee tasaa (quiz) fayyadamuu.	-	0	-	0	1	8.3	3	25	4	33.3	8	66.7	12	100
Ida'ama		7	14.6	7	14.6	11	22.9	12	25	37	77.08	11	22.9	48	100

Gabateen 6 akka ibsutti gaafiin laakkoofsa 17^{ffaa} battallee gaafii barreeffama gabaabaa fayyadamuu irratti, yeroo hunda % 8.3, yeroo baayyee % 25 yeroo tokko tokko % 25, darbee darbee % 33.3, Kan fayyadaman ida'amaan %91.7, gonkuma itti hin fayyadamu jedhanii kan filatan immoo % 8.3 ta'a. Battallee gaafii barreeffama dheeraa ilaalchisee ammoo yeroo hunda kan fayyadaman %8.3, yeroo baayyee %8.3, yeroo tokko, tokko % 33.3, darbee, darbee %33.3, Kan fayyadaman ida'amaan %83.3 kan filatan yoo ta'u, kanneen gonkuma itti hin fayyadamnu filatan % 16.7 ta'u. Battallee gaaffii filannoo qabu fayyadamuu irratti yeroo hunda %41.7, yeroo baayyee %25, yeroo tokko tokko %25, darbee, darbee %8.3, Kan fayyadaman ida'amaan %100, gonkuma kan hin fayyadamne %0 dha. Battallee tasaa fayyadamuu irraatti yeroo hunda %0, yeroo baayyee %0, yeroo tokko tokko %8.3, darbeedarbee % 25, Kan fayyadaman ida'amaan %33.3, gonkuma

kanneen hin fayyadamne % 66.7 yoo ta'uu haala walii galaatin ida'amaan yoo ilaall, Madaallii bifa battalleetin dhiyaatu barsiisota haala iddattoo kaayyeffataan fudataman keessaa yeroo hunda kan filataman %14.6, yeroo baayyee %14.6, yeroo tokko tokko % 22.9, darbeedarbee % 25 yoo filatan kanneen gonkuma itti hinfayyadamne % 22.9 ta'a.

Walumaa galatti haala gabatee 7 irraa mul'atuun barsiisonni madaallii haala battalleetin daree keessaatti fayyaadaman %77.08 yoo ta'an, isaan keessaa % 22.9 yeroo tokko tokkoofi %25 darbee ,darbee kan itti gargaaramaniidha. Gonkuma kan itti hin fayyadamne %22.9 ta'a. Kun kan agarsiisu tooftaan madaallii kun hojirraa oolaa kan hin jiraannee ta'uu isaati.

Kutaa 2ffaa: kutaa kana jalatti ilaalcha barsiisonnii madaallii daree irratti qaban kan xiinxalamu ta'a. Kunis gaafannoo dhiyaate akaakuu madaallii kaayyoo isaanii irratti hundaa'uun eddo saditti qooduun gabatee sadi qofaan kan kaa'ameefi xiinxalameedha

Gabatee 7: Madaalliin Barachuu Hubachuu /Assessment of Learning/

L	Gaafilee dhiyaatan	Bay'ina filannoofi deebi kennitootaa lakkoofsaafi dhibbeentaan.															
		Sirriitti deeggara		Nan deeggara		Ida'ama		Himmurte essine		Hindeegga ru		Gonkuma a		hindeegar Ida'ama		Ida'ama	
		L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
21	Madaalliin daree, addeemsa hordoffii dareefi qabxii barattootaa qabuuf gabaasuti.	6	50	3	25	9	75	1	8.3	1	8.3	1	8.3	3	25	12	100
22	Madaalliin daree, battallee dhuma barannoo irratti kennamuu maraa dabalata.	3	25	5	41.7	8	66.7	2	16.7	2	16.7	-	0	4	33.3	12	100
	Madaalliin	4	33.3	4	33.3	8	66.	2	16.7	2	16.7	-	0	4	33.3	12	100
23	daree, battallee daree keessatti kennamu hunda ilaallata.						7										
	Ida'ama	1	36.1	12	33.3	25	69.4	5	13.9	5	13.9	1	2.8	11	30.4	36	100

Akka Gabateen 7 akka ibsutti, “Madaalliin daree adeemsa too’annaa dareefi qabxii barattootaa qabuufi gabaasuti.” Jedhu barsiisonni filatan:sirritti deeggara %50, nan deeggara % 25, kan nan deeggara jedhan ida’amaan %75 ta’u, akkasumas kan hinmurteessine %8.3, kan hin deeggaru jedhan %8.3 gonkuma kanneen hin deeggarre %8.3 yoota’uu eda’ama warraa hin deeggarreefi hinmurteessinee yoon ilaallu %25 qofa kan ta’uudha. Gaaffii 22^{ffa} kanneen sirriitti deeggara jedhan,%25,nan deeggara %41.7, ida’amaan %66.7,kanneen hinmurteessin % 16.7,kan hindeeggarree %16.7,gonkuma kan hin deeggarre hinjiru. Kan hinmurteessiniifi hindeeggarre ida’amaan %33.3ta’u. Gaaffii laakkafasa 23^{ffaa} kanneen sirritti deeggaran %33.3, kan nan deeggaraafilatanis %33.3ida’amaan %66.7 yoo ta’uu kanneen hinmurteessine jedhan immoo %16.7,hin deeggaru kan jedhan %16.7 yoo ta’an kan gonkuma hin deeggarre hin jiru ,kanneen hinmurteessiniifi hin deeggarree ida’amaan %33.3 ta’a.

Walumaagalaan,madaallii barachuu ilaalchisee kan sirriitti deeggaran%36.1, nan deeggara kan filatan %33.3, Ida’ama% 69.4, kan hin murteessinejedhan % 13, hindeeggaru kan jedhan%13.9, gonkumaa hindeegaru kan jedhan%2.8, Ida’ama %30.4 ta’uu. Kun kan agarsiisu barsiisonni harki ol’aanaan gosa madaallii kana kan deeggaran ta’uu isaati.kana duubaan wanti mul’atu barsiisonni barattoota kan madaalaniif,barattoota sadarkeessuu,yookan qaama dhimmi ilaaluuf qabxii barattootaa gabaasuuf malee dandeettii barattootaa fooyyeessuuf miti. Kana irraa ka’uun murteessuun kan danda’amu barsiisonni ogummaa mataa ofii isaanii fooyyeffataa kan hinjirree ta’uu isaati. Sababni isaas madaaliin baraachuu hubachuuf adeemsifamu waan baratan barattoonni hangam akka hubatan beekuufi malee ogummaa barsiisaas ta’ee, dandeettii barattootaa fooyyessuu kan hindandeenyeedha.

Gabatee 8: Madaalliin barsiisuuf /Assessment for Learning/

L	Gaafilee dhiyaatan	Bay'ina filannoofi deebi kennitootaa lakkoofsaafi dhibbeentaan															
		Sirritti Deegara		Nan Deegara		Ida'ama deegartoo		Hhinmurte essine		Hindeeggaru		Gonkumaa Hindeegar		Ida'ama warra hin deegartee		Ida'ama walii galaai	
		L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
24	Madaallin meeshaa barsiisaan ogummaa isaa ittin fooyyeffat uudha.	4	33.3	4	33.3	8	66.7	-	0	3	25	1	8.3	4	33.3	12	100
25	Madaallin adeemsa barsiisuu fooyyessa	6	50	2	16.7	8	66.7	1	8.3	2	16.7	1	8.3	4	33.7	12	100
26	Madaallin daawwannaa dareeti.	2	16.7	5	41.7	7	58.3	-	0	3	25	1	8.3	4	33.7	12	100
27	Madaallin duubdeebi kennuuf nagaara.	5	41.7	4	33.7	9	75	-	0	2	16.7	1	8.3	3	25	12	100
Ida'ama		17	35.4	15	31.3	32	66.7	1	2.1	10	20.8	4	8.3	15	31.3	48	100

Akkaa Gabatee 8 yaada, “Madaalliin daree, meeshaa barsiisaan ogummaa isaa ittin fooyyeffatuudha.” Jedhu kanneen filatan: sirritti deeggara %33.3, nandeeggara %33.3, Ida'ama% 66.7, hinmurteessine %0, hindeeggaru%25, gonkuma hindeegar %8.3%, ida'ama%33.3 ta'an. As irraa akka hubannutti, barsiisonni yaanni kun dhiyaateef harki caalaan yaada kana kan deeggaraniidha. Yaada, “Madaalliin tooftaa daawwannaa dareeti.” Jedhuf: Sirritti deeggara %16.7, nandeeggara%41.7, ida'ama %58.3, hinmurteessine %0, hindeeggaru%25, gonkuma hindeegar %8.3, ida'ama%33.7 ta'u.Akkasumas yaada, “Madaalliin daree, duubdeebii hatattamaa barattoota koof, dafee akka kennuuf na gargaara.” jedhuuf :Sirritti deeggara %41.7, nandeeggara%33.7,

ida'ama% 75, himmurteessine %0, hindeeggaru %16.7, gonkuma hindeeggaru%8.3 ,ida'ama%25 ta'u.

Walumaa galaan madaalii barnoota barachuuf taasifamu (assessment for learning) barsiisota iddattoo qorannoo kanaa ta'an keessaa barsiisonnii,sirritti deeggaran %35.4, kanneen deeggaran % 31.3, ida'amaan kan deeggaruu agarsiisan %66.7fi kan himmurteessin %2.1 ,kanneen hindeeggarree % 20.8, kanneen gonkuma hindeeggaru jedhan %8.3, kan hin murateessin yoo kan hindeeggarreen walittii eda'amu %31.3 ta'u. As irraa akka hubatamutti barsiisannii gosa madaallii kana kan deeggaran ta'uu isaati.Garuu tooftaa akaakuu madaallii kanaaf ta'u, kan akka tooftaa duubdeebii kunnuufi fudhachuu, daawwannaan madaaluufi af-dubbiin madaaluu yeroo tokko tokkofi darbee darbee kan jedhu filatan. Kun ammo kan agarsiisu tooftaa kana barsiisonni sadarkaa deeggarsaatti malee hojittii hiikaa kan hinjirree ta'uu isaati. Kana irraa ka'uudhaan murteessuun kan danda'amu barsiisonnii madaallii barnoota baadaatti fayyadamuun barattoota daree irraa gara daree dabarsaa jiru malee, ogummaa ofii fooyyeeffachuufi danadeettii barattootaa fooyyessuuf barsiisaa kan hinjirre ta'uu isaati.

Gabatee 9: Madaallin ofdandeessisuuf Barsiisuu /Assessment as Learning/

L	Gaafilee dhiyaatan	Bay'ina filannoofi deebi kennitootaa lakkoofsaafi dhibbeentaan															
		sirriitti deeggara		nan deeggara		Ida'ama deeggartoo taa		Himmurtee ssine		Hindeeggar u		Gonkuu hin		Ida'ama warra hin deeggarree		Ida'ama	
		L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
28	M/ duubdeebii malabaruufi barsiisuu si'ataafi milkaa'ina feedhii barataati.	3	25	5	41.7	8	66.7	2	16.7	1	8.3	1	8.3	4	33.3	12	100
29	Madaalliin adeemsa haala barachuu too'achuuti.	5	41.7	3	25	8	66.7	-	0	3	25	1	8.3	4	33.3	12	100
30	M/ adeemsa walitti dhufeenya B/ cimsuuti.	1	8.3	6	50	7	58.3	1	8.3	2	16.7	2	16.7	5	41.7	12	100
31	M/ adeemsa si'aayinaan ofitti amanuun B/ofdanda'ani baratan	2	16.7	5	41.7	7	58.3	1	8.3	2	16.7	2	16.7	5	41.7	12	100
32	M/ adeemsa B/ akka barnootaa isaanii too'ataniif itti gargaaramnuud ha.	3	25	5	41.5	8	66.7	1	8.3	1	8.3	2	16.7	4	33.3	12	100
Ida'ama		14	23.3	24	40	38	63.3	5	8.3	9	15	8	13.3	22	36.7	60	100
Furtuu: M=madaallii		B=barattoota															

Akka Gabatee 9 gaaffii “Madaalliin daree, duubdeebii waa’ee mala baruufi barsiisuu si’ataa(active) ta’eefi milkaa’ina feedhii barataati.” Jedhuuf :sirritti kan deeggaran %25, kan deeggaran %41.7, ida’amaan %66.7, kan hin murteessin % 16.7 ,kanneen hindeeggarre %8.3, gongkuma kanneen hin deeggarree % 8.3 ida’amaan kanneen hindeeggarree %33.3 ta’u. Kanarraa akka hubannutti barsiisonni dhibbeentaan ol’aanaan

gaafii kana kan deeggaran ta’u isaati.Yaada, “Madaalliin adeemsa haala barachuu barattoota too’atuuti.” Jedhuuf: sirritti kan deeggaran %41.7, kan deeggaran %25, ida’amaan %66.7, kan hin murteessin %0 ,kanneen hin deeggarre %25, gonkuma kanneen hin deeggarree %8.3 ida’amaan kanneen hin deeggarree % 33.3 ta’u. Kanarraa ilaaluun akkuma danda’amu barsiisonni yaada kana kan deeggaran ta’uu isaati.Yaada, “Madaalliin adeemsa walqunnamtiifi walitti dhufeenya barattootaa cimsuuti.” Jedhuuf: sirritti kan deeggaran %8.3, kan deeggaran %50, ida’amaan %58.3, kan hin murteessin %8.3 ,kanneen hin deeggarre %16.7, gonkuma kanneen hin deeggarree %16.7 ida’amaan kanneen hin deeggarree % 41.7ta’u. Kunis haaluma walfakkaatun barsiisonni walakkaa ol kan deeggaran ta’uu isaa agarsiisa.Yaannii laakkofasa 31^{ffaa}s haaluma kanaan kan deebifameedha.Yaada laakkofasa 32ffa irratti dhiyaate : sirritti kan deeggaran %25, kan deeggaran %41.7, ida’amaan %66.7, kan hin murteessin %8.3 ,kanneen hin deeggarre %8.3, gonkuma kanneen hin deeggarre %16.7 ida’amaan kanneen hindeeggarre %33,3ta’u.Kunis haaluma walfakkaataan barsiisonni gosa madaalli kana kan deeggaran ta’uu kan ibsuu dha.

Walumaa galatti barsiisonni gosa madaallii akka barachuutti (assessment as learning) jedhamu kana: sirritti kan deeggaran %23, kan deeggaran %40, ida’amaan %63.3, kan hin murteessin % 8.3 ,kanneen hindeeggarre % 15, gonkuma kanneen hindeeggarree %13.3 ida’amaan kanneen hindeeggarree %36.7 ta’u. Akkaa xiinxala kanaatti barsiisonni dhibbeentaan ol’aanaan kan deeggaran ta’uun mul’atus,garuu tooftaa itti fayyadama madaallii kanaaf ta’u barsiisonni kun kan itti hin fayyadamne ta’uu isaa xiinxalaafi hiika ragaaaf-gaafii irraa hubachuun ni danda’ama kun immoo kan agarsiisu, barsiisonni xiyyeefannoon qorannoon kun irrattii gaggeeffame madaallii akka barachuutti itti fayyadamuu sadarkaa deeggarsaatti malee kan itti hin fayyadamne ta’uu isaati. Kun immoo kan agarsiiso barattoonni ofitti amananii baruumsa barachaa kan hinjirreefi barsiisonni madaallii barattoota ofdandeesisuufi ogummaa ofii ittiin fooyyeffatuuf kan itti fayyaadamaa hinjiirre ta’uu isaati.

4.2. Xiinxala Ragaalee Akkamtaa

Kutaa kana keessatti ragaleen karaa gaafannoo banaa, af-gaaffii, daawwannoofi xiinxala karoora guyyaatiin funaanaman dhiyaataniifi xiinxalamaniidha. Haalli adeemsa xiinxalla ragaalee kanaas, akkaatuma duraa duuba walitti dhiyeenna isaanitiin tokko tokkon addaan bayanii kan xiinxalaman ta'u.

4.2.1. Ragaa Karaa Gaafannoo Banaatiin Funaname.

Ragaan kun kan funaname tooftaaleefi kaayyoo madaallii irratti isaa barsiisonni Aanaa Digaluufi Xijjootti Barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan itti fayyaadaman xiinxaluuf gaafiin cufaan dhiyaatee dhumarratti yaada hafe barreeffamaan akka kennan gaafatamanii turan irratti barsiisota iddattoo ta'an 12 keessaa gaafii 33^{ffaa} barsiisonni shan deebii kan kennan yoo ta'uu, barsiisonni hafan torban gaafichaaf debii homaatu osoo hin kennin kanirraa utaalaniidha. Akkasumas gaafi 34^{ffaa} barsiisota 12(kudha lama) keessaa deebii kan kennan barsiisota 7(torba) qofaadha. Kanuma irratti hundaa'uudhaan deebiin barsiisonni barreeffamaan kennan haala itti aanu kanaan addaan baafamanii tooftaafi kaayyoo isanitiin xiinxalamanii jiru. Kuniis, deebin barsiisonni haala barreeffamatin gaafilee banaa ta'an irratti kennan eddo tokkotti walitti qabamuun akka armaan gadii kanatti erga qindaa'anii booddee xiinxalamanii jiru.

Dandeettiwwan afaanii afran keessaa dandeettii dubbisuu irratti madaalliin yeroo hedduu ni taasifama. Barattoota gareen walfalmisiisuun madaallii yeroo tokko tokko ni adeemsifamahojii manaa hojjachiisuu, Gaafiifi deebii barattoota jiddutti taasifamuun barattoonni nimadalamu, Barattoota jidduttii falmii gaggeessuun ciminaafi bilchina barattootaa madaaluufi Barattoonni yeroo hunda harcatii malee daree keessatti argamuun barnooticha akka hordofaniif, Barattoota sadarkeessuuf, Barattoonni baayyeen daree irraa yoo kan hafan ta'e, lammaffaa akka hin hafneef madaallii adeemsisuun sirreeffamni ni kennama, Barattoonni akka cimani waa'ee barnootaa haalaan hubataniif madaalliin nitaasifama, madaalliin barnootaa kan kennamuuf barattoonnii qabxii isaanii akka fooyyeffataniif, Dareetti yoo barnoonni barattootaaf kan hin gaallefta'e madaalliin

adeemsifamuun mata duree barattootaf hingalle irra deebin barsiisuuf,Hafteefi harcaatii barattootaa hordofuuf.

Akka yaada kanaatti barsiisonni madaalli kan fayyadamaniif, harcaatii barattootaa hir'isuu, dandeettiwwan afaanii afran gabbisuufi falmii gaggeesuu yeroo tokko tokko qofa kan gaggeeffamuudha. Akkasumas barattoota sadarkeessuuf kanitti gargaaraman ta'uun isaa nimul'ata. Kanarraa ka'uun hubatuunkan danda'amu barsiisonni madaalii barachuu kan fayyadamaniidha. Garuu akka hayyuun Huysamen,(1998) kaa'utti madaalliin dareekeessatti adeemsifamu gosa madaallii garagaraa ta'uu qaba.

4.2.2. Xiinxala Raga Karaa Daawwannaa Dareetiin Funaanamee

Daawwin daree adeemsa ragaan akkamtaa ittiin funaanamu keessaa isa qo'annoo kanaaf murteessaa ta'eedha.Kunis, karaa odeeffannoo dhugaafi qabatamaa ta'e ittiin argamuufi odeeffannoon karaalee bar-gaafi af-gaafiitiin funaanaman kan ittiin mirkanaa'aniifi dhugummaan isaanii qabatamaan itti mul'ataniidha.kanaafuu barsiisonni qo'annoo kanaaf iddattoo ta'an 12 (kudha lamaan) yeroo lama, lama waytii walitti fufaa gara garaa keessattiyeroo isaan daree lixan osoo hinbeellamatin dareeseenuun haala itti fayyadama madaallii kaayyoofi tooftaa madaallii isaan itti gargaaraman doowwachuun xiinxalamanii jiru.

Daawwannaa kana irraa ragaan argame kan walfakkaatu waan ta'eef qoratichi akkaataa walfakkeenya isaanitiin walitti qabuun eddoo tokkotti cuunfuun dhiyessee jira. Barsiisonni daawwin kun irratti gaggeeffame marti isaanituu tooftaanmadaallii isaan fayyadaman: gaafii afaanii, hojii manaa, gaafii shaakalaa gareen mari'achiisuu, gilgaala dubisa keessaa ba'e afaaniin daree keessatti dalaguu, yaadannoo kennuu, dubbisa dubbisiisuufi yaada dubisichaa afaaniin gaafachuu ture.Dawwannaa kana irraa kan hubatamu, daree keessatti tooftaan madaalii barsiisonni itti fayyadamanii kallatii tokkicha qofatti kan luucca'eedha. Kunis tooftaa af-gaafi qofaafi madaallii barachuu qofatti kanfayyadaman ta'uu agarsiisa. Haala kanaan madaallii gosa tokkichaa qofatti fayyadamuun ga'aa kan hin taaneefi barattootaaf, duubdeebiin kan hin kennamneedha.

Akkasumas, yaliin barattoonni barnoota barachuuf dhuunfaaisaanitiin taasisan kan hin mul'anneedha. Barattoonni ofmadaaluu, gareen mari'achuun walmadaaluufi duub-deebii walii kennuufi ofiin ofdanda'anii akka baratan madaalliin kennaame, daree daawwatame hundakeessattuu waan hinmul'annefi madaalliin barattootaa ofdandeessisuuf kennamu barsiisota kana biratti kan hin jirre ta'uu, daawwii adeemsifame keessaa, kan manneen barnoota sadiinuu keessaa barsiisaa tokko tokko fudhachuun ragaaf akka mijatutti haala seenessootiin akuma jiruun waraabamee xiinxalamee jira.

Daawwannaa Barsiisaa tokkoffaa (B_1) waliin taasifame, daawwannaan barsiisaa tokkoffaa waliin taasifame, Mana Baruumisa Xijoo Sadarkaa Lammaffaa kutaa 9ffaa B sagantaa waytii lammaffaatti guyya 08,02, 2008 ture. Boqonnaa lama mataduree “Addooyyee” jedhu gabatee irratti erga barreessee booda gara barnoota darbe yaadachiisuutti seene. Innis waa'ee keeyyata barreessuu ture. Amala keeyyataafi caasaa keeyyataa barattoonnii akka itti himan gafate. Barattoonni hedduun harka baasanis, carraa barataa tokkichaa qofaa kennuun deebii akka kennu erga affeeree booda, barsiisichis, yaada barataan osoo hinkaasin, kaasuun irratti ibsa gabaabaa kennee akkuma xumureen gara dubbisa barattoota dubbisiisuutti ce'e. Barattoonni dubbisa kana akka cal'eensaan dhuunfadhaan dubbisan erga ajajee, ofiimmoo gabatee irratti kaayyoo dubbisa kanaa: “Dandeettii afaanii cimsuu, dubbisa dubbisanii yaada ijoo dubbisichaa ibsuu,” kan jedhu barreessee. Yeroo muraasaaf akkuma barattoonni dhuunfaan dubbisaa turaniin barattoonni yaada dubbisicha keessaa argatan akka dareef ibsan taasifaman. Barattoonni shan qofti harka baasuun yaada dubbisicha keessaa argatan akkaatuma hubataniin yaada mataa ofii kennaa turan. Kana booda, gilgaala dubbisicha keessaa bahan osoo hin dalagin gara gilgaala caaslugaa darbuun, gilgaala 5ffaa (CfiD) hojii manaa kennuun, sagantaan goolabame.

Haala barnoonni daree kanaa itti kenname irraa kan hubatamu tooftaan madaallii barsiisaan kun ittifayyadame gaafii afaaniifi dhuunfaan akka dubbisan haata'u malee barattoota daree keessatti argaman keessaa carraa madaallii kanaa kan argatan barattoota shan qofa. Kun ammoo barnoonni, kayyoo barbaadamee galmaan ga'uufi dhiisuu madaalliin mirkaneessu daree kanatti hinmul'annee, barsiisaan daree keessatti madaallii

ittiin barachuu fayyadamuuf yaaluus sagantaa kanatti tooftaa afdubbii qofattikan fayyadame waanta'eef, madaallii ittiin barachuu guutuu hintaasisu. Akkasumas madaallin akka barnootaatti barattoota ofdandeessisuuf dhuunfaan akka barnoota isaanii too'atan taasiisu gonkumakan hin adeemsifaminiidha.

Dawwiin lammaffaa barsiisaa kana waliin taasifame onkoloolessaa 10/2008 waaree booda sa'aatii(8:05-45)tti sagantaa sadaffaa irratti daree walfakkaataa sagantaa lammaffaa keessatti qaban ture. sababni isaas, sagantaan daree kanaaf kennamee torbeetti lama qofa waan ta'eef, barsiisichis mata duree darbe osoo hin yaadachiisin kaayyoo barnoota mataduree guyyaa san baratamuu ibsuudhaan kallattumaan gara, yaadannoo waa'ee "Jechoota tishoo ijaaruun hima keessatti itti fayyadamuu," jedhuu gabatee irratti barreessuu eegale. Sagantaa barnootichaa kenname walakkaa ol erga yaadannoo kennee booda, jechoota tishoo kitaaba barataa fuula 21 irratti argamu irratti, barattoonni akka gareen mari'atan taasisee. Mariin barattoota jidduutti yoo adeemsifamu barsiisaan tokkoo tokkoo garee irra deemuun daawwachaa turee jira. Dhuma irratti gilgaala 7Dhojii daree akka dalagan ajaja dabarse. Hojiin dares, barattoota yeroon xumuran sadi qofaaf soroofamee, sagantaan xumuramee. Daawwannaan barsiisaa kanaa waliin taasifame kanumaan kan goolabamedha.

Walumaa galaan haala daawwannaa daree kanarraa kan hubatamu barattoonni ofii isaanitiif adeemsa baruufi barsiisuu keessatti ga'ee kan hin qabneefi barsiisaan adeemsaafi tooftaa walfakkaataan barnoota isaa kan adeemsisuudha kun kan nutti agarsiisu barsiisan tooftaa barnootaa jijjiiruun kan itti fayyadamu waan hin taaneef ogummaa ofii isaas kan hinfoooyeffanne ta'uu isaati.

Daawwannaan barsiisaa lammaffaa(B₂)waliin taasifame, sadaasa 17/2008 Mana Baruumsa Digaluu Sadarkaa Lammaffaa kutaa 9ffaa C waqtii tokkoffaa sagantaa lammaffaa sa'aatii 2:42-3:22 waaree dura sagantaa barsiisichaa eeggachuun daree waliin seenamee ture. Akkuma daree seeneen barsiisichi barattoota gareen qindeessuu eegale. Barattoota garee nama jaha jahaan erga teessisee booda dubbisa Boqannaa 4ffaa "Barnootaafi misaama" jedhu ariitiin sagalee gadi qabatanii akka dhuunfaan dubbisan

ajaja kennuun ,hanga barattoonni dubbisanii xumuranitti jechoota 10n dubbisa keessaa kan ba'an gabatee irrati barreessuun barattoonni afaaniin akka deebii kennan gafatee. Barattoonni muraasni harka baasuun deebii kennanis, barattoonni deebiisirii kennan lama qofa turan. Kana booda barsiisichi ofuma isaatii jechoota kenname hundaa hiikni galuumsa isaanii maal akka ta'e dareef ibsa godhe.Barattoonni yaadannoo waa'ee maqaafi gosoota isaa akka gareen dubbisaa irratti mari'atan taasisuun, turtii muraasaan booda maqaafi gosoonni isaa maal akka ta'an barattootaaf ibsa erga kennee, hojii manaa kennuun sagantaa xumuree ba'e.Daawwii kana irraakan hubatamu madaallii tooftaa tokkichaa qoftu askeessatti adeemsifame. kana malees, duubdeebiifi barattoota hirmaachisuun kan hinmula'annee waanta'eef madaalliinakka barachuutti kennamuu hangas mara kan mul'atuu miti.

Daawwannaan lammaffaa barsiisaa kana waliin adeemsifame torbema kana keessatti sagantaa isa dhumaa daree 9ffaa C sadaasa 20/ 2008 waqtii afraffaa sa'aatii 4:18-4:58 waaree dura akkaatama guyyaa jalqabatti, sagantaa barsiisichaa eeggachuun daree waliin seenamee ture. Akkuma daree seeneen barsiisichi barattoota hojii manaa hojjataniifi hinhajjatin addaan baasuu eegale. Barattoota hojii manaa hinhajjatin gara alaa baasuun barattoota hojii manaa hojjatan muraasa waliin debii irratti mari'achuu eegalan. Barattoota harka basuun deebii kennaa turan keessaa kan deebii sirrii argatan barattoota lama qofa turan. Barsiisichi barattoonni deebii kanamaaliif, akka argatuu dadhaban barattoota osoo hin gaafatin ofuma isaatiif deebii sirrii ta'e laachaa turuun, hojii manaa xumuree gara mataduree itti aanuutti ce'e. Yaadannoo "Gaaleefi Gosoota Isaa"jedhu hanga gabatee guututti barreessaa osoo jiruuwaqtiin kennameef goolabamna ba'e.Egaa qoratichis, haala kanaan daawwannaa daree barsiisaa lammaffaa(B2) waliin taasise xumuree jira. Daawwannaa kanarraa kan mul'atu barsiisaan kun tooftaan madaalii inni daree keessatti ittiin barattoota isaa madaalu hojii manaatiin ala gaaffii afaanii barattoota muraasaaf dhiyatterra kan darbee, madaalliin daree kanatti hojirra oole kan hinjirreedha. Kanaaf, barsiisaan kun madaallii barachuu kan fayyadamu yoota'ee malee,madaalliin ittin barachuufi madaalliin akka barchuutti ga'uumsa barataas ta'ee, ogummaa barsiisa fooyyessan hojiirra kan oolanii miti.

Daawwannaa barsiisaa sadaffaa (B₃) waliin taasifame:Barsiisaa sadaffaa yeroo jalqabaatiif Mana Baruumsa Saaguree Sadarkaa Lammaffaa kutaa 9ffaa (A-G) kan barsiisan yoo ta’u daawwin qorataan yeroo jalqabaatiif taasise gurraandhala/05/2008, waaree boodature. Barsiisichi mataduree waq-tii darbee barsiise daqiiqaa shaniif erga keessa deebi’ee booda, yaadannoo kennee turuu isaa barattoota yaadachiise.Itti aansuun maalummaa keeyyataa ilaalchisee afaaniin gaafilee tokko tokko bartoota gaafate.Kanatti aansuun “Shaakala keeyyata barreesuu,” mataduree jedhu gabatee irratti barreesse.Kun mata duree haarawa ta’uu isaati.Mataduree kana keessatti mataduree maalummaa keeyyataa, amala keeyyataafi caasaa keeyyataa yaadannoo gabatee irraatti barattootaaf barreessuun hanga yeroo kennameef goolabamee ba’utti yaadannoofi ibsa kennu itti fufe.Barattonnis, yeroo isaaniigara caaluu barreessuu irratti dabarsan.yeroon kennameef xumuramuu yoo geessuu,barattoota yaadannoo garagalchanii xumuruufi xumuruu dhabuu isaanii addaan baafachuuf, “Xumurtanii?” jedhee gaafate. Barattoonni sadii harka baasuun xumuruu isaanii dubbatan.Kana booda yaadanno barreessaa ture gabaabsee, “Keeyyannii maalii?Amalii keeyyataa maalfa’a?caasaan keeyyataa meeqa?” gaafilee jedhuu gabatee irratti barreessun afaaniin barattoonni akka deebisan gaafate. Barattooni hedduun kallatti adda addaa irraa harka baasaaturanis, kanneen carraa argatan muuraasa turan.Barattoonni muraasni erga deebii kennanii booda, yaada walii galaaa deebii barattootaa irratti kennee barattoonni fakii kitaaba barataa iirratti argamu ilaalaa akka keeyyatatti jijjiiruun,dhuunfaan barreessan daree guutuu ajaje.Osoo barattoonni hojii kennameef xumuranii dubdeebiin hinkennaminiif yeroon kenname daqiiqqan 40 goolabamee barsiisichi daree gadi lakkisee ba’e.

Akka daawwannaa daree B₃kana irraa hubatamutti, barsiisaan madaallii tooftaa afaanii madaaluu (af-gaafii) adeemsiseen barattoota hunda osoo waliin hin ga’in yookin hin hirmaachisin kan bira kute ta’uu isaati. Daawwannaa kana irraa kan hubatamu daree keesstti tooftan madaallii tokkichi ga’aa kan hin taaneefi barattootaaf duubdeebiin kan hin kennamin, akkasumas yaliin barattoonni barnoota barachuuf dhuunfaanista’ee gareen tasisan kan hin jirre wanta’eef,barsiisaan kun: barattoonni ofmadaaluu, gareen mari’achuun walmadaaluufi duubdeebii walii kennuufi ofiin ofdanda’anii akka baratan

madaallin kennaame daree kanatti waan hin mul'annefi madaalliin barsiisuufi ofdandeessisuu barsiisuu adeemsifamu kan hin argamneedha.

Daawwiin lammataa kan barsiisaa kana waliin adeemsifame guyyaa tokkoon booda haaluma isa jalqabaatiin sagantaa barsiisichi qabu hordofuun, beellama malee dareema walfakkaataa keessatti gurraan dhala 7/2008 Waqtii shaffaa irratti akkuma barsiisichi daree seeneen waliin seenuun sagantaa darbe irratti kitaaba barataa fuula 11 irratti fakii argamu akka keeyyatattijjiiiruun barreessan ajajamanii hanqina yeroof akka biraa ba'an erga yadachiisanii booda yaadannoo yeroo darbe irratti ibsa osaa hin kennin kallattimaan gara ajajaa seenan. Barattoonni hunduu erga barressuuf yaalanii booda, akka dubbisan gaafataman barattoonni hedduun harka baasanii turan garuu carraan dubbisuu barattoota lama qofaaf kennamee ture. Isaan hafan maal akka dalagan osoo hin ilaalin barattoota lamaan qofa irratti xiyyeeffatuun, waa'ee hima ijoo himoota callaafi hima goolabaa irratti yaada walii galaa barattootaaf kennan. Barnoota sagantaa darbee hangana erga barsiisanii gara mataduree haaraa Boqonnaa itti aanuuttidarbuun waa'ee kaayyoo boqannichaa ibsuun, barattoonni kallattimaan gara dubbisaa deemuun barattoonnisagalee olkaasuun akka dubbisan affeeraman. Kanas, barattoonni dubbisuuf harka baasan heddu turan haata'u malee barattoota shan qofatu keeyyata, keeyyataan wal jalaa qabuun dubbise. Barattoonni hafan hanga dubbisani goolabanitti dhaggeeffachaa turuun xumura dubbisichaati gafin afaanii barattoonni sadii qofa fedhiibarsiisatiin erga gaafatamanii booda gilgaallii 5ffaanB gareedhan akka mari'atan ajajamanii osoo mari'achaa jiranuu sagantaan goolabamnaanbilbilii bilbilame.Kana booda barsiisichi daree gadhiisee ba'e.

Akka daawwii kana irraa hubannutti tooftan madaallii barsiisan daree keessatti itti fayyadamaa ture tooftaa gaafii afaaniifi marii barattootati.Haata'u malee,itti bartuu soroorsuu, duubdeebii kennuu, barattoota jiddutti gafiifi deebii adeemsisuun walmadaalchiisuufi ofmadaalchisuun daawwannaa barsiisaa kana waliin yeroolamaaf adeemsifame keessatti argachuuf hin milkooftne. Kanaaf barsiisan kun tooftaa walfakkaataa kan fayyadamufi madaallii barachuu irratti taasifamu kan hinfayyadamne ta'uu isaattu mul'ata.

4.3.Xiinxala Ragaalee Karaa Af-Gaafiitiin Funanamanii

Kutaa kana jalatti gaafileen af-gaafii barsiisota, barattoota, muumme afaanifi kenna deegarsaa, akkasumas, supparvaayzara irraa funaanamankan eddoo tokkotti cuunfamun itti xiinxalamaniidha.

4.3.1. Xiinxala Ragaalee Karaa Af-Gaafiitiin Barsiisota Irraa Funanamanii

Kutaan kun kutaa ragaalen karaa af-gaafiitiin barsiisota iddattoo hammargee ta'een filataman waliin gaafiifi deebii adeemsisuun argame qindeessuun xiinxalamuudha. Qo'annoo kana haala gadifageenyaan qo'achuuf, gaaffannoofi dawwannoon qofati ga'aa waan hin taanef, afaanin gaafii banaata'an bu'uura gaafilee qo'annoon kun deebisuu barbaadutiin rakkoo qo'annoon kun nifura jedhamee yaadamu tilmaama keessa galchuun gaafii xiyyeeffannoon isaa tooftaa madaallii barsiisonni barattoota isaanii madaaluf itti fayyadaman, duubdeebii barattootaaf kennaan, kaayyoo madallii daree keessatti itti fayyadamanii fi madallitti fayyadamuun barsiisonnii ogummaa ofii isaanii fooyyeffachuufi dhabuu agarsiisu, gaafii kudhan qopheessuun qorattichi barsiisota daawwataman hunda isaanituu erga daawwatamanii booda gaafin dhiyaatefii deebii isaan kennan haala itti aanu kanaan akkaatuma duraa duuba gaafii dhiyaatetiin xiinxalamee jira.

Af-gaafii lffaan, “kaayyoon madaallii daree maali?” kan jedhu ture. Deebiin gaafii kanaaf kenname eddo tokkotti sassaabamee yoo xiinxalamu: deebii gaafii kanaa irraatti barsiisonni yaada walfakkaatuun deebii kennanii jiru. Akka deebiin gaafatamtoota kanneenii mul'isutti, barsiisonnigaafataman hundi isaanii kaayyoo madaallii daree keessatti itti fayyadamanii ibsanii jiru. Kunis deebiin isaanii kaayyoo walfakkaataaf akka ittii gargaaraman kan calaqqisiisu yoo ta'uu innis, barsiisonni madaallii daree keessatti kan itti gargaaramaniif hubnoo barattoonni barboota isaan kennan irratti qaban addaan baafachuuf akka ta'ee dha. Kanaaf deebiin isaanii kun kan agarsiisu, barsiisonnimadaallii kaayyoo kallattii tokkoo qofaaf kan itti fayyadaman ta'uu isaati. Kun ammo sadarkaa hubannoo barattootaa baruu qofa waan ta'eef, guutumatti madaallii barnootabarachuu hubachuutti hojii irra oola jira jechuuta'a. Garuu barsiisonnimadaallii fayyadamuu kan

qaban: barattoonni ofii isaanitiif of danda'anii akka barataniif, adeemsa baruufi barsiisuu foyyessuuf akkasumas ogummaa ofi isaanii hirmaannaa barattootaa fooyyessuuf ittifayyadamuu qaban ture (Steadman, 1998). Haa ta'u malee barsiisonni kayyoo tokkicha qofaaf madaallitti gargaaramuun isaanii rakkoo barsiisonni hubannoo kaayyoo madaallii irratti qaban waan agarsiisuuf, barsiisota gaafiin kun dhiyaateef hundaafuu kaayyoon madaallii hin galleef jechuudha.

Af-gaafannoo 2ffaan,"Daree keessatti tooftaa madaallii akkamii fayyadamtan?" kan jedhu yoo ta'uu haluma gaafatamtoonni deebisaniin deebiin isaanii duraaduuba yeroo gaafatamaniitiin qindaa'ee xiinxalamee jira. Barsiisaan jalqabaa akka deebii kenneeti, *"Ani yeroo baayyee daree keessattii hojii manaa,hojii gareefi gaafii afaanii fayyadamuun barattoota koo madaala."* Barsiisaan lammatarra gaafatame deebii yoo kennu, *"daree keessatti gaafii afaaniifi hojii daree kennuudhaan madaala."*Jechuun yooddeebisu haaluma wal fakkaatuun barsiisaan sadaffaa irrattii gaafatames deebima walfakkaataa yoo kennu akkana jedha.*"Daree keessattii yeroo bayyee gosti madallii ani fayyadamu hojii manaa,afgaafi hojii daree hala gareefi dhuunfaatiin ta'a."* jedha. Innii afraffaa irrattii gaafatame immoo, *"Daree keessattii gostimadallii akka hojii daree,hojii gareefi cimdii, akkasumas hojii manaa,battalleewwan adda adda:tasaafi sagantaan kennuun itti fayyadama."* deebii kan kenne yoo ta'u,barsiisonni hafan saddeettanuu haala walfakkaatuun hojii gareefi dhuunfaa kennuun Jechuun deebii kennanii jiru. Kanuma irraa ka'uun namnii kamuu hubatuu kan danda'u barsiisota gaafiin kun dhiyaateef keessaa harki caalaan tooftaa madaallii muraasa kan fayyadamaniidha. Isaanis: hojii manaa,gaafii afaaniifi hojii garee jechuun kan deebisantu mula'ata. Garuu akka beektonnii Gonzales & Aliponga (2012, f.3) jedhaman ibsanitti madaalliin daree keessatti akka barattoonni barataniif taasifamu madaallii tooftaa adda addaa kan qindaa'efi madaalawaa ta'een haala walgituun madaaluutu irra jira ture. Kun immoo kan agarsiisu barsiisota gaafataman keessaa isaan muraasni qofati madallii akka barachuutti kan fayyadamaa jiran ta'uu isaati. Inni kun bu'aa bar-gaafi irraa argame kan mirkaneessudha. Bargaafii irraa kanmul'atu madaalliin gosa hedduu walii galaan daree keessatti darbee, darbee kan gaggeeffamuta'uu isaati. Kun kan agarsiisu madaalliin gosa tokkichaa qofti hojirraa oolaa kan jiru ta'uu issati.

Af-gaafiin 3ffaan, “Tooftaa kana maaliif kanbiroo caalchisuun filattanii itti fayyadamtan?” kan jedhu yoota’uu haaluma gaaffiin kuun itti qindaa’een deebiin isaa tartiibeffamuun kan xiinxalameedha. Deebiin barsiisonni kennanhooggansa daree haalaan qabuufi harcatiibarattooataa hir’isuuf, barattoonni wanta isaanii galeefi hingalle akka addaan bafataniif, tooftaa barsiisu fooyyessuufi qabxiilee barattootaaf ifa hinta’in irradeebi’uun barattootaf ibsuufi hubannoo barattoonni waan baratan irratti qaban addaan baafachuuf ta’uu isaa haala walfakkaatuunkan deebisaniidha.

Deebii gaafatamtoota gaafii kanaa irraa ka’uu dhaan hubatamuu kan danda’u adeemsa baruufi barsiisuu fooyyessuuf hubannoo barattootaa, walittidhufeenya barattootaa tolchuuf kan jedhu qabxii ijoo deebii kanaati. Haata’umalee tooftaan madaallii barsiisonnii kunniin itti fayyadamna jedhanii kaa’an qabxii kanaan kan wal hinginneedha. Kunis, kan agarsiisu barsiisonnigalma ga’iinsa kaayyoo isaanitif madaallii barbaachisu addaan baasanii hubachuu irrattii rakkoon jiraachuu kan agarsiisuudha. Kana malees ogummaa mataa ofii fooyyeffatuuf barsiisota kana biratti madaalliin faaydaa akka waan hinqabneettikan fudhatamuuta’uu isaati.

Af-gaaffii 4ffaa, “Kaayyoo keessaan galmaan ga’uufi dhiisuu akkamitti addaan baafattan?” kan jedhu ture. Barsiisonni af-gaafiin waa’ee galma ga’iinsa kaayyoo karoora barnoota dareef dhiiyeessan irratti milkaa’ufi dhabuu isaa addaan baafachuuf tarkaanfii fudhatuu danda’an irrati barsiisonni gaafataman hundi haala ajaa’ibsiisaa ta’een gaafii afaaniitiin adda baafanna jechuun deebii kennanii jiru. Akka deebii barsiisonni kun kennanitti barattoonni hedduun daree keessatti harka baasuun yoo deebii sirrii deebisan kaayyoon galma ga’uu isaa kan agarsiisu jechuu isaaniti. Garuu qoratichi yeroo daawwannaaf daree seenaa turetti, wanti daawwachaa ture kanaan kan walfalleessuudha. Sababni isaas barattoonni hedduun daree daawwataman keessatti harka baasaa haaturan malee, deebii sirrii akkaataa baratanitti kanneen deebisaa turan muraasa. Hedduun isaanii garuu hubannoowwaan barataniitiin alata’e kan deebisaa turaniidha. Kun immoo kan agarsiisu gaafii afaanii qofaan kaayyoon barnootaa galma ga’uun isaa mirkanaa’uu kan hin danda’amne ta’uu isaati. Kanuma ilaalchisuun hayyoonni Gonzles & Alibonga (2012)

jedhaman Kaayyoo barnootaa tokko galma ga'uufi dhiisuu isaa addaan baafachuuf tooftaa madaallii adda addaatti gargaaramuun baayyee akka barbaachisu nidubbatu. Kanaafuu barsiisonni kaayyoon barnoota barsiisanii galma ga'uufi dhiisuu isaa addaan baafachuuf tooftaa madaallii garagaraatti fayyadamuun murteessaa ta'a. Kana irraa ka'uun hubachuunkandanda'amu barsiisonni gaafiin kun dhiyaateef, barnoota barsiisan kaayyoon isaan barsiisaniif milkaa'uufi dhiisuu isaa osoo addaan hinbaafatin gara barnoota itti aanuutti kan darban ta'uu isaati.

Af-gaafii 5ffaa "yeroo madaalli daree adeemsifan rakkoon isin qunname jiraa? Yoojiraate, ibsaa." kan jedhu ture. Gufuutooftaa madaallii adda addaatti akka hin gargaaramne barsiisota dhoorgan ilaalchisee gaafii dhiyaateef gaafamtoonni yoo deebisan, barattoonni barnoota kana baratuufis ta'ee, hirmaatuu irratti hangas mara fedhii kan hin qabneefi hamileen isaanii gadi bu'aa ta'uu ibsanii jiru. Kana malees qabiyyeen barnootaa balaa'a wan ta'eef waqtiin barnootichaaf kenname immoogabaabaa ta'uu isaa ibsanii jiru. Akkasumas waqtiin kenname sababa adda addaatiin kan qisaasa'u waan ta'eef fiiginsi barsiisotaa tooftaa adda addaan fayyadamuun barattoota madaaluun ogummaa ofii isaanii fooyyeffachuufi dandeettii barattoota fooyyessuu osoo hin ta'in kitaabichaa goolabuu qofaaf kan ta'uudha. Kanaaf kun kan agarsiisu barsiisoonni gaafiin kun dhiyaateef tooftaa madaallii garagaraatti fayyadamuuf rakkoo hedduu waan qabaniif rakkoon akaakuu madaallii adda addaa gargaaramuun barnoota qulqullina qabu kennuufi ogummaa ofii fooyyeffatuu dhabuu kan mul'atu ta'uudha. Deebii barsiisotaa kana ragaan deeggaruuf qorataan afgaafii taasifame keessaa kan barsiisota lamaa akkuma jirutti dhiyeessee xiinxalee jira.

Haala qabtamaa daree irraa yoo kaane, teessoon barattootaa gareen teessisuuf mijataa kan hin taaneefi dablataan ammo baayyiinnii barataa daree tokko keessatti argamuu baayyee waan ta'eef waqtii tokkoof daqiiqaan kenname afurtamni barattoota kana madaaaluuf ga'aa kan hin taaneedha. Kanaaf barsiisonni mala barsiisaa jiddu galeessa taasifateen kan barsiisaniidha. Akkasumas baayyiinii barattootaa kun daree keessi waldhiphisuufi jeequmsa iyyiinsa sagalee fiduu waan

danda'uuf madaallii garagaraa fayyadamuuf yaaluun bu'aa fiduurra darbee balaa fiduu danda'a.(Gurraandhala 2008)

Rakkoon madaallii gasa gara garaa akka hinfayyadamne nu dhoorku tokko akka mana baruumsa keenyaatti nuti barsiisota lama qofa yootanuu,qabiyyeen barnootaa baayyee bal'aadha.Garuu torbeetti waqtii lama qofa waan qabnuuf daree mana baruumsaa kana keessatti argamu cufa numa jahantu waliin ga'a. Kun ammo barattoota seeraan barsiisnee tooftaan garagaraan madaaluu osoo hin ta'in xiyyeeffannoon keenya akkam gooneet kitaabicha goolabuu dandeenya kanjedhuudha .dabalataan immoo mannii baruumsaa eddo barnoota dabalataa ittii kenninu kan hin qabneedha (gurraan dhala 2008 afgaafii MB saaguree irraa kan fudhatame).

Af-gaafii 6ffaa, “Tooftan isin barsiisuuf itti fayyadamtan osoo akka yaadamutti galma isinii ga'uu baatee tarkaanfii akkamii fudhattu?” kan jedhu ture.Barsiisonni gaafiin kun dhiyaateef hundi isaanii tarkaanfiin isaan fudhatan mataduree barattootaaf galuu dide irra deebi'anii kan barsiisan ta'uu ibsanii jiru. Kun kan agarsiisu barsiisonni madaalliin tooftaa baruumsi ittiin kennamu ta'uu isaa hubannoo kan hinqabne ta'uu isaati.

Af-gaafii 7ffaa, “Madaallii bu'a qabeessa fayyadamuuf tooftaan jiru maali jettu?” kan jedhu ture. Barsiisonni gaafii kana gaafataman cufti isaanituu haala walfakkaataan madaalliin bu'aa hinqabne kan hin jirre ta'uufi tooftaan jiru madaallii akaakuu adda addaa tooftaa garagaraattifayyadamuu akka qabaniifi kun ammo kutannoo barsiisaafi hamilee barattootaa cimaa kan barbaadu ta'uu ibsan. Kanarraa kanhubatamu barsiisonni akka akaakuu madaallii kallattii ammayyoomaafi kaayyeffataa ta'etti fayyadamaa hinjirree ni'amanan jechuudha.

Af-gaafii 8ffaa, “Barattoota keessan yeroo baayyee madaallii gosa akkamii fayyadamuun adda baafattan?” kan jedhu yoota'uu, barsiisan gaafiin kun jalqaba irratti dhiyaatef, akkaana jechuun deebisee jira. “ *Ani yeroo baay'ee barattoota koo kan barnonni galeefiifi hin galiniif yeroo barsiisu gaafiiqafaanifi barreeffamaa kan akka hojii daree,*

marii garee waliindubbii akkasumas, hojii manaa kennuufiin ,deebii isaan kennan irratti hundaa’uun addaan baafadha.” kana irraa kan hubatamu barsiisaan kun barattoota isaa tooftaa murtaa’aan adda baafachuu kan yaalu waan ta’eef tooftan madaallii muraasni garuu, hubannoofi dandeettii barattootaa addaan baafachuuf hangas mara kan tajaajiluudha jechuun rakkisaadha. Akkasumas barsiisaan lammataa gaafima kanaafi deebii yoo kennu, *“Barattoota koo yeroo baayyee madaalliin addaan baafachuuf itti gargaaramu dhuma sagantaa irratti yeroma hundaa bifa barreeffamaatiin waan isaan barataa turan irratti battallee kennuudhaan.”* jechuun deebise. Kun kan agarsiisu barsiisaan kun madaallii barnoota boodaa barachuu barattootaa hubachuuf, kan fayyadamu ta’uu isaati. Kana malees, barsiisonni gaafiin kun dhiyaateef isaan kurnan hafan haala walfakkaataan gaafii afaaniifi gaafii barreeffamaa jechuun deebii laatani jiru. Xiinxalli karoora torbees kanuma ragaa ba’a. Kana irraa hubatuun akka danda’amutti barsiisonni kunniin tooftaa bargaaftii irratti itti nifayya damna jechuun guutaan hedduu isaa kan itti hinfayyadamne ta’uu kan agarsiisudha.

Af-gaafi 9ffaan, *“Qormaata barattootaaf erga kennitanii booda duubdeebii barattoota irraa fudhattuu?”* Barsiisonni gaafiin kun dhiyaateef hedduun isaanii deebiin isaanii haala walfakkaatadhaan kan deebisaniidha. Isaan keessaa barsiisonni torbaa *“Eeyyee ni fudha,”* jechuun kan deebisan yoo ta’uu barsiisonni sadi, *“yeroo tokko tokko nifudha,”* yaada jedhuun deebisanii jiru. Barsiisonni hafan lamaan duubdeebii barataa irraa hin fudhu yaada jedhuun deebisanii jiru. kun kan agarsiisu barsiisonni barattoota irraa duubdeebii fudhachuun hangas mara fudhatama kan hin qabne ta’uu isaati.

Af-gaafii 10ffaan, *“Yoo duubdeebii kan fudhattanta’e sababafudhattaniif ibsaa.”* Ajaja jedhu ture. Barsiisota eeyyee nifudhanna jedhan keessaa barsiisonni muraasni, duubdeebii barattoota irraakan fudhattaniif adeemsa baruufi barsiisuu sakatta’uun rakkoo karaa isaaniis ta’ee, karaa barattootatiin mul’atu, furuuf akka ta’e dubbatanii jiru. Fakkeenyaaf, haalli isaan barnoota itti kennanyookan barataaf ifa hintaane ta’e, mala dura ittiin barsiisaa turan akka geeddarani dubbatanii jiru. Kanarraa kan hubatamu barsiisonni kunniin duubdeebii kan itti fayyadamaniif ogummaa ofii isaanii ittiin fooyyeffachuuf jechuun ni danda’ama. Karaa birootiin ammoo barsiisonni hafan cufti isaanituu

duubdeebii kan fayyadamaniif, qabiyyee barattootaaf ifa hintaane addaan baafachuudhan qabiyyicha irra deebi'anii barattoota yaadachiisuuf malee kan ogummaa mataa ofii ittiin fooyyeffachuuf, barattoota irraa duubdeebii fudhataniimiti. Kun kan agarsiisu barsiisonni akka iddattootti fudhataman dhibbeentaan ol'aanaan akaakuu madallii itti fayyadamanii irraa ka'uun duubdeebii barattoota irraa argatan gargaaramanii ogummaa mataa ofii kan hin fooyyeffannee ta'uu isaaniti.

4.3.2. Xiinxala Ragaa Af-Gaafii Barattootaa Irraa Argamee

Af-gaafiin kun kan barattootaaf dhiyaatuu danda'eef, ragaa karaa bargaa fiifi dawwannaa daree barsiisotaatin funaaname deeggaruuf kan dhiyaate yoo ta'uu, innis, haala itti aanu kanaan funaanamee xiinxalamee jira. Haallii dhiyeenya isaas akkatuma duraaduuba gaafitiindeebii odeeffannoo kennitoota hunda irraa argame kanneen walfakkaatan eddo tokkotti cuunfuun yaanni isaa qofati kan fudhatameedha. Akkasumas, kanneen yaada birroorraa adda ta'e akkuma jiruun waraabamee xiinxalamee jira.

Af-gaaffii lffaa, “Barsiisan keessan isindaawwataa? Yoo nidaawwata ta'e yoo isin maal dalagdan isin daawwata?” kan jedhu ture. Gaaffii kanaaf barattoonni dursanii odeeffannoo kennan barattoota Mana Baruumsa Digaluu sadarkaa lammaffaa yoo ta'an, isaanis haala iddattoo kaayyeffataatin kan filatamaniidha. Kunis, ta'uu kan danda'e qoratichi odeeffannoo quubsaa argatuuf barattoota barnoota isaanitiin ciccimaa ta'aniifi yeroo hunda daree ni hordofu jedhee itti amane, isaan qabxii semisteera duraatin daree keessaa sadarkaa tokkoo hanga sadiitti ba'an, daree daawwannaan irratti gaggeeffame hundaa irraayyuu fudhachuun kan gaggeeffameedha. Adeemsikun mana baruumsaa sadiinifuu kan filatameedha. Kanumarraa ka'uudhaan yaannii barattoonnii mana baruumsa kanaa kennaan kan walfakkatu waan ta'eef, bakkatokkotti cuunfamee yoodhiyaatu, akka barattoonni jedhanitti, barsiisaan yeroo mariin garee adeemsifamuufi falmiin adeemsifamufamu kan daawwachuufi akkasumas yeroo tokko tokko hojii dhuunfaa kan kennuufi kan daawwatu isaa himan. Garuu harki caalaan kun darbee, darbeeti malee yeroo barsisan darema qofa seenee ofumaa qofaa barsiisee ba'utu irra baayya'ata kanneen jedhaniidha. Fakkeenyaaf, “... *guyyaa tokko tokko qofa yoota'emalee barsiisaan maal*

akka dalagaa jirru ofirra mil'ateetuu nu hinilaaluu yookaan dubbisaa jedheetoo taa'aa. Guyyaa tokko tokko ammoo gabatee gurraacharratti deebii gilgaalaa kan nu afaaniin deebifnu qofa barreessee ba'a..."Amajii 23,2008 afagaaffii adeemsifame irraa kan fudhatame.

Akka deebii af-gaaffii mana baruumsa kanaa irraa hubannutti barsiisaan:hojiigaree,hojii daree, hojii dhuunfaa,itti bartuu soroorsuu, madaallii barattoota ofdandeesisan (madaallii akka barachuutti)fi madaallii barachuufkennamu kan itti hin fayyadamne ta'uu isaattu mul'ata. Af-gaaffii 2ffaa, "Barsiisaan barreeffama keessan isinii gulaalaa?Yoo kan gulaalu ta'e barreeffama akkamii isinii gulaala?" jedhuuf haala ajaa'ibsiisaa ta'een barattoonni mana baruumsa sadeenituu gaaffii kana barattota barsiisaa tokkichaatin ala barreeffani keenna kamuu sirrii ta'uufi dhiisuu barsiisaan keenna nuu hingulaalu jechuun deebii kennaniiiru. Barsiisichi barreeffama nigulaala jedhanis, yeroo qormaataafi abbaltii qofa kan itti fayyadamu ta'uu issaa waraabbin deebii barataa kanaa akkanattii ibsa (mana barumsaa Saaguree sad. 2ffaa amajjii 23/2008)

"...barsiisaan keenya yeroo qormaata barreeffamaafi abbaltii nuuf kennu, xiyyeeffannoon isaa harki guddaan qulqullinna qubeessuufi sirnatuqaati fayyadamuu ilaahuun qabxii barattoonni argatan hir'saa. Akkasumas itti bartuu yoo dhuma semisteera irratti ilaludogongora qubee ilaala jechuun deebii kennee jira.

Akka af-gaaffii kana irraa hubachuun danda'amutti barsiisonni deebii gaaffii isaaniif dhiyaate keessatti akka waan barreeffama barataa gulaalanitti haadeebisan malee,bu'aan karaa daawwannaan argamellee kanuma kan mirkaneessudha.Daawwannaa keessatti xiyyeeffannoon guddaan isa ta'u malee barsiisaan, barreeffama yoo gulaalu dawwatamee argame hinjiru. Egaa kun kan agarsiisu barsiisan madaallii barrffamaan walqabate madaalaa kan hin jirre ta'uu isaati.

Af-gaaffii 3ffaa,"Barsiisan keessan dhuunfaan akka isin dalagdan carraa isinii kennaa?Yoonikenna ta'e maaal isindalagsiisa?"Mana Baruumsa Digaluuttigaaffii kanaaf

barattoonni deebi wal hinfakkaanne lama kennanii turan, innis, yaanni barattoota gaaffiinkundhiyaateefi keessaa kan barattoota sadi'ii barsiisaan dhuunfaaisaaniitti waan barsiisaan isaan ajajeen ala homaa kan hindalagnefi yoo barsiisaan hin jirre barattoonni meeshaa Barnoota Afaan Oromoo qabatanii daree kan hindhufne ta'uu yoodubbatan, isaan hafan barsiisaan abbaltii, yaadannoofgaaffikitaaba adda adda irraa baasanii akka qindeeffatan ajajuun, aadaahojii akka gabbifatan kan isaan kakasu ta'uu dubbatan. Yaada kana lamaan yoowalitti araarsinu bar-gaaffi, Af-gaaffiifi daawwii akkasumas af-gaaffii barattoota manneen barnoota lamaanii irraa akka hubatamutti barsiisaan harki caalaan madaallii dhamaatibaratootatiin taasifamu kan hinraawwanneedha. Itti aansun barattoonni gaafiin kun dhiyaateef barattoota Mana Baruumsa Sadarkaa Lammaffaa Xijjootii. Gaafiin kun barattoota kudha lamakan dhiyaate yoota'u barattoonni gaafiin kun dhiyaateef kudha lamaanuu hojii manaafi qorammata battallee xumura barnoota jedhanii deebisan waan ta'eef. Akka deebii kanaatti barattoonni dhuunfaa isaanitiin kaka'uumsa horachuun barnoota akka baratan madaallindhamaatii barattootatin gaggeefamu kan hinjirreedha. Kun kan agarsiisu madaallin ofdandeessisuu barnootaatti hinilaalamu jechuudha.

Sadaffaa irratti barattoonni afgaafin kun gaafatame barattoota Mana Baruumsa Saaguree Sadarkaa Lammaffaa yoota'an baayyina daree jahaa kanneen barsiisaa garagaraatiin barataniidha. Deebiin gaafii kanaaf isaan kennan yaada walfakkatuu waanta'eef yoogama tokkotti fiduun cuunfaman, dhuunfaan kandalagaankanneen akka hojii manaa yoota'e malee hojiin dareetuu dhuunfaan hojjannee yeroon nuuf hinilaalamne nijira yaada jedhu deebisaanii jiru. Yaada kanaaf ragaa ta'uu kan danda'u barataantokko yaada isaa bal'inaan yoo kaa'u akkana jedha.

Akka anaatti, dhuunfama keenyaan dalagaa jirra malee baayyina barataa mana baruumsa kanaa irraa kan ka'e barsiisaan tokko daree kudhan, kan baay'innii barataa jahaatamaafi sanii olii keessatti nijirraafi hinjrru keenyaa nu hinbeekan, abbaltiin yoo kennamu kan dalagu namuma tokkicha malee barataa harki irra caalu gaafima abbaltiif kenname sanuu kan ijaan argee hinbeeknetu jira Barsiisaan hojjateefi hinjannee osoo hin

*ta'in maqaan barataa isa bira ga'uufi dhiisuun qofa ilaalafakkata.
Qabxima tokkichi kopaa isaa dalage barataa mana baruumsaa guutuuf
qabuu danda'a (Amajjii 23/2008/*

Akka yaada barattootaa kana irraa hubatamuttii barataan mataa ofii danda'EEKOPHAA ofiitti aaddaa hojii uumuu akka gabbifatu wanti dalagamaa jiru, akka manneen barnoota Aanaa Digaluufi Xijjootti kan hin jirree ta'uu isaati. Kun ammo barataan gareen yoodalage muuxannoo walirraa fudhachuun akkuma jirutti ta'ee, osoo jiruu, barataan dhamaatii mataa ofiitin waan haarawa tokko argachuu akka danda'u, shaakalsiisuu dhabuun immoo barataan akka ofitti amanamummaa hin horannee kan taasisuu ta'a. Hayyoonni Earl & Katz(2006), jedhaman waa'ee madaalii yoo ka'an, "*Madaallin akka barachuutti kennamu barataan eennummaa isaa akka gabbifatuf adeemsa gargaaruuti.*" (Earl & Katz, 2006. F.53).

Af-gaafii 4ffaa, "Barsiisaan daree keessatti akka dubbattan carraa isinii kennaa? Yoocarraa isinii kenna ta'e waa'e maal dubbatuu?" Akka af-gaafin barattoota mana barnoota sadeenuu irraa iddattoo carraa kaayyeffataatin fudataman waliin gaggeeffame mulisutti deebiin gaafii kanaaf kenname walfakkaataadha. Kanaaf, qoratichi deebii kana bakkuma tokkotti cuunfuun xiinxalee jira. Deebiin gaafii kanaas, barsiisaan carraa dubbatuukan kennu ta'uu isaafi rakkoo baayyina barattootaa irraa ta'eeti malee barataan hunduu carraa argatuun kandubbatuufi inumaayyuu barattoonni sadarkaa gad'aanaatti muuxannoo dhabuun kan walqabate, dubbachuusodaachuun barattoota deebii kan deebisan mara biratti yaannii kun bal'inaan ka'ee jira. Yaada kana irraa ammas akka rakkoon jirunihubatama. Innis: barattoonnii kan kaasan harka baasanii gaafii gaafachuufi waliin mari'achuun qofti akka daree hedduu keessatti adeemsifamu dubbatan malee, dhimmi hasaya bal'aafi falmii bal'aa kan barataan yaada heddu itti burqisiisuufi ofitti amanamummaa horatuu kan hin jirree ta'uu hubachuun nidanda'ama.

Af-gaafii 5ffaa, "Barsiisaan keessan duubdeebii isinii kennaa? Yoonikenna ta'e maalirratti isinii kenna?" kan jedhu ture. Gaafiikanaaf barattoonni Mana Baruumsa Digaluu deebiiyoo kennan barsiisaan isaanii dalagaalee dalagaman irratti hundaa'uun: battallee,

hojii dareefi manaa irratti ,yoo qabxiin bartootaa gadi bu’u, akka sababa qabxiin isaani gadi bu’eef gaafatuuf rakkoo kana furmaata kennuuf baruumsa irra deebi’ee yaadacheesu akkasumas barnota deegarsaa kennu barattoonni hedduun nikaasu.Kanaas yaada bal’inaan ka’e tokko fudhachuun xiinxaluun ni dan da’ama.

Barsiisaan keenya barnoonni yoo nuugaluu didee,arge rakkoo keenya nugaafatuun barnoota yookaan mataduree san irra deebi’ee nubarsiisa.Akkasumas,qormaata battallee yoota’e irra deebi’ee nuu kenna.Kan keessaa irra wayyaa qabnunu qabaa. Barsiisaan nubarsiisu haala kanaan yoo inni fayyadamu ni agarra. Garuu numatu yoo inni barnoota dabalataaf nuyaamu hindhufne malee inni yeroo hundaa nuyaama. Akkasumas hojiimanaafi abbaltiis yoonuukenne boodarra gaafi mara isaatuu irra deebi’eenuuf dalaga.Af-gaafii Amajii 23, 2008 adeemsifame keessa kan fudhatame.

Akka yaada kanaattii barsiisonni mana baruumsa kanaa duubdeedii barata irraa fudhatuun itti nidallagan jechuun namahindandeesisu. Sababni isaas tokkoffaa barsiisaan gochaa akkanaa kana niraawata jedhames tokkicha qofa ta’uufi barataa hiramachisaa kan hinjirre ta’uu isaati. Kana malees barsiisaan kun fedhii barattootaa eegaa waan hin barsiifneef harcaatiin akka mul’atu barattoonni kaasaniijiru.Deebiin gaaffii kanaaf barattoonni mana barnootaa Saagureefi Xiijoo deebisan kan walfakkatudha. Innis barattoonni mana baruumsa kanaa barsiisonni sagantaa barsiisaa jiran san keessatti gaaffii afaanitiin “Isinii galee?” jedhanii gaafachuurra kan darbe, barsiisonni duubdeebii homaatuu kan hinfudhanneefi barnoota dabalata kan hinkennineta’u ibsan. Akkasumas, barsiisaan tooftaa madaallii jijjiiruun barattoota kan madaalu osaa hin ta’in,isuma dur fayyadamuu itti gargaram. Mataduree caaslugaa qofa barsiisee kan irra taru ta’uu isaa barattoonni mana baruumsalamaanituu cimsanii kaasanii turan.

Barsiisaan keenya duubdeebii waan hojjatee nurraa fuchachuufi waan nudalagne irratti yaada ijaarsaa nuukennuu dhiisaa,yoo nu gaaffii gaafanne ofirra nu hinbuusu. Akkaataan kenniinsa barnoota isaas akka isatti tole malee akka fedhii keennan kan walqabatuu miti. Guyyaa

barbaade booqonnaa tokko waqtii takka keessatti fixee nubiraa deema. Af-gaafii gurrandhala 23, 2008 mana barumsa saaguree irra fudhatame.

Akka yaada kanaatti barsiisaan kun ogummaa ofii isaas ta'ee, ga'uumsa barataa irratti kan dalagaa hin jiraannedha.

Af-gaafii 6ffaa, “Madaalliin bifa kamiin isinii kennamaa? Kamtu baayinaan kennama?” kan jedhuudha. Gaafii kanaaf barattoonni mana baruumsa sadeenituu haala walfakkaataan gosa madaallii walfakkaataa waan deebisaniif. Qoratichi deebii argame eddo tokkotti cuunfun xiinxalee jira. Deebiin kun bal'inaan kan kaa'e barattoonni bifamadallii battalleefilannoofi gaafii afaanii ta'uu isaa deebii barattoonni hedduun keennan irraa kan hubatamuudha. Kana malees bartoonni muraasni akka deebiikennanitti, bifa barreeffama gabaabaatiinis kan qophaa'uufi battalleen tasa yeroo tokko tokko barreeffama gabaabaan kan kennamuta'uu kaasanii jiru. Kana malees qabxiinisaa harkicaalaan qormaata xumuraan akka uwwifamu kaasanii jiru. Deebii barattoonni Af-gaafii kanaaf kennan irraa akka hubatamuun danda'utti, barsiisaan tooftaa gaafii cufaan barattoota isaa madaaluun, kaayyoo murtaa'e tokkicha qofa galmaan ga'uuf waan deemuuf, gosa madaalliin barachuuhubachuu fayyadamuu issati. Kun ammo argannoo bar-gaafi daawwannaa irraa argameen walmirkaneessa.

Af-gaafii 7ffaa, “Barsiisaan keessan barnoota yoo isin barsiisu tooftaa ittiin barsiisu ni jijjiira moo hin jijjiiru? Yooni jijjiira ta'e haala kamiin?” Kan jedhu ture. Barattoota gaafiin kun dhiyaateefkeessaa barattoota muaraasatu, “Nijijjiira.” jedhee deebii kenne. Isaan keessaa kan yaadabal'aa kennuuf yaale barata tokkicha ture innis:

Barsiisaan keenya tooftaa barnoota ittiin barsiisuu guyyaa irra gara guyyaatti waan jijjiiruuf, tooftaan baruumsa isaa kana jennee ibsuufi rakkisaadha. Barnoota sagantaa gaafa mataduree dubbisaa irra jirru gaaf tokko calisaa dubbisaa yoojedhe, gaaf biroo immoo dhaabadhaatii tokko tokkoon dubbisaa jedhda, gaaf itti tole immoo ofiis gaafni dubbisu jiara. Akkasumas caasluga yoo barsiisu gareen mari'adhaa jedhee gaaf bira taru ni

mul'ata. Gaaf biroo ammoo, yaadannoo kenna. Yooitti toluu dide kitabarraa dubbisaa jedha, haaluma kanaan akkuma haalli itti mijateen nubarsiisa. Gurraan dhala 16, 2008 af-gaafii Mana Barumsa Xiijoo irra kan waraabbame.

Barataa kanaan 'ala barattooni baay'inaan soddonii shan ta'an, jechoonni itti fayyadaman haa gargar ta'u malee, yaada tokkoon akka barsiisaan isaanii fooyya'iinsa adeemsa baruufi barsiisuu isaanii irratti jijjiirama hinfinnee, dubbatanii jiru. Yaannii barataa kan waraabbidhaan taa'e kunis akka barataan dubbate kanaan fooyya'iinsa ogummaa kan fidu osoo hinta'in kallattii faallaa ogummaa fooyyeffatuun kan ogummaa barsiisichaas miidhuufi hubannoo barattootaa doomsudha. Yaada kana ilaalchisee Najbil (2005) akka jedhutti madaalliin haala qabatama barataa waliin hin deemne barataa dhamaasuu irrann kan hafee bu'aan inni buusu hin jiru.

Walumaagalaan akka deebiin barattoota irraa argame mul'isutti argannoon deebii barattootaafi daawwannaa daree kankallattiin wal'ibsuufi isa bar-gaafiifi af-gaafii barsiisotaan kan walsimatuudha. Kunis, barsiisaan tooftaa madaallii muraasa qofa kan fayyadamuufi akaakuu madaalliin barachuu hubachuu kan fayyadamu waan ta'eef, duubdeebii barattootaa fayyadamuun ogummaa mataa ofii gabbifachuu kan hindandeenye ta'un kan irra ga'ameedha.

4.3.3. Xiinxala Ragaa Kennaa Deeggarsa Muummee Afaanii Irraa Argamee.

Kutaa kana jalatti ragaan qo'annoo kana deeggaran qaama kenniinsa deeggarsa muummee afaanii kan akka, deeggarsa keessoofi hordoffii alaa ta'an, itti gaafatamaa muummee afaanii, barsiisaa buuleessa fi qaama kenna deeggarsaafi hordoffii alaa (internal and external supervision body) ta'an waliin gaafilee bu'uura gaaffii qorannoo kanaan walitti dhufeenya qaban gaafachuun ragaa argame kan itti xiinxalamu ta'a. Kunis, haala itti aanu kanaan, ragaan argame yaada walii galaa cuunfuudhaan qindaa'eekan xiinxalameedha.

Af-gaafii 1ffaa, “Madaalliin barsiisonni barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan gosa madaallii kami?” kan jedhu ture. Akka deebii kenna deeggarsa keessoo manneen barnoota sadeenuu (Saaguree, Digaluufi Xijoo) irraa argamettii, barsiisonni yeroo hordoffiin keessoo raawwatamu tooftaan irra deddeebiin haala walfakkataadhaan dhimma itti ba’an, marii garee, hojii manaa dalaguufi hojii daree kennuu, akkasumasa gaafii afaanii ta’uu isaa ragaan eddo sadeenituu argame ni ibsa. Kana malees, yeroon hordoffiin kun tasifamu akka mana barnoota sadeenittuu walkeessa waggaatti yeroo tokko qofa akka ta’eefi muummeen mana baruumsaa hundi akkaataa itti walii galeen qofa madaalliin kan gaggeeffamu ta’uu isaa ragaan argame ni ibsa. Muummethan madaalliin irratti walii galames akka muummewwan kaa’anitti madaalliin walitti fufaan dhibbeentaa shantamaafi madaalliin dhuma semisteeraa dhibbeentaa shantama kan ta’uudha. As irrattii muummeen martuu akka madaalli fufaatti kan qabate, battalleen yeroo lama, abbaltiin Yeroo lama akkasumas hirmaannaafi haalli qabiinsa itti bartuu kudhan irraa kan qabamu ta’uu deebiin muummeen martuu kennan ni ibsa.

Ragaa argame kana irraa akka hubachuun danda’amutti madaalliin barsiisaan daree keessatti itti fayyadamu battalee, abbatliifi qormaata dhuma barnootaa kennamu qofaa. Kun ammo kaayyoo imaammannii barnootaa yookaan manni barnootaa barbaade yoo galmaan ga’e malee fooyya’iinsa karaa dandeettii barattootaas ta’ee, ogummaa barsiisotaa fiduu kan hindandeenyedha. Ragaa kanaatiif hayyoonni yoo kaa’an akkana jedhu, “*Assessment of learning is only to certify or inform parents or others of student’s proficiency in relation to curriculum learning outcomes.*” (Earl & Katz 2006: 55). Akka yaada kanaatti madalliin barachuu hubachuuf kaayyoo murtaa’a qofaafkan dhaabatu ta’uu issati.

Af-gaafii 2ffaa, “Tooftaan barsiisonni Barnootakutaa 9ffaa barsiisan barattoota madaaluuf daree keessatti itti fayyadaman tooftaa madaallii kami?” jedhuuf deebiin muummewwaniin deebi’e: gaafii afaanii, gaafii barreeffamaa kanneen akka battallee, barreefama gabaabaafi filannoo akkasumas hojiimanaafi daree kan ibsu yoota’u, gosti madaallii garbiroo kan hin kaafamin ta’uu isaati. Kanarraa hubachuun kan danda’amu tooftaan madaallii dhamaatii barattootaafi daawwannaa barsiisatiin gaggeeffamu, kan

hin jirree ta'uu isaati. Kun deebii ragaa barattoonnii kennaniin kan walitti dhiyaatuufi faallaa ragaa bar-gaaffii barsiisotaa irraa argamedha. Akka ragaa kanaatti barsiisonni tooftaan barsiisonni fayyadaman toofataa madaalii barnoota booda barattoota sadarkeessuuf yookaan daree dareetti dabarsuuf tajaajilutti dhimma kan ba'aniidha.

Af-gaafii 3ffaa, “Barsiisonni barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan erga barattoota madaalanii booda duubdeebii barattootaaf laatu?” Deebiin gafii kanaa kenname kan muummewwan gaafataman sadeenuu haala walfakkaataadhaan duubdeebii barattootaaf laatamu kan hin arginiifii dhiimma duubdeebii xiyyeefannoo keessa kan hin galchiniidha. Kana irrattii yaada muummee mana baruumsa tokkoo akkuma jiruun kan waraabame xiinxaluun nidan da'ama.

Nuti yeroo hordoffii keessoof daree seennu kanarginu, daree keessaatti barsiisaan toofataa walfakkataan kan fayyadamudha. Tarii akka muummeetti hordoffiin keessoo semisteeratti altokko qofa waan ta'eef, yeroo baayyee barsiisonni gaafii afaanii gaafatanii barattoonni yoo deebisuu dadhaban erga deebii itti himanii booda rakkoo barattootaa yoogaafatan ni agarra yookun duubdeebii ta'een ala yeroo dhiphoo tana keessatti immoo hin jiruufi nijiraa addan baasuun baayyee rakkisaadha. Kanarraa kan hafe barattoonii yoo barsiisaan duubdeebii nuu hin kennu jedhanii komatanisa waan argine hinqabnu. Mana Barumsa Saaguree Gurraandhala 23, 2008 af-gaafii barsiisota waliin adeensifame keessaa kan fudhatame.

Af-gaafii 4ffaa, “kaayyoo akaakuu barsiisonni barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan daree keessatti fayya damanii maali?” kan jedhuudha. Akka deebii muummeewwaniitti kaayyoo madaalliibarattootaaf kennamu: barattoota dareedhaa dareetti dabarsuu, harcaatii hir'isuu, barattoota sadarkeessuu, dandeettii barattootaa addaan baafachaa fi hafteebattootaa hir'suu kan jedhu qofatu argamee. Akka ragaa kanaatti, kaayyoon madaaliin kennamuufa akka barataan ofadanda'ee barnoota ofummaa mataa ofiiti baratu of dandeessisuu osoo hin taane, barsiisaan barataa barnoota isaa hordafu addaan bafachuufi qabxii barataa galmeessee mana barnootaa qofaaf

dabarsuuf kan madaalu waan ta'eef gaheen badaallii barsiisota kanaa kaayyoo murataa'aa galmaan ga'uu qofa ta'uu isaati.

Af-gaafii 5ffaa, “Barsiisonni kutaa 9^{ffaa} barsiisan gosa madaallii barattootaaf kennaniifi tooftaa barnoota ittiin kennan irraa ogummaa ofii isaanii nifooyyeffatan moo hin fooyyeffatan?” kan jedhu ture. Akka muummeen manneen barnoota sadaniituu afaan tokkoon haala irratti waliigalan fakkatuun deebisanitti barsiisonnii waa'ee ogummaa ofii fooyyeffatuu kan hin yaanne ta'uu isaati. Kanaaf, yaanni muummeen tokko bal'inaan kaa'ee haala kanaa gadii kanaan dhiyaatee xiinxalamee jira.

Akka muummee keennattii barsiisaan karoora guyyaatu qopheefatee daree hinseenne, ogummaa isaa fooyyeffatee jennee afaan guutuun dubbachuu hin ndandeenyu. Qabxii barattoota ofii irraa ka'uun barsiisaan rakkoon kun rakkoo ani uume fooyyefachuu qaba jedhu hin jiru. Osoo jiraatee silaa qabaxiin barattoota yeroodha gara yeroottii gad bu'aa hindeemu. Kunumti mataan isaa kan agarsiisu barsiisaan offooyyessaa kan hin deemne ta'uu isaat agarsiisa. Akka mana baruumsa keenyaatii barattoonnii qabxii barnoota afaan Oramoo qormaata guutuu biyyoolessaatiin kan bara darbeerraa harka hedduun gadi bu'ee jira. Barsiisaan mana baruumsaa kanaa jijjiiramee deeme yookaan dhufe bara lamaan kana keessatti hin jiruu. Barsiisotuma bara kaan barsiisatu bara darbe kana keessas barsiisee qabxiin kun dhufe. An akka nama tokkootti ogummaafi tooftaan barsiisonnii kunniin ittiin barsiisaa turan laafina agarsiisuu isaa irraa wanti kun uumame natti fakkataa. Kanarra dhaabbadhee yoon ilaalu barsiisonni mana baruumsa keenyaa ogummaa isaanii hin fooyyeffatan jechuu nan danda'a. Af-gaafii gurraandhala 16,2008Itti Gaafataamaa Muummee Afaan Oromoo mana barumsa Xiijoo Sadarkaa lammaffaa irraa fudhatame.

Akka yaanni armaan olii kun agarsiisutti barsiisonnii ogummaa mataa ofii kan hin fooyyeffanne waan ta'eef dandeettiin barataa isaan barsiisanii gadi bu'aa dhufuu isaati. Kun ragaa karaa daawwannoo, bargaa fiifi afagaafii barattoota waliinis kan walmirkaneessudha.

4.3.4. Xiinxala Ragaa Af-Gaafiin Supparvayzara Irra Argamee

Mataduree kana jalatti kan ibsamu gaafiwwan afaniin kennaa deeggarsa mannen barnoota sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xijoo gaafataman irraa ragaa argame ta'a.

Af-gaafii lffaan, “Madaalliin manneen barnoota sadarkaa lammaffaa irratti kennamu madaallii akkamiitii? Maaliif gosti madaallii kun filatame? Yaada bal'aanaafakennaa.” Kan jedhu yoota'uu, deebiin isaas, akka aramaan gadii kanatti xiinxalamee jira.

Madaaliin mana barnoota hundaatuu haala imaammata barnoota biyya keenyaatiin madaallii walitti fufaa ta'uu irra jiraata. Anis, halluma kanaan manneen barnoota akka hojirra oolchan qajeelchaafi hordoffii narraa eeggamu taasisaa jira. Madaalliin gosa kanaa kan filatameef ijoolleen waan baratan hennasuma hubtuufi dhiisuun isaanii addaan baafamee deeggarsi barbaachisu kara barsiisaatiin battalatti akka taasifamuudha. Kana malees Madaaliin walitti fufaan barataafi barsiisaafis bu'aa heddu kan qabuudha. Barattoonni sodaafi dhiphina tokko malee barsiisaafi walii isaanii irraa akka barataniif nitola. Kana jechuun yeroo yeroon waan madaalamaniif sodaa keessaa balleessuun akka ofitti amanamtummaa horatan gargaara. Akkasumas, barsiisotaafis faaydaa gameessa qabaachuu danda'a. Barattoota isaanii addaan goodanii cimoo, jiddu galeessaafi suutee kophaatti akkaataa dandeettii isaanitiin barsiisuuf isaan gargaara. Kun ammo harcaatii barattootafi gadi bu'insa qabxii barattootaa fooyyesuu waan danda'uuf barattoonni harcaatii malee qabxii dansaa akka galmeessaniif gumaacha guddaa taasisa. Caamsaa /05/2016. Deebii afgaafii supparvaayzaraa.

Akka yaada kanaatti madaalliin mana barnootaa irratti kennamu madaallii walitti fufaa qofa ta'uu isaati. Kaayyoon madaallii kanaas barattoota dandeettiin adda qooduun

qabxiin isaanii akka fooyya’u taasisuudha. Akka sumasfaaydaan inni barsisotaaf kennu qabxii barattootaa haala salphaan fooyyessun kaayyoo barsisichaafi mana barnootaa milkeessuudha. Kun, kan agarsiisu madaallin barachuuf kennamu jiraachuu isaati, fakkata malee kaayoon isaa madaallii barnoota boodaan taasifamuun kan walfakaatu waanta’eef madalliin barnootaafi madallin akka baarnootaatti kennamaa kan hin jirreedha.

Af-gaafii 2ffaa “Qajeelfamni haala tooftaa madaallii kana ittiin gaggeessan barsiisotaaf kennamee jira?” kan jedhu yoota’uu deebiin supparvaayzarichaas halaa aramaan gadii kanaandeebiin kenname waraabbamee xiinxalamee jira.

Qajeelfamni sadarkaa isaa eegatee qophaa’e jiraachuu nimala. Garuu haala qabatama aanaa keenyaan hinjiru .haata’u malee barnoota leenjii adda addarraa argannee barsiisota keenyaaf haala madaalii daree kanneen akka hojii manaa, hojii dareefi abbaltii akka kennan ni gorsinaa kana malees, qajeelfamni barsiisaa haala gaaridhaan waan kaa’eef dhimma baayyee nurakkisuumiti. Caamsaa 05/2016 af-gaafii adeemsifame.

Yaada kanarraa hubatuun akkuma danda’amu, barsiisonni mana baruumsa sadarkaa lammaffaa Saaguree, Xiijoofi Digaluu qajeelcha tokko malee muuxannoo mataa ofii fayyadamuu qofaan madaalii daree kan gaggeessan ta’uu isaafi hordoffii malee kan dalagan ta’uu isaatu mul’ata. Kun ammo madaalliin akkaataa barbaadameen hojirra jiraachuu dhabuu isaa rakkoon jiraachuu kan agarsiisuufi ogummaan barsiisaa fooyya’aa kan hinjire ta’uu isaati.

Af-gaafii 3ffaa, “Madaallii daree ilaalchisee leenjiin barsiisotaaf kennamu jira? Yoo jiraate yeroo akkamii kennitan? Kan jedhu ture. Gaaffii kanaafis deebiin haala itti aanu kanaan kandeebi’eedha.

Leenjii nikennina. Yooxinnate waaggaati si’a lama nikaroorfannaa bara kana keessa garuu hanqina yerootiif osoo hin kennin hafneejirra. Duraan jalqaba semiisteera lamaaniti torbee laammafaayookaan sadaffaa kennaa turree jira. Kanas, akka manneen barnoota CRC

keeniyati leenjii bifa marii ykn walgahii yookaan muuxannoo wal jijjiiruutiin kannaa ture. Garuu bu'a qabeessa kan ta'u osoo yeroon laatameefi akkatuma nu walga'ii waamamnee torbeefi sanaa ol leenjiifudhannu san leenjiin kennamee baayyee bu'a qabeessa ture. Garuu nuti waqtii barnootaa irraa sa'aatii tokko hir'suun ykn sagantaa sa'aa boodaa akka jiruun qisaasessuun kan leenjii kenninu waan ta'eef, leenjii quubsaa hin turre. Odeeffannoo caamsaa 05/2008

Akka yaada kana irraa hubachuun danda'amutti barsiisota deeggaruuf qaamni deeggarsa barnootaa kennu deeggarsa kennuuf qophiikan qabanii mitti. Akkasumas, barsiisonni ogummaa isaanii akka fooyyeffataniif deeggarsi isaanii godhamu tokko kan hin jirre kan agarsiisudha. Kun ammo barsiisonni akka madaallii daree seeraan hin adeemsifneefi ogummaa ofii hinfooyyeffanne waan taasisuuf salphamatti barsiisonni akka iddattoo qorannoo kanaatti fudhataman madaallii barachuukan ogummaa isaaniifi dandeettii barattootaa hinfooyyessinetti fayyadamaan jechuun nidanda'ama.

Af-gaafi 4ffaan, “Haala itti fayyadama madaalliin walqabatee fooyya'iinsi ogummaa barsiisota keessan irratti mula'ataa? Yookan hin mul'ata'u ta'e, rakkoon isaa maali jettanii yaadu? Furmaanni isin kennaa turtanhoo mali?” kan jedhu yoo ta'uus, deebiin gaafii kanaaf kennamees haala armaan gadii kanaan bal'inaan waraabame xiinxalamee jira.

Barsiisonnii yeroo hordoffiif dareeseennu haala yeroo duraa caalaa fooyya'anii argaman akka CRC keenyaati hedduu jira., Akkasumas, faalla saniitiin barsiisanni haalli isaan itti barsiisan baayee dadhabaa dhufe hedduutu nuqunnama kanas, yeroo baayyee karaa komii barattootaatiin irra geenyee daree seenuun yoo ilaallu haaluma barataan komatuun barsiisichas agarra. Kun yeroo ammaa kana babal'ataa dhufuu isaati. An akka supparvaayzara tokkootti rakkoo kana irratti qorannaa gaggeessuu baadhus, adeemsa barnootaa yoon hordofu barsiisonni mana baruumsan alatti hojii dabalataa hinhojjanne akka aanaa keenyatti barsiisota muraasa gofa jechuun ni danda'ama. Kun ammoo barsiisonni

baruumsa barsiisan osoo itti hinqophaa'in daree waan seenaniif barnoota barsiisan irratti laafina agarsiisu. Kana malees, xiyyeeffannoo isaanii gara hojii dhuunfaatti waan deebisaniif baayyee rakisaadha. Fakkenyaaf akka furmaataatti barsiisota rakkoo akkanaa qabaniif, daawwii daree taasisuun, hamilee isaanii jajabeessuufi gorassa kennaa turree jirarra. Barsiisonni homaa fooyya'uu didan kan hanga hujii irraa dhaabuutti itti deemame hedduutu jira. Kun garuu furmaata ta'a natti hin fakkatu. Karaa mootummaan haala barsiisonni hojii isaanii qofa ittiin dalagan yoo mootummaan mijeeseen ala akka aanaa keenyaati rakkoo guddaa ta'aa jira. Caamsaa 05/2008 af-gaafii supparvaayzara M/B? Sad. 2^{ffaa} waliin adeemsifame.

Akka yaada kana irraa hubannutti deebiin barsiisonni bar-gaafii irratti kennan warri akka raawwii raawatameetti fudhatan hundi baayyee dhugarra kan fagaate ta'uu isaati. Sababni isaa akka deebii kanaatti barsiisonni ogummaa ofii isaanii fooyyeffachuu osoo hin ta'in kan dagataa jiran ta'uu isaati. Karaa biraan barsiisonni yeroo barnoota isaanii osoo itti hin qophaa'in daree lixan tooftaa madaaliifi baruumsi itti kennamu kan haala qabatamaa daree waliin deemuu hindandeenye fayyadamuu danda'u, yeroo kana barattoonni barnoota isaanii irratti laafina agarsiisuun qabxiin isaanii gadi bu'uudanda'a.

4.4. Xiinxala Ragaa Karoora Torbee Irraa Argame

Qorannoo kana keessatti qorataan yeroo isaa dheeraa kan fayyadame daawwannaa daree ta'uu isaa, mala qorannoofi xiinxala daawwannoo jalatti ibsaa turee jira. Kanaaf, kutaan kunis daawwannaa dareetiin walqabatee barsiisonni daawatamaa turan karoora daree isaan ittiin seenaan ragaa barreeffamaa kan xiinxalaman keessaa isa tokko. Kunis, barsiisaa daawwatame irraa karoora inni daree keessatti itti fayyaadame fuudhuun kan xiinxalameedha.

Akkuma seensa irratti ibsame karoorri barsiisota heddurraa fuudhuun haa ilaalamu malee bu'uurri inni ittiin xiinxalame qabxiidhuma lama irrattii hundaa'uun ture. Innis,

karooricha qaama lamatti qooduun,qaama odeeffannoo walii galaafi qaama adeemsa baruu barsiisuu barnootichaati. Kun immoo kutaan jalqabaa oddeffannoo jalqabaa kan akka, maqaa mana baruumsaa,maqaa barsiisaa,maqaa barnootichaa,mata duree barnootichaa,kaayyoo gooroo barnootichaa, kutaafi daree,baayyina waqtii torbeettifi dheerina daqiiqaa waytiin tokko fudhatuu kan hammatu waan ta'eef asirrattii akkuma kaayyoo qorannoo kanaattuu baayyee kan irratti hinxiyyeeffatamne ta'us, qaamni akka kaayyoo kan xiinxalaman ta'u.kutaan lammaffaan adeemsa baruu barsiisuu isa dhugaa ta'e kan of keessattii hammatuudha.Kunis, wanti barsiisaan karoorfatu hundi kan argamu kutaama kana keessatti waan ta'eef wanta dalagaman qofa osoo hin ta'in akkamittii akka ittii dalaganis kan dabalatuudha. Isaanis:qabiyyee,dalagaa barsisaa,dalagaa barataafi akaakuu madaallii fa'a qaama kana keessatti kan argaman yoo ta'an. Walumaa galatti kutaan lachuu gochaalee baratamuuf;barsiisaafi barataan gacha qabatamaatti hiikamaniifi tooftaa madaalii hammata.Hanguma fedhees karoorri waraqarra kaa'amuu baayee gabaabaa ta'ee, gocha daree keessatti mul'atan mara hammachuu dadhabus,karoorrii maaltuu akkamittii dalagamuuf deema?Gaafii jedhu deebiisuu nidanda'ama.

Qoratichis kanumarraa ka'uudhaan ragaa daawwannaan argame akka deeggaruuf karoora barsiisota haala ittii aanu kanaan xiinxalee kaa'ee jira.Kanaafuu akka ragaan daawwannaa irraa argame ibsutti dalagaan barsiisotaafi barattoota akka gochaan mul'atutti karoorri ifatti hinkaa'uu.Kana jechuun daree keessatti dalagaa barsiisaafi barataa wanti addaan baase ifatti kaa'u hinjiru.Sababni isaas, waalamaaf ta'a: tokkoffaan haalli qophii karoorichaa seensa,dhiyeessafi madaallii jedhee ifattikan kaa'uumiti.Kun ammoo akkuma daawwannaa irraa hubatametti barattoonni qindaa'inaan kan waliin dalgan hin mul'annee. Inni lammataa ammo caasaankaroora dalagaa barsiisaafi barataa akkasumas madaallii jechuun ni kaa'a. Garuu daawwanaa dareetti adeemsifame keessatti kan mul'atee miti. Fakkeenyaaf daree daawwatame keessatti madaallii jedheetoo gaafii afaaniifi gaafii barreeffamaa kan karoora irratti jedhu gaafiin afaanii qofti barattoota muraasaaf yoo kennamu mula'atee ture.Garuu gaafii barreeffamaa kan jedhuu gonkuma daree daawwatame keessatti hinmul'atu.Kun kan agarsiisu barsiisonni barnoota erga barsiisanii xumaranii barattoota isaanii madaaluu barbaadu,kun ammo barattoota

sadarkeessuufi dareedhaa dareettii dabarsurraa kan hafe fooyya' insa barataarratti mula'atuu qabuufi ofqindeessuu barsisaa irratti kan dhiibbaa mataa isaa qabuudha.

Walumaa galatti ragaan karooraafi daawwannaa daree irraa argame akka ibsutti, barsiisonni baruumsa ga'uumsa qabu barsiisaa jiran jechuunkan nama rakkisuudha. Sababni isaas madaalliin daree daawwannaa adeemsifameefi karoora ilaalamerrattis kan mul'ate waan hinjirre waan ta'eefidha. Kunkan agarsiisu barsiisonni madaallii barnoota irraafi madaallii akka barataan ofdanda'uuf kan hin fayyadamne ta'uu isaatifi madaallii dhuma sagantaa qofa kan fayyadamaniidha. Kun ammoo barattootas ta'ee barsiisonni akka adeemsa baruu barsiisuu keessatti fooyya'iinsa hin agarsiifne kan affeerudha.

BOQONNAA SHAN: GUDUUNFAAFI YABOO

5.1.Guduunfaa (Conclusion)

Akka galmaatti qorannoon kun kaayyoon gooroo inni qabatee ka'e ,gosa madaallii barsiisonni manneen barnootaa sadarka lammaffaa Aanaa Digaluufi xiijootti barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan daree barnootaa keessatti itti fayyadaman kaayyoo isaa irratti bu'uureffachuun addaan baasuufi xiinxaluu ta'us, dabalataan kaayyoo gooree kanneen akka:tooftaa barsiisonni daree keessatti barattoota madaaluuf itti fayyadaman adda baasuufi xiinxaluu; duubdeebii barsiisonni madaallii barattootaaf kennan addaan baasuu, kaayyoo akaakuu madaalli barsiisonni daree keessatti itti fayyadamanii ibsuu, tooftaan barsiisonni akaakuu madaalli fayyadamuun ogummaa isaanii ittiin fooyyeeffatan jiraachuufi dhiisuu isaa addaan baasuun gaaffilee ka'uumsa qorannoo kanaatiif deebii bu'uuraa kennuun furmaata laachuu ture. Kanumarraa ka'uun ragaan karaa bargaaaffii, afgaaaffii, daawwannaafi sakatta'a karoora guyyaan qaamoolee dhimmi ilaalu: barsiisotaa, barattoota, koree deeggarsa barnootaa kanneen akka muummee afaaniitti dalaganiifi barattoota irraa walitti qabame xiinxaluun qoratiichi rakkoolee armaan gadii kana argee jira.

- Barsiisonni manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa aanaa Digaluufi Xiijootti, kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan, barattoota isaanii madaaluuf, daree keessatti tooftaa af-gaaffii,hojii manaa kennuu, marii gareefi battallee barreeffama gabaabaafi filannoo qofa baayyinaan kan fayyadaman ta'uun isaanii irra ga'amee jira.
- Madaalliin barsiisonni manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa aanaa Digaluufi Xiijootti kutaa 9^{ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan gosa madaallii barnootaan boodaa/madaalliin barachuu hubachuufi madaallii barnootaarratti kennamufi madaalliin barsiisuu qofaa ta'uunifi madaalliin akka barnootaatti barattoota ofdandeessisuuf kennamu kan hin jirre ta'uun mirkanaa'ee jira.

- Kaayyoon akaakuu (gosa) madaallii barsiisonni manneen barnoota sadarkaalamaffaa aanaa Digaluufi Xiijootti kutaa^{9ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan,daree keessatti itti fayyadamanii barattoota dareedhaa dareetti dabarsuufi barattoota sadarkeessuufi harcaatii hir'isuuwaan ta'eef kaayyoon madaallii barachuu hubachuuf (assessment of learning) qofti hojiirra kan oolu ta'uun hubatamee jira.
- Barsiisonni manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa aanaa Digaluufi Xiijootti kutaa ^{9ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan, erga barattoota isaanii madaalanii booda, duub-deebii hamilee barattootaa kakaasu barattootaaf kan hin kennineefi ofii isaaniitiifis kan hin fudhanne ta'uun isaa bira ga'amee jira.
- Barsiisonni manneen barnootaa sadarkaa lammaffaa Aanaa Digaluufi Xiijootti kutaa ^{9ffaa} barnoota Afaan Oromoo barsiisan, erga barattoota isaanii qoranii duub-deebii barattoota irraa waan hin fudhanneef, akkasumas, tooftaafi gosa madaallii walfakkaataa waan fayyadamaniif, gosa madaallii barattootaaf kennaniifi duubdeebii barattootaaf laatan irraa ogummaa ofii isaanii kan hinfoooyeffanne ta'uun isaanii mirkanaa'ee jira.

5.2.Yaboo

Hanqina wallii gala raggaalee karaa bar-gaafii, af-gaafi, daawwannofi ragaa xiinxaluun argame kana irraa ka'uun qoratichi yaada furamaata rakkoo kaanaatiif ta'u haala yabootiin akka armaan gadii kanatti kaa'ee jira.

- Daree barnootaa keessatti barsiisonni barattoota isaanii osoo tooftaa adda addaati fayyadamuun madaalanii baayee gaarii ta'a. Tooftaa adda addaatti fayyadamuun barattoonni dandeettii isaanii kallatii adda addaatin akka guddifatan gargaara. Kanaaf, barsiisonni barnoota barsiisan tooftaa ittiin madaaluu danda'an irratti hubannoo ga'aa osoo qabaatanii filatamaadha.
- Madaalliin barsiisonni daree keessatti itti gargaaraman gosa madaallii sadiinituu osaa hammatee filatamaadha. Akkasumas, madaallin akka barachuutti osoo barattoota ofdandeessisuuf kennamee barattoonni akka baratan ta'ee, sirna barnootaa haaraa waliinis kan deemuufi dandeettii barattootaas kan fooyya'u ta'a. As irratti qaamni dhimmi ilaalu osoo hordaffii godhee baayyee filatammadha.
- Barsiisonni daree keessatti yoo barattoota isaanii qoran osoo kaayyoo walfakkataadhaaf madaaluu baatanii filatamaadha. Kana jechuun madaallin daree barattoota akka barsiisuu danda'utti osaa qophaa'eegaariidha.
- Dalagaalee daree keessatti dalagaman kamiyyuu erga dalaganii booda barattoonnifi barsiisonnis osoo duubdeebii walii kennanii fooyya'iinsi dandeettii barattootaafi ogummaa barsiisotaa irratti nidhufa . Akkasumasa kennaan deeggarsaafi supparavaayzaroonni osoo hordoffii taasisanii gaaridha.
- Barsiisonni gosa madaalii sadiin: madaallii barachuu, madaallii ittiin barachuufi madaallii akka barachuutti barattoota of dandeesisuuf kennamu fayyadaman adeemsa baruufi barsiisuu fooyya'aadeemutti, fayyadamuun dirqamata'a. Kana malees, barsiisonniifi barattoonnis, haala walqixata'een barnoota isaanii keessatti ga'ee mataa ofii yoo taphatan ogummaan barsiisootaafi ga'uumsa barattootaa fooyya'uu danda'a. Kunis, ta'uu kan danda'uu osoo qaamni dhimmi ilaalu deeggarsaafi hordaffi taasissee gaaridha.

WABIILEE

- Addunyaa Barkeessaa(2011). *Akkamtaa qorannoo hujoo*.finfinnee, mega printing press.
- Afangideh, M. E. (2001).*Teachers and needed competences, teaching profession in Nigeria*.Uyo,Pradses books and press.
- Airasian, P. (1991). *Classroom Assessment*, Second Edition, NY: McGraw-Hill.
- Airasian, P.W. (1999) *Assessment in the Classroom: A Concise Approach*.
(2nd ed.) New York: McGraw-Hill.
- Airasian, P & Russell, M. (2007).*Classroom Assessment: Concepts and Applications (6th*
New York: McGrath Hill
- Alausa, Y.A. (2004). *Continuous Assessment in our schools: advantages and problems*,
Luwanda:Kolin Foundation Arandis
- Amoo, S.A. (2007). *Ensuring effective use of school Based Assessment in science*.
Walton Street Oxford University Press
- Angelo IA Cross KP (1993) *Classroom Assessment TechniquesA Handbook for College Teachers (2nd Ed.)* San I rancisco Jossey Bass Inc. Publisher
- Angelo TA (1995) *Improving Classroom Assessment to Improve Learning*. Guidelines from Research and Practice San Francisco Jossey Bass Inc. Publisher.
- Baqqalech Baallamii(2012) “Haala raawwii madaallii walitti fufaa.” Qorannoo MA guuttachuuf Yunivarsiiti Addis Ababaatti dhiyaate.
- Black P. William D (1998) *Assessment and classroom learning. Assessment in education Principles, policy practice*. 5(1): 1-34.
- Black, P., & C. Harrison. (2001) *Feedback in Questioning and Marking: TheScience Teacher’s Role in Formative Assessment*.New YorkPublisher.
- Benett RE, Gitomer DPI (2009).*Transforming K-12 assessment integrating accountability testing, formative assessment, and professional support* In Wyait Smith &Gumming(Eds). *Education Assessment in the 21 at Century* New York Springer pp 43 -61
- Biggs J (1995) *Assessing for learning some dimensions underlying new approaches toeducation assessment* . Albarta,J, Educ.Ress.41(1)1-17

- Brown,(2007). *Principles of language learning and teaching*San francisco state University. Printed in the United State of America
- Brown, .and Pendlebury, M. (1997). *Assessing Student Learning Education*.London: RutledgeISSN 2222-288X (Online) Vol 3, No 6,2012
- Burke ,et al. (2009) *Making formative assessment worn effectivepractice in the primary classroom*. London Open University Press
- Cohen, E. & Manion, C. (1989).*Some diagnostic scales for research in decision making personality: identity, information and barriers*. Journal of Personality and Social
- Cohen DK. Hill IIC (2000) *Instructional policy and classroom performance* The Education reform in California Teacher's College Record 102 294 -343
- Bell,B. & Cowie, B. (2001). *Formative assessment and science education*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers
- Best and Kahans (2002). *Social Science Research Methods*. New Jersey: Prentice Hall
- Capper, M. (1996).*The meaning of assessment*.London: Faber.(Unpublished MA Theses)
- Clarke, M. (2012).*What matters Most for Student Assessment Systems: A framework Paper*. Working Paper No 1: Washington D.C: The World BankPsychology.
- .Cone, J.D. & Foster, S.L. (1991).*Training in Measurement: Always the bribes maid*. American Psychologist
- Dane,F .C. (1990).*Research methods*.California: Brooke.prentice Hall
- Dasta Dassaleny(2002),*Bu'uura qorannoo.finfinnee dhaabbata maxansaa Boolee*.
- Dochy F, Gjibels D, (2008).*Students' assessment preferences, perceptions of assessment and their relationships to study results*.Higher Education hit J High Educ Edue Plan (56) 645- 658
- Earl, L. (2003). *Assessment As Learning: Using Classroom Assessment to Maximize Student Learning*. Thousand Oaks, CA: Corwin

- Earl L. & Katz S (2006) *Rethinking Classroom Assessment with Purpose in Mind*.
Western and Northern Canadian Protocol for Collaboration in Education
Retrieved on February 5 2013 from http://www.wncp.ca/English/subject_area/class_assessment.aspx.
- Essien, I.T. (2010). Innovation in assessment and examinations for human capital development in Nigeria. A paper presented at 12th annual national conference of Niger Association of Educational researchers and evaluators, Port Harcourt 12th -16th July.
- ETP(1994). Ethiopian Education and Training Policy. 1st edition. Addis Ababa, St. George printing press,
- Ezewu, E.E. & Okoye, N.W. (1981). Principles and Practice of Continuous Assessment. Ibadan, Evans Publishers
- Falayo, W. (1986). Philosophy and theory of continuous assessment. A paper presented at a workshop for inspectors of Education in Ondo State, Nigeria. 4th December
- Gonzales P & Aliponga I (2012) Classroom assessment preferences of Japanese language teachers in the Philippines and English language teachers in Japan MEXTESOLJ.36 (1).
- Gronlund, N. E. (1998). Assessment of student achievement. Boston: Ellyn and Bacon printing press.
- Gronlund & Linn, (1990) *Measurement and Assessment in Teaching*. San Francisco: Prentice Hall
- Harlen W (2008) Trusting teachers judgment In S. Swaffield (Ed.) *Unlocking Assessment: Understanding for reflection and application* (pp 138-153) Abingdon. Ox Routhledg.
- Huysamen, G .K.(1998). Introductory statistics and research design. Cape Town: Academic
- Kapambwe, W.M. (2006). *A Formative Evaluation of the Implementation of the Continuous Assessment Pilot Programme (CAPP) at the Basic School Level in Zambia*
- Kellaghan, T. (2001). Using assessment to improve the quality of education. Paris: UNESCO, International Institute for Educational Planning

- Mazgabau Hailu ,(2015) “Practices and challenges of implementing continuous assessment in government preparatory schools of east arsii zone.” MA Thesis: Addis Ababa University. (Unpublished)
- MoE(1996) *Guide line for continuous Assessment*.Addis Abeba Ethiopia. Berhane selam pirinting enter price
- Nitko,A.J. (2004) Continuous Assessment and Performance Assessment. Available at <http://www.moec.gov.jm.pdf>.Retrieved 11th Nov. 2014.
- Njabili et al.,(2005).*Equity and school-based assessment: The case of Tanzania*. A Paper Presented at The 31st Annual Conference of the International Association forEducational Assessment. Abuja, Nigeria 4th -9th.
- NoE(2004) *Guide line for continuous Assessment*.Addis Abeba Ethiopia. Berhane selam pirinting enter price.
- Nwana,O.C. (2007). Text-book on educational measurement and evaluation: Owerri, Boma way Publishers.
- Ojerinde,D. & Falayajo, W. (Eds) (1984) *Continuous Assessment. A new Approach*. Ibadan: University Press.
- Ojerinde, D. (1985).*Analysis of Nigeria’s National Policy on Education*.Studies in Educational Evaluation, Ibadan: University Press.
- Richards. and Rogers A(1999).*Adult learning* London. Open University Press.
- Sarantakos, (2005). *Social Research (3rd,ed) hound mils;palgrave makmillan*.
- Steadman M (1998) *Using Classroom Assessment to Change both teaching and learning*. London,Printing Hall.
- Shepard LA (2000). *The role of assessment in a learning culture Educ. Res* 29(7) 4-14.
- Silashi Araggaw(2007). “The perception and implementation of continus Assessmentof EFL Teachers” (The case of Debu Ethiopia Teachers Education College) M.A Thesis. Addis Ababa University.(Unpublished).
- Ward, C. (1980) *Designing a Scheme of Assessment*. London: Stanley Thornes publisher.

DABALEE A

Yunivarsiitii Addis Ababaattii

Koolleejjii Namoomaafi Joornaalizimii Muummee Qorannoo

Og - barruufi Fokloorii Afaan Oromoo

Qorannoo MA fokloorifi og-baruu

Bar-Gaafii Barsiisotaaf Dhiyaate

Kaayyoon goeroon gaafannoo kanaa **Xiinxala akaakuu madaallii barsiisonni barnoota Afaan Oromoo barsiisaan daree keessatti fayyadamanii irrattii ragaa funaannuudha.** Kabajamoo barsiisaa /ttu Barnoota Afaan Oromoo barsiistan, kaayyoon gaafii kanaa inni guddaan akaakuu madaallii barsiisonni daree keessatti itti fayyadaman addaan baafachuu yoo ta'uu ,qarqaarsi isin nuuf gootan murteessaa waanta'eef dhugaa jiruifatti bastanii naaf kennuu keessaniif gamanumaan isin gaalatoonfadha.

Qoraticha

Qajeelcha: Maqaa keessan barreessuun hin baarbaachisu

Gaafii hundaa, itti fayyadama madaallii haala qabatama daree keessaniitiin nuuf deebisa.

Odeeffannoobu'uuraa:

Qajeelcha: Mallattoo (✓) fayyadamuun saanduqa isiniif keenname guutaa.

1. maqaa mana baruumsaa _____
2. Saala: dhiira ☐ halaa ☐
3. Umri 21-25 ☐ 25-30 ☐ 30 ol ☐
4. sadarkaa barnootaa: Dipiloomaa ☐ Digirii jalqaa ☐ Digirii ☐
lammaffaa
5. tajaajilawaggan: 1-5 ☐ 6-10 ☐ 11-16 ☐ 17-20 ☐

Kuta I: Kuta kana jalattii akaakuu madaallii daree haala itti fayyadama daree keessatti walqabatuun gafilee dhiyaataniidha. Tookkoon tokkoo gaafitiif filannoon Shan, Shan qophaa'ee jira. Filannoon kun bakka bu'eelakkoofsaatiin

kan qophaa'e waan ta'eef deebii keessaniif lakkoofsa filachuu barbaaddan jalattii mallattoo(x)fayyadamaa.

1=yeroo hunda(always) 2=yeroo baayyee(usually) 3=yeroo tokko tokko(some times) 4=darbee darbee(rarely) 5=Gonkuma itti hin fayyadamu(never).

L	Tooftaa madaallii daawwannaa barsiisaatiin adeemsifamuuf	Filannoo				
1	Barattoonni gareen yoo walmadaalan daawwachuu.	1	2	3	4	5
2	Barattoonni dhuunfaan ofmadaaluu.					
3	Barattoonni gahee kennameef taphachuu(Role play).					
4	Af-dubbiin nitaasifama.					
5	Barattoonni hojii garee yoo dalagan nidoo'atamu.					
6	Hojiin dareefi hoj-maneen qabxiibarattootatti ni ida'ama.					
7	Abbaltiin dareekeessatti waljala jijjiiramuun barataan ni soroofama.					
	Tooftaa madaalli barreeffamaan gaggeeffamuu					
8	Hoj-manefi abbaltiin nikennama.					
9	Portifooliyaan nikennama.					
10	Barreeffama barataa gulaaluu.					
11	Amala barattootaa jijjiiruuf tooftaa addaa ni boccu.					
12	Aadaa hojii gabbiisuu.					
	Tooftaa madaallii gaafiifi deebiin raawwatamuu					
13	Af-gaafii adeemsisuu.					
14	Qabiyyee barataaf hingalleefi gale adda baasuu.					
15	Duubdeebii battalumatti hoj-manee,abbaltii fi battalleef kennuu.					
16	Duubdeebii barattoonni waliif kennuu.					
	Bifa battalleetin kandhiyaatan					
17	Battallee gaafii barreeffama gabaabaa fayyadamuu.					
18	Battallee gaafii barreeffama dheeraa fayyaadamuu.					
19	Battallee gaafii filannoo qabu fayyaa damuu.					
20	Battallee tasaa(quiz) fayyadamuu.					

Kutaa 2ffaa: kutaa kana kessatti yaadaafi ilaalcha madaallii irratti qabdan ibsuuf yaadotaa armaan gadii deeggaruufi deeggaruu dhabuu keeaaan laakofsa filannoon irra jiru filachuun mallattoo (x)fayyadamuun kaa'aa

1=sirriitti deeggara(strongly agree) 2=nan deeggara(agree) 3,hin murteessine(undecided) 4=hindeeggaru(dis agree) 5, gonkumaa hindeeggaru(strongly disagree).

L	Madaallii barnootaa ilaalchisee.	1	2	3	4	5
21	Madaalliin daree, addeemsa too'annaa dareefi qabxii barattootaa qabuufi gabaasuti.					
22	Madaalliin daree, battallee barsiisaan dhuma barannoo irratti kennamuu maraa dabalata.					
23	Madaalliin daree, battallee yeroo barsiisan daree keessatti kennamu hunda ilaallata.					
	Madaallii barnoota barachuuf taasifamu ilalchise.					
24	Madaalliin daree, meeshaa barsiisaan ogummaa isaa ittin fooyyeffatuudha.					
25	Madaalliin adeemsa tooftaa barnootaa barsiisuu fooyyessuuti.					
26	Madaalliin tooftaa daawwannaa dareeti.					
27	Madaalliin daree, duubdeebii hatattamaa barattoota koof dafee akka kennuuf nagaara.					
	Madaallii akka baruumsaatti					
28	Madaalliin daree, duubdeebii waa'ee mala baruufi barsiisuu si'ataa(active) ta'eefi milkaa'ina feedhii barataati.					
29	Madaalliin adeemsa haala barachuu barattootaa too'atuuti.					
30	Madaalliin adeemsa walqunnantiifi walitti dhufeenya barattootaa cimsuuti.					
31	Madaalliin tooftaa dalagaaleefi adeemsa baruufi barsiisuu keessaatii barattoonni haala si'aayina qabuun hirmaachuun, ofittii amanuun akka ofdanda'ani baratan uumuti.					
32	Madaalliin barattoonni barnoota matama ofiitiin oftoo'achuun akka barataniifi adeemsa barnootaa ofumaa akka too'ataniif itti gargaaramnuudha.					

III:kutaa kana keessatti tooftaafi kaayyoo madaallii bargaafii gubbaatti hin hammatamin yoo kan jiraatu ta'e haala barreeffamaatiin kan nuuf kennitan ta'a.

33. Toofataa biro kan daree keessan madaaluuf itti fayyadamtan yoo(1-18) keessatti hin hammatamin jiraatee tarreessaa.:-----

34. Madaallii akka daree keessaniitti kanneen armaan oliitiin ala sababa maaliif adeemsiftu?Yoo jiraate tarreessaa:-----

DABALEE B
Yunivarsiitii Addis Ababaattii
Koolleejjii Namoomaafi Joornaalizimii Muummee Qorannoo
Og-baruufi Fokloorii Afaan Oromoo.

Waraqaa af-gaafii barsiisotaa

Bargaafi irratti kan barreeffamaan nuuf kennitan dabalatee,odeeffannoo dabalataa afaaniin waan nuuf kenniitaniif galatoomaa.

Qorataa

1. Kaayyoon madaalii daree maali?
2. Daree keessatti tooftaa madaallii akkamii fayyadamtan?
3. Tooftaa kana maaliif fayyadamtan?
4. Kaayyoo keessaan galmaan ga'uufi dhiisuu akkamitti addaan baafattan?
5. Eroo madaalli daree adeemsiftan rakkoon isin qunname jiraa?
Yoojiraate,ibsi.
6. Tooftaan isin barsiisuuf itti fayyadamtan osoo akka yaadamutti galma isinii ga'uu bate tarkaanfii akkamii fudhattu?
7. Madaallii bu'a qabeessa fayyadamuuf tooftaan maali jettu?
8. Barattoota keessan yeroo baayyee madaallii gosa akkamii fayyadamuun adda baafattan?
9. Qormaata barattootaaf erga kennitanii booda duubdeebii barattoota irraa fudhattuu?10.yoo dubdeebii kan fudhattanta'e sababafudhattaniif ibsaa

DABALEE C

Yunivarsiitii Addis Ababaattii

Koolleejjii Namoomaafi Joornaalizimii Muummee Qorannoo Og- baruufi Fokloorii Afaan Oromoo

Waraqaa mirkaneeffannaa daawwii dareef dhiyaate.

L	Gaafilee mirkaneeffannaa	Raawwatame	Hinraawwatamne
1	Hojiin manaa sororfamee,qabxii barattootatti dabalamuu.		
2	Barattooni ofiif ofmadaaluu		
3	Hojiin daree kennamee		
4	Hojiindaree yoo kenname ta'e duubdeebiin itti kenname		
5	Barattoonii gareen walmadaaluu		
6	Battalleen kenname.		
7	Gilgaalonni dubbisa keessaa bahan dalagamuu.		
8	Barattoonni hojii manaafi daree dabtara waljala jijjiiruun waliif sorooruu.		
9	Daree keessatti qormaanni tasaa kennamuu.		
10	barattoonni af-dubbiin madaalamufi Wanti inni barsiisu karoora isaa irra jirachuu		

DABALEE D
YUNIVARSIITII ADDIS ABABAATTII
KOOLLEEJII NAMOOMAAFI JOORNAALIZIMII MUUMMEE
QORANNOO OG-BARUUFU FOKLOORII AFAAN OROMOO

Waraqaa Af-gaafii barattootaaf dhiyaate,

Kaayyoon gooroon gaafannoo kanaa Xiinxala akaakuu madaallii barsiisonni barnoota Afaan Oromoo barsiisaan daree keessatti fayyadamanii irrattii ragaa funaanuudha.

Jaalatamtoota barattoota kutaa 9ffaa Anaa Digaluufi Xijjootti barattan kaayyoon gaafii kanaa inni guddaan akaakuu madaallii barsiisonni daree keessatti itti fayyadaman addaan baafachuu yoo ta'uu ,qarqaarsi isi nuuf gootan murteessaa waanta'eef dhugaa jiru ifatti bastanii naaf kennuu keessaniif gamanumaan isin gaalatoonfadha.

Qoratticha

1. Barsiisaan keessan isindaawwataa? Yoo ni daawwata ta'e yoo isin maal dalagadan isin daata?
2. Barsiisaan barreeffama keessan isinii gulaalaa? Yoo kan gulaalu ta'e barreeffama akkamii isinii gulaala?
3. Barsiisaan keessan dhuunfaan akka isin dalagdan carraa isinii kennaa? Yoonikennata'e maalfaa isin dalagsiisa?
4. Barsiisaan daree keessattii akka dubbattan carraa isinii kennaa ?yoocarraa isinii kenna ta'e waa'e maalfaa dubbatuu?
5. Barsiisaan keessan duubdeebii isinii kennaa? Yoonikenna ta'e maali rratti isinii kenna?
6. Madaalliin bifa barreeffama dheeraatiifi gabaabatiin kennamaa? Yoo ni kennama ta'e yeroo akkamii kennama? kamtu baayinaan kennama?
7. Barsiisaan keessan barnoota yoo isin barsiisu tooftaa ittiin barsiisu ni jijjiira moo hin jijjiiru? Yooni jijjiira ta'e haala kamiin?

DABALEE E
YUNIVARSIITII ADDIS ABABAATTII
KOOLLEEJII NAMOOMAAFI JOORNAALIZIMII MUUMMEE
QORANNOO OG-BARUUF FOKLOORII AFAAN OROMOO

Waraqaa Af-gaafii kennaa deeggarsa muummee afaanitiif dhiyaate.

Kaayyoon goeroon gaafannoo kanaa Xiinxala akaakuu madaallii barsiisonni barnoota Afaan Oromoo barsiisaan daree keessatti fayyadamanii irrattii ragaa funaanuudha.

Kabajamoo barsiisaa /ttu Muummee Afaanii kaayyoon gaafii kanaa inni guddaan akaakuu madaallii barsiisonni daree keessatti itti fayyadaman addaan baafachuu yoo ta'uu ,qarqaarsi isin nuuf gootan murteessaa waanta'eef dhugaa jiru ifatti bastanii naaf kennuu keessaniif gamanumaan isin gaalatoonfadha.

Qoratticha

1. Madaalliin barsiisonni barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan itti fayyadaman gosa madaallii kami?
2. Tooftaan barsiisonni Barnoota kutaa 9^{ffaa} barsiisan barattoota madaaluuf daree keessatti itti fayyadaman tooftaa madaallii kami?
3. Barsiisonni barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan erga barattoota madaalanii booda duubdeebii barattootaaf laatu?
4. Gaheen akaakuu barsiisonni barnoota Afaan Oromoo kutaa 9^{ffaa} barsiisan daree keessatti fayya damanii maali?
5. Barsiisonni kutaa 9^{ffaa} barsiisan gosa madaallii barattootaaf kennaniifi tooftaa barnoota ittiin kennan irraa ogummaa ofii isaanii nifooyyeffatan moo hin fooyyeffatan?

DABALEE F

YUNIVARSIITII ADDIS ABABAATTII KOOLLEEJII NAMOOMAAFI JOORNAALIZIMII MUUMMEE QORANNOO OG-BARUUFU FOKLOORII AFAAN OROMOO

Waraqaa Af-gaafii supparvaayzara manneen barnota sadarkaa lammaffaf dhiyaate.

Kaayyoon goeroon gaafannoo kanaa Xiinxala akaakuu madaallii barsiisonni barnoota Afaan Oromoo barsiisaan daree keessatti fayyadamanii irrattii ragaa funaanuudha.

Kabajamoo, supparvaayzara m/b sad.2ffaa kaayyoon gaafii kanaa inni guddaan akaakuu madaallii barsiisonni daree keessatti itti fayyadaman addaan baafachuu yoo ta'uu ,qarqaarsi isin nuuf gootan murteessaa waanta'eef dhugaa jiruifatti bastanii naaf kennuu keessaniif gamanumaan isin gaalatoonfadha.

Qoraticha

1. Madaalliin manneen barnoota sadarkaa lammaffaa irratti kennamu madaallii akkamiitii? Maaliif gosti madaallii kun filatame?
2. Qajeelfamni haala tooftaa madaallii kana ittiin gaggeessan barsiisotaaf kennamee jira?
3. Madaallii daree ilaalchisee leenjiin barsiisotaaf kennamu jira? Yoo jiraate yeroo akkamii kennitan?
4. Haala itti fayyadama madaalliin walqabatee fooyya'iinsi ogummaa barsiisota keessan irratti mula'ataa?Yookan hin mul'ata'u ta'e, rakkoon isaa maali jettanii yaadu? Furmaanni isin laataa turtanhoo mali?

WARAQAA MIRKANEEFFANNAA

Ani qorataan maqaafi mallattoon koo armaan gaditti eerme qorannoon kun hojii koo ta'uu isaafi kanaan duras, yunivarsiitii kamiyyuu keessatti qorannoo eebbaf hindhiyaatin ta'uu isaa, akkasumas, wabiileen qorannoo kanaaf dubbise karaa seera qabeessa ta'een fudhadhee, wabii keessattis kaayuu koo nan mirkaneessa.

Maqaa _____

Mallattoo _____

Guyyaa _____

Barataan _____

Waraqaa qorannoo isaa haala seera qorannoo eegeen qopheessuu isaafi ofittisuuf (defense) muummeef galchuu danda'uu isaa ani gorsaan mallattoo koon mirkaneessee jira.

Maqaa gorsaa _____

Mallattoo _____

Guyyaa _____